

AKTINES

ΕΠΙΣΤΗΜΗ-ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ-ΓΡΑΜΜΑΤΑ-ΤΕΧΝΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

● ΕΤΑΞΑΝ ΝΑ ΦΥΛΑΝΕ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ (Γ.Β.Μ.).....	65
● Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ 1778-1826 (Βασ. Κ. Σταθάκη).....	67
● ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙ ΗΡΩΩΝ ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΤΗΛΙ (Νίκου Θ. 'Αρβανίτη).....	75
● ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΞΕΣΗΚΩΜΟΥ (Ε. Ν. Μόσχου).....	81
● Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΣΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΑΠΟΦΟΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ (Ιωάννου Α. Χαραλαμπίκη).....	85
● ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ (Δημ. Ν. Παπαθανασόπουλου).....	89
● Ο ΑΣΩΤΟΣ ΒΙΟΣ ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ (Πέτρου Ι. Μάϊνα).....	91
● ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: Ο ΟΡΚΟΣ (Πανορμίτη).....	95
● ΟΙ ΔΟΞΑΣΜΕΝΟΙ ΝΕΚΡΟΙ (ποίηση Γ. ΒΕΡΙΤΗ).....	96
● ΣΧΟΛΙΑ (Βασ. Κ. Σταθάκη).....	97
● ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (Τομ. 'Επικοινωνίας τής Χ.Ε.Ε.).....	100
● ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ.....	103

ΕΤΟΣ 72ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

ΑΡΙΘ. 699

ΕΥΡΩ 1,50

**Πρός τούς κ.κ. Συνδρομητάς
τῶν « Ἀκτίνων »**

Μέ τήν ἑναρξη τοῦ νέου ἔτους ὑπενθυμίζομε στούς φίλους συνεργάτας
– συνδρομητάς μας, τήν ἀνάγκη νά ἀνανεώσουν ἐγκαίρως τή συνδρο-
μή τους γιά τό ἔτος 2009.

Ἡ συνδρομή διά τό 2009 εἶναι ΕΥΡΩ 15.

Παρακαλοῦμε διά τήν ἔγκαιρον καταβολήν τῆς συνδρομῆς ὥστε νά συνε-
χίζεται τακτικά καί ἀπρόσκοπτα ἡ κυκλοφορία τῶν « Ἀκτίνων ».

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΕΤΟΥΣ 2009

Ἑσωτερικοῦ: ΕΥΡΩ 15 - Κύπρον: ΕΥΡΩ 20 -

Ἐξωτερικοῦ γενικῶς: ΕΥΡΩ 30

Ἡ συνδρομή καταβάλλεται στά γραφεῖα μας, Ἀθηνῶν (Καρύτση 14),
Θεσσαλονίκης (Ἀγίας Σοφίας 41). Ἡμπορεῖ ἐπίσης νά ἀποστέλλεται
διά ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς εἰς τό Γραφεῖον μας τῶν Ἀθηνῶν (Κα-
ρύτση 14 – 105 61 Ἀθήνα).

Εἰδικῶς οἱ συνδρομηταί μας τῆς ἐπαρχίας ἡμποροῦν νά καταθέτουν τήν
συνδρομή τους, ἔναντι κανονικῆς ἀποδείξεως πληρωμῆς, εἰς τούς
ἐθελοντάς ἀντιπροσώπους ἢ συνεργάτας μας στίς πόλεις ὅπου ὑ-
πάρχουν.

Οἱ συνδρομηταί μας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἡμποροῦν νά καταθέτουν τήν συν-
δρομή τους εἰς τόν λογαριασμόν μέ μορφή I.B.A.N. γιά ἐμβάσματα
τῆς Eurobank μέ ἀριθμό: GR. 1102602010000940100366081.

AKTINES

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

Ἔτος 72ον

ΜΑΡΤΙΟΣ 2009

Ἀριθ. 699

ΕΤΑΞΑΝ ΝΑ ΦΥΛΑΝΕ ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ

Ἡ μακραίωνη ἱστορία μας καί μάλιστα ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1821 δέν εἶναι «φτηνοί πανηγυρισμοί καί ἀνεδαφικές προγονοπληξίες». Εἶναι ἡ ἐξέγερση τῆς ἀδούλωτης ψυχῆς πού δέν συμφιλιώθηκε μέ τά δεσμά τῆς τυραννίας. Βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά χρυσή ἀλυσίδα ἀπό ἐποποιῖες καί μοναδικούς ἡρωισμούς φορτωμένους μέ δάφνες τιμῆς καί δόξας. Τό χῶμα αὐτό πού πατάμε καί κινούμεθα ἐλεύθεροι εἶναι ποτισμένο μέ αἷμα μαρτύρων καί σπαρμένο μέ ὅσα ἡρώων. Ἀπό τήν ἀρχαιότητα καί τό Βυζάντιο μέχρι τό 1821, τό 1912, τό 1940 καί τό 1949 διαδραματίσθηκε ἕνας τιτάνιος ἀγώνας ἐναντίον τῆς τυραννίας. Ἰδιαίτερα ἡ ἐξέγερση τοῦ Γένους, γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, πῆγασε ἀποκλειστικά καί μόνο ἀπό τήν ἀγάπη στήν ἐλευθερία, στά ἱερά καί ὅσια τοῦ Ἔθνους. Οἱ ἀγωνιστές τοῦ 1821 μάχονται «γιά τοῦ Χριστοῦ τήν πίστη τήν ἀγία καί τῆς Πατρίδας τήν ἐλευθερία».

* * *

Ἄς τό ὑπογραμμίσουμε. Ἀποτελεῖ ἀρχή ἀπαράβατη. Ἀγῶνες ἐθνικοί, ἰδεολογικοί, πνευματικοί δέν γίνονται

παρά μονάχα ἀπό ἀνθρώπους ἀνιδιοτελεῖς, ἰδεολόγους πού εἶναι ἀποφασισμένοι νά τά παίξουν ὅλα γιά ὅλα γιά τήν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας καί τήν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης. Ὅποιος δέν εἶναι πρόθυμος γιά θυσίες μεγάλες, συγχνά αἱματηρές, εἶναι ἀκατάλληλος νά ἀγωνισθῇ σέ ὑψηλές καί ἱερές ἐπάλξεις. Χωρίς αὐταπάρνηση καί φρόνημοι ἡρωϊκοί δέν φυλάει κανεῖς θερμοπύλες, δέν μπορεῖ νά σταθῇ ὄρθιος, ἔστω καί μόνος, σέ Βασιλεύουσες, νά σφίξῃ δαυλό σέ Κούγγια, νά κρατήσῃ μέ τά δόντια ταμπούρια σέ Ἀλαμάνες καί Βαλτέτσια, νά ἀναμετρηθῇ μέ τίς σιδηρόφραχτες φάλαγγες τοῦ φασισμού καί τοῦ ναζισμού.

Ὅποιος δέν φλέγεται ἀπό ἰδανικά καί δέν ἔχει ξεπεράσει τό στενόψυχο συμφέρον καί ὁποιοδήποτε κόστος — πολιτικό ἢ ἄλλο — καί δέν ἔχει ἀποδυσμευθῇ ἀπό τήν ὠφελιμιστική νοοτροπία, εἶναι ἀνίκανος νά πρωτοστατήσῃ σέ ἀγῶνες ἱστορικούς πρώτης γραμμῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν νά πολεμήσῃ κανεῖς, γιά νά μή μποῦν οἱ βάρβαροι μέσα στίς πόλεις, νά μή βεβηλώσουν τά ἱερά καί ὅσια τῆς Πατρίδος, νά μὴν ποδοπατήσουν τίς αἰώνιες ἀξίες τῆς πίστεως, ἄν

δέν πυρπολῆται ἀπὸ φλογερῆ ἀγάπη γιὰ τὰ ἀκατάλυτα ἰδεώδη ποὺ διαφοροποιοῦν τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὰ ζῶα;

Δέν δίνουν ἰδεολογικὲς μάχες καὶ δέν θυσιάζονται γιὰ ἰδανικά οἱ «ἀντιρρησικές συνειδήσεως» μέ τὴν «ἐναλλακτικὴ θητεία» οὔτε οἱ δοῦλοι τῶν ἐνστίκτων, οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ αἰσθησιασμοῦ, οἱ σαρκολάτρες, οἱ τοξινωμένοι ἀπὸ τὰ σύγχρονα ναρκωτικά τῆς εὐμαρείας, τῆς ἡρώινης ἢ τῶν ἀνατολικῶν θρησκειῶν. Ὡς μὴ τὸ λησμονῇ ἰδιαίτερα ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ ἄλλη ἡγεσία τοῦ τόπου μας, πὼς οἱ ἥρωες καὶ οἱ ἀγωνιστές τοῦ καθήκοντος δέν σφυρηλατοῦνται στὰ νυχτερινὰ κέντρα καὶ δέν τρέφονται μέ τὴν ἀσεμνογραφία καὶ τὴν νοστορπία τοῦ ἀθεϊσμοῦ καὶ τοῦ ὑλισμοῦ.

Μόνο ὅσοι γαλβανίζονται μέ τὰ ἰδανικά τῆς βαθιᾶς ἐλευθερίας, «οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην» (Ματθ. ε' 6), οἱ λάτρες τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ αὐτοθυσίας, δέν συμφιλώνονται μέ τίς ἐσωτερικὲς ἀλυσίδες καὶ δέν σκύβουν τὸ κεφάλι στοὺς ποικιλῶνους τυράννους ποὺ ζητοῦν ἀνευθρίαστα «γῆν καὶ ὕδωρ» καὶ ἀδιαμαρτύρητη ἀποδοχὴ κατὰπτυστων τετελεσμένων.

Πρέπει νὰ φλέγεται κανεὶς ἀπὸ τὸν πόθο τῆς ἐλευθερίας, γιὰ νὰ εἶναι ἀσυνθηκολόγητος μέ κάθε τυραννία καὶ νὰ ἔχη τὴν τόλμη, μέσα σὲ μιὰ χώρα ὀλοκληρωτισμοῦ καὶ τυραννίας, νὰ διακηρύττει, ὅπως ἄλλοτε ὁ Τσέχος φιλόσοφος Γιάν Πάτοσκα: «Ὁ λαὸς μας ἔχει ἀπόλυτη ἐπίγνωση πὼς ὑπάρχουν πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀξίζει κανεὶς νὰ ὑποφέρει καὶ ὅτι τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα πρέπει κανεὶς νὰ ὑποφέρει εἶναι συχνὰ αὐτὰ γιὰ τὰ ὁποῖα ἀξίζει κανεὶς νὰ ζῇ. Ὅτι χωρὶς αὐτὰ τὰ πράγματα οἱ ἄνθρωποι θὰ ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν μόνο τὸ

καθημερινὸ τους ψωμί». Οὐσιαστικά, δηλαδή, νὰ μὴ ζοῦν, ἀλλὰ νὰ φυτοζωοοῦν. Νὰ ζοῦν μιὰ ζωὴ ἀνάξια γιὰ ἄνθρώπους μέ ὑψηλοὺς πόθους καὶ μεγάλους ὁραματισμούς.

* * *

Ἀλίμονο σ' ἓνα λαὸ ποὺ σκύβει τὸ κεφάλι ἀπὸ συμφέρον ἢ ἀπὸ δειλία μπροστά στὴν αὐθαιρεσία τῆς ἐξουσίας ὁποιοδὴποτε Πλανητάρχῃ. Ἡ δειλία τρέφει πάντα καὶ γιγαντώνει τὴν τυραννία. Δέν θὰ ὑπῆρχαν τύραννοι, ἂν δέν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν ἀδιαμαρτύρητα τὰ δεσμά τους. Γι' αὐτὸ εἶναι ἄξιες πάσης τιμῆς οἱ γενναῖες καὶ ἀσυνθηκολόγητες ἐκεῖνες ψυχές ποὺ τολμοῦν καὶ ὑψώνουν τὸ ἀνάστημά τους, ἀψηφώντας καὶ αὐτὸν τὸν θάνατο.

Τέτοιες μορφές σώζουν τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια ἀπὸ τὴν ἔφοδο τοῦ βαρβαρισμοῦ. Δείχνουν πὼς ἡ ἀνθρωπότης διαθέτει ἀποθέματα ψυχικοῦ μεγαλείου καὶ ἀκόμα δέν ζουγκλοποιήθηκε. Ὅταν περιφρονοῦν τίς ἀπειλές καὶ δέν σκύβουν δουλικά στὴν τυραννία φανερώνουν, πὼς ὁ ἄνθρωπος δέν ἄφησε νὰ σβῆση μέσα του ἡ θεϊκὴ σπίθα τῆς ἐλευθερίας ποὺ ἀναψε ὁ ἱδιος ὁ Θεὸς στὰ στήθη του.

«Εἶναι ἀπαραίτητο στό λαὸ νὰ συμπεριφέρεται πάντα μέ ἀξιοπρέπεια καὶ νὰ μὴν ἀφήνῃ νὰ τὸν φοβίζουν καὶ νὰ τὸν ταπεινώνουν, ἀλλὰ νὰ διακηρύσσει τὴν ἀλήθεια» κατέληγε ὁ ἀγωνιστὴς Τσέχος φιλόσοφος. Παράλληλες ἐποχές ποὺ ξαναφέρνουν —πρέπει νὰ ξαναφέρνουν— τοὺς ἥρωες στό προσκήνιο. Τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας, χθές καὶ σήμερα, ποὺ προτιμοῦν τὸν θάνατο ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἀτίμωση καὶ τὸν ἡθικὸ ἐξευτελισμὸ.

Γ.Β.Μ.

Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ 1778-1826

Α'

Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός γεννήθηκε στήν Δημητσάνα τό ἔτος 1778. Τό κατά κόσμο ὄνομά του ἦταν Γεώργιος Γκόλιας. Τό φτωχό ἀσήμαντο χωριατόπουλο γεννημένο σέ μία μακρυνή γωνιά τοῦ Μωριᾶ σέ καιρό σκλαβιάς, σοφός κληρικός ἀπό τούς πλέον σημαντικούς τῆς ἐποχῆς του, ἔγινε τέλος ἕνα ἀπό τούς ἀρχηγούς στόν μέγαλον ἀγῶνα γιά τήν ἐθνική ἀποκατάσταση τῶν Ἑλλήνων. Κάποιοι ἀπό τούς ἱστορικούς αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνα μοιράζοντας τούς ρόλους στίς διάφορες περιφέρειες τοῦ Μωριᾶ μᾶς λέει, πῶς ἡ Μάνη ἔδωσε τό στρατιωτικό ὕλικό, ἡ Ἀρκαδία τόν στρατηγικόν νοῦν καί ἡ Ἀχαΐα τό πολιτικό δαιμόνιον. Ἄν ἡ σχηματική αὐτή κατάταξη ἔχει κάποιο ἀντίκρουσμα στήν πραγματικότητα ἡ Ἀχαΐα, τό χρωστάει περισσότερο στόν Γερμανό πῶς πῆρε στήν κατανομή αὐτή τόν ρόλο τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας. Ἐνα ἀπό τά κλειδιά τῆς μεγάλης καί δοξασμένης σταδιοδρομίας τοῦ μικροῦ Γκόλια εἶναι ἡ πατρίδα του ἡ Δημητσάνα.

Εἶναι ἡ τρίτη περίπτωση πού ἡ μικρή αὐτή πολιτεία τῆς Γορτυνίας συνδέεται μέ τόν ξεσηκωμό τοῦ Γένους. Ὁ Παπαφλέσσας ἄκουσε μαθήματα στό μεγάλο σχολεῖο τῆς. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' καί ὁ Γερμανός γεννήθηκαν καί ἀναστήθηκαν σέ αὐτήν. Καί δέν πρόκειται γιά μιᾶ ἀπλή συντυχία. Λίγες δεκάδες χρόνια μετά τήν πτώση τῆς ἐλληνικῆς

βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας στήν καρδιά τοῦ Μωριᾶ στό ὄρεινό αὐτό χωριό τῆς Γορτυνίας μία ἐθνική ἀκρόπολη, ἕνα ἐργαστήριο τό ὁποῖον παρήγε δύο εἰδῶν πυρίτιδα, πνευματική καί ὕλική. Τό ἕνα προηγέτο τοῦ ἄλλου. Πρὶν ξεκινήσει ἡ λειτουργία τῶν μαρτυροτύπων τῶν Σπηλιωτοπουλαίων, ἡ σχολή τῆς Δημητσάνας ἐμόρφωνε καί ἔστελνε στούς πιό μακρυνούς τόπους τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γενεές γενεές ἀπό ἱκανότατους ἱεράρχες, ποιμένες οἱ ὁποῖοι συνέβαλαν νά συντηρήσουν τήν ἐθνική καί θρησκευτική συνείδηση τῶν Ἑλλήνων καί νά καλλιεργήσουν τίς ψυχές τους γιά μιᾶ μελλοντική ἐλληνική ἀνάσταση.

«Τό Ἑλληνικόν ἔθνος —λέει ὁ Γερμανός στά ἀπομνημονεύματά του— ἀφοῦ ὑπέκυψε εἰς τόν βάρβαρον καί σκληρότατον ζυγόν τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας, ἐστερήθη ὄχι μόνον τήν ἐλευθερίαν του, ἀλλά καί πᾶν εἶδος μαθήσεως καί κατήντησε νά μή γνωρίζῃ οὐδέ τήν πάτριον γλῶσσαν του, ἐκτός ὀλίγων τινῶν πεπαιδευμένων, ὅπου κατά καιροῦς ἤκμασαν, τῶν ὁποίων τά συγγράμματα μαρτυροῦσι τήν εἰς τήν τῆς μαθήσεως πρόοδόν τους. Καί ἦτο ἐνδεχόμενον νά ἐκλείψει διόλου ἀπό τό ἔθνος ἡ ἐλληνική γλῶσσα, ἐάν δέν τήν διέσωζεν ἡ Ἐκκλησία, πρὸς ἣν ὀφείλεται καί κατά τοῦτο εὐγνώμοσύνῃ».

«Περί δέ τόν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα —συνεχίζει ὁ Γερμανός στά ἀπομνημονεύματά του— ἄρχισαν οἱ Ἕλληνες νά

ἀνακύπτωσιν καί νά ἀνακαλῶσι τάς προγονικάς μούσας, ὥστε βαθμηδόν ἐξηπλώθη εἰς πολλά μέρη τῆς Ἑλλάδος ἡ παράδοσις τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων καί τὰ φῶτα τῆς μαθήσεως διεδόθησαν εἰς πολλούς ὅτε οἱ Ἕλληνες πεφωτισμένοι ὅπως οὖν ἡσθάνοντο βαρύτερον τόν ζυγόν, ἐνθυμούμενοι τήν προπατορικὴν εὐγένειαν ἐστέναζον βαθέως, μή δυνάμενοι νά τόν ἀποτινάξωσιν, διότι οἱ μονάρχαι τῆς Εὐρώπης ὠφελοῦμενοι εἰς τὰ συμφέροντά τους ἐκ τῆς Βαρβαρότητος καί ἀμαθείας τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας ὑπερησπίζοντο τήν ὑπαρξίν τοῦ κράτους τούτου καί δέν ἐσυγχώρουν νά ἐνοχληθεῖ ἡ ἀκεραιότητά του».

Ἡ Δημητσάνα χίλια μέτρα σχεδόν ἐπάνω ἀπό τήν θάλασσα χτισμένη στά ἀπότομα βράχια τοῦ βουνοῦ, παγερὴ τόν χειμῶνα, χωρὶς καμμά εὐκολία μέ ἀκανόνιστα στενά δρομάκια, δέν τράβηξε ἀπό τήν ἀρχὴ διόλου τό ἐνδιαφέρον τῶν Τούρκων, πού τήν ἄφησαν ἥσυχη καί σχεδόν ἀνεξάρτητη.

Ἐξ ἄλλου τό μοναστήρι τοῦ φιλοσόφου κτισμένο γύρω στόν 10ον αἰῶνα ἀπό τόν ξεχωριστόν Δημητσανίτη Γιάννη Λαμπαδάριο, τόν λεγόμενον φιλόσοφον, μέ πλούσια βιβλιοθήκη ὑπηρετήσε τόν Μωριᾶ γιά σειρὰ αἰῶνες, μέ τὰ φῶτα πού σκόρπιζε. Ἐπίσης ἐπτά χρόνια πρὶν γεννηθεῖ ὁ Γερμανός ιδρύθηκε ἕνα νέο μεγάλο σχολεῖο τό ὁποῖο ὀνόμασαν «φροντιστήριον τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων».

Β

Σέ αὐτό τό πνευματικό περιβάλλον μεγάλωσε ὁ Γερμανός. Μέ ζήλο καί ἰδιαίτερη ἐπιμέλεια ἐφοίτησε στό σχολεῖο τῆς πατρίδας του. Τά προσόντα του,

τήν ἀντίληψή του, τήν κρίση του, τήν εὐγλωττία του, τήν διαλεκτική του ἱκανότητα, τὰ ἐξεθείαζαν οἱ δάσκαλοί του, οἱ ὁποῖοι ἐθεώρουν ὅτι ἕναν τέτοιον νέον δέν ἔπρεπε νά χάσει ἡ Ἐκκλησία. Ἄλλωστε ὅλη τήν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ συνεκέντρωνε τότε, στό μεγαλύτερο μέρος τῆς ἡ Ἐκκλησία. Καί ἔξω ἀπὸ αὐτὴν δύσκολα θά μπορούσε νά ἀναδειχθεῖ ἕνας γραμματισμένος. Ἔτσι λοιπόν οἱ πιό τολμηρές ἐκκλησιαστικές φιλοδοξίες ἄρχισαν νά ρίχνουν ρίζες στήν νεανικὴ ψυχὴ τοῦ Γιώργου Γκόλια.

Ὡστόσο τὰ χρόνια τῆς σπουδῆς στήν πατρίδα του τελείωσαν ἕνα πρῶι καί τό πρόβλημα τῆς μελλοντικῆς ἐξελιξεῶς του πέρασε ἀπὸ τίς ὀνειροπολήσεις του στήν πραγματοποίησή του. Πῶς θά γινόταν ὅμως τό πρῶτο βῆμα; Ὁ Μητροπολίτης Ἀργολίδος Ἰάκωβος ἔχοντας πολλὴ ἐργασία στήν ἐπισκοπὴ του, μεγάλην ἀλληλογραφία νά διεκπεραιώσει, ἐζήτησε ἀπὸ τόν δάσκαλο τοῦ Γερμανοῦ νά τοῦ βρεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς τελειοφοίτους τοῦ σχολείου του γιά γραμματέα. Καί αὐτός συνέστησε τόν νεαρό Γεώργιο Γκόλια. Ἡ χαρὰ τοῦ νέου ἦταν ἀπερίγραπτη. Βέβαια ἡ ζωὴ του στό Ἄργος ἦταν μονότονη. Κλεισμένος στό γραφεῖο τῆς Μητροπόλεως ἐργάζεται στά νέα του καθήκοντα. Τὴν νύχτα στό δωμάτιό του σκυμμένος στά βιβλία του κάτω ἀπὸ τό τρεμάμενο φῶς ἐνός κεριοῦ μελετᾷ τίς τύχες τῶν ἡρώων τῆς ἱστορίας καί συλλαβίζει τὰ πρῶτα γαλλικά ρήματα.

Μέ τήν γλῶσσα τοῦ Ρακίνα θά ἐξοικιωθεῖ ἀργότερα στόν κοσμοπολίτικο περίγυρο τῆς Σμύρνης, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ συμπατριώτη του Μητροπολίτη Σμύρνης Γρηγορίου. Ὁ Ἀργολί-

δος Ἰάκωβος ἐκτιμώντας τό ἥθος τοῦ γραμματέα του τόν ἐχειροτόνησε διάκονον μέ τό ὄνομα Γερμανός. Ἡ ζωή ἐκεῖ στό Ἄργος συνεχίζεται μονότονη. Καί ἀπό ἐκεῖ βρίσκει τήν εὐκαιρία νά ἀποδράσει στήν Ὑδρα ἡ ὁποία ἦταν ἕνα ἀπό τά σημαντικά λιμάνια στό Αἰγαῖο πέλαγος μέ σκοπό νά μεταβεῖ στήν Σμύρνη γιά νά συναντήσῃ τόν δάσκαλό του Ἀγάπιο μέ τόν ὁποῖον διατηροῦσε ἀλληλογραφία. Μητροπολίτης ἐκεῖ εἶναι ὁ συμπατριώτης του Γρηγόριος, ὁ ὁποῖος ζητοῦσε τότε νέους, νά τοὺς βοηθήσῃ νά φωτισθοῦν καί νά γίνουν χρήσιμοι στήν Ἐκκλησία καί στό Ἔθνος.

Ὁ Γρηγόριος τόν δέχθηκε μέ χαρά, τόν πῆρε διάκονό του, τόν ὁδηγοῦσε στίς σπουδές του μέ πατρική στοργή, τήν βοήθησε νά ἐξοικειωθεῖ μέ τήν ἐκκλησιαστική φιλολογία νά τελειοποιηθεῖ στήν γαλλική γλῶσσα καί τέλος τοῦ ἔκανε τό μεγαλύτερο δῶρο, τοῦ ἔδωσε τόν ἑαυτό του παράδειγμα γεμάτο ζῆλο καί ἀφοσίωση στό ποίμνιό του. Τήν περίοδο ἐκείνη στήν Σμύρνη ὑπῆρχαν διχόνοιες καί διενέξεις μεταξύ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων της καί ἐμπόδια πού ἔβαλαν οἱ Τοῦρκοι στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Μέσα σέ αὐτήν τήν δίνη ὁ Γερμανός ἀπέκτησε μία πρώτη ἀσφαλέστατη πείρα γιά τοὺς ἀνθρώπους καί τήν συμπεριφορά τους καί ἐπῆρε μαθήματα διοικητικῆς τακτικῆς καί πολιτικῆς δεξιότητος γιά νά τά πλουτίσει καί νά ἐφαρμόσει ἀργότερα τόσον εὐστοχα, ὅταν ἀνῆλθε σέ ἀνώτερα ἐκκλησιαστικά ἀξιώματα.

Στήν συνέχεια στό Φανάρι, στά Πατριαρχεῖα, στόν μεγάλο στίβο τῆς πνευματικῆς καί πολιτικῆς ζωῆς τῶν ραγιαδων, θά πῆγαινε σέ λίγο νά συμπληρώ-

σει τήν ἐτοιμασία του. Δέν εἶχε πολύν καιρό στή διακονία στήν Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, ὅταν ὁ Γρηγόριος ἀνέβηκε στόν Πατριαρχικόν θρόνον, καί ὁ Γερμανός τόν ἀκολουθῆσε στήν Πόλη. Ἡ Ὑψηλή Πύλη, τά Πατριαρχεῖα οἱ πλατιοί ὀρίζοντες τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας, τό μεγάλο καί ἀδιάκοπο παιχνίδι μέ τήν Πύλη καί τίς Εὐρωπαϊκές Δυνάμεις, ὁ συγχροτισμός μέ τοὺς ὁμοεθνεῖς τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ κέντρου πλουτίζουν τήν πείρα του. Τό αὐστηρό του ἥθος, ἡ σοβαρότητά του, ἡ μόρφωσή του καί ἡ ἀξιοπρέπεία του τόν ἐπιβάλλουν σύντομα στοὺς κύκλους, στήν ἑλληνική κοινωνία καί σέ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Τούρκους. Ὁ Γρηγόριος τοῦ ἀναθέτει τήν φροντίδα νά ἐρευνήσῃ στά ἀρχεῖα τοῦ Πατριαρχείου καί νά βρεῖ τά ἔγγραφα ἐκεῖνα, τά ὁποῖα καθιέρωναν τά προνόμια τῶν μονῶν στόν Μωριᾶ καί τοὺς τίτλους ἰδιοκτησίας τῶν ἀκινήτων τά ὁποῖα ἀνῆκαν σέ αὐτές. Μετά τήν ἀνανέωση ἀπό τόν σουλτάνο τῆς ἰσχύος τῶν ἐγγράφων αὐτῶν ὁ Γρηγόριος ἔστειλε τόν Γερμανό ἐπὶ τόπου στόν Μωριᾶ γιά νά ἐπιτύχει τήν ἐφαρμογή τους. Ἐβαλε τέλος σέ πέρας τήν ἀποστολή αὐτήν καί δέν ἄκουσε στό πέρασμα του παρὰ μόνον ἐπαίνους. Μά τό μεγάλο κέρδος ἦταν γιά αὐτόν τόν ἴδιον ἡ γνωριμία μέ τόν τόπο, μέ τά ἐκκλησιαστικά στελέχη, μέ πρόσωπα καί μέ συνθήκες, ὅπου ἐμελλε ἀργότερα νά ἀναπτύξει τήν μεγάλη πολιτική του δράση.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Γρηγόριος ἐξορίζεται στό Ἅγιον Ὅρος καί ὁ Γρηγόριος τόν ἀκολουθεῖ ἐκεῖ. Μά ὁ Γρηγόριος ἔχει διαφορετική γνώμη. Τοῦ ἐπιβάλλει νά ἐπιστρέψῃ στήν Πόλη καί νά τεθεῖ στήν

ύπηρεσία τοῦ Πατριαρχείου. Ἐκεῖ βρῆκε τήν εὐκαιρία νά ἐπιμεληθεῖ τῆς μορφώσεώς του, παρακολουθώντας τακτικά μαθήματα στήν ἀνωτέρα σχολή, τήν ὁποία εἶχε ἰδρύσει ὁ Πρῶτος ἀπό τούς περίφημους δασκάλους τοῦ καιροῦ του.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Μητροπολιτὴ Κυλίκου ἦταν κενή καί ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἐξέλεξε Μητροπολίτην αὐτῆς τόν Παλαιῶν Πατρῶν Μακάριον καί ἡ αὐτή Σύνοδος ὀρίζει διάδοχόν του στήν Πάτρα τόν Γερμανό στίς 25 Μαρτίου 1804. Εἶναι νεώτατος τριανταπέντε ἐτῶν, ὅταν κατεβαίνει στήν Πάτρα, ὁ πλέον νέος Ἱεράρχης τῆς ἐποχῆς του. Πλημμυρισμένος ἀπό ζωὴ καί ἐνέργεια βάζει σέ ἐφαρμογή τήν πλέον ἐνδεδειγμένη τακτική γιὰ νά προστατεύσει τούς ραγιαδες ἀπὸ τίς αὐθαιρεσίες τῆς τουρκικῆς τυραννίας.

Ὅμως ἡ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίς ὑπηρεσίες του. Ἔτσι οἱ ὑποχρεώσεις του ὡς συνοδικοῦ στήν Πόλη διακόπτουν τήν δράση στὸν Μωριά γιὰ τέσσαρα χρόνια. Εἶχε διαίσθανθεῖ κατὰ τήν παραμονή του στήν Πόλη τὸν τελευταῖο καιρὸ πρὶν ἐπιστρέψει στήν ἔδρα του κάποια κίνηση ζωηρῇ καί ἀσυνήθιστη ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνες. Ἡ φιλικὴ ἐταιρεία κάτω ἀπὸ τήν μύτη τοῦ Σουλτάνου ἔπλεκε μυστικά καί ἀθόρυβα τὸ ἀπέραντο δίκτυο τὸ ὁποῖο ἔνωσε σέ ἓναν πόθο καί μία ἀπόφαση γιὰ ἀγῶνα γιὰ τήν ἐλευθερία, τὸν λαὸ καί τούς ἐπωνύμους. Μά τήν κίνηση αὐτὴν ὁ Γερμανός, ἔχοντας ἄγνοια γιὰ τὸ τί συμβαίνει, τὴν ἀπέδιδε στήν φυσικὴ δραστηριότητα τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου καί στήν ἐπέκταση τῆς Παιδείας. Τὰ φωτισμένα μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, εἶχαν μεγάλη δυ-

οπιστία στοὺς ἱεράρχες καί στοὺς προεστοὺς. Ἐφοβοῦντο τὸ συντηρητικὸ τὸν πνεῦμα. Καί ἔτσι ὁ Γερμανός ἐπανέρχεται, μετὰ τὸ πέρασ τῆς θητείας του ὡς συνοδικοῦ, ἀμύητος στὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας στὸ ἔτος 1819 στήν Πάτρα ὅπου τοῦ ἐπιφυλάσσεται ἀπὸ τὸ ποίμνιό του θερμότητὴ ὑποδοχῇ. Ὁ ἴδιος ὁμως παρέμενε προβληματισμένος γιὰ τὸ τί προσμένει τὸ ποίμνιον ἀφ' ἑνός καί ἀφ' ἑτέρου τὸ τί ἀπαιτοῦσαν οἱ Τούρκοι, πράγματα ἀσυμβίβαστα μεταξὺ τους.

Ἐν τῷ μεταξὺ λαμβάνει ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸν Μαυροκορδάτο, ὁ ὁποῖος βρισκόταν τότε στήν Πίζα τῆς Ἰταλίας, στὸ ὁποῖο τοῦ κάνει λόγο ἀόριστα γιὰ κάποιο μέλλον πιὸ εὐτυχισμένο, πού ἐτοιμάζετο γιὰ τὸ ἔθνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖο τὸν κάνει νά διαισθάνεται πὼς κάτι σοβαρὸ προετοιμάζεται. Μία ἡμέρα ἕνας ἀπὸ τούς ἀποστολούς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὀνόματι Πελοπίδας ἐπισκέπτεται τὸν Γερμανὸ στὸ γραφεῖο του, τὸν ὁποῖον ἀκούει μὲ μεγάλη προσοχὴ γιὰ τήν κίνηση καί τούς σκοποὺς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Βεβαιώνεται ὅτι κίνημα σοβαρὸ ἐτοιμάζεται ἀπ' ἔξω, θυμᾶται καί συνδυνάζει ὀρισμένες κινήσεις Ἑλλήνων τίς ὁποῖες εἶχε παρατηρήσει στήν Πόλη. Ἔτσι ἀπέκτησε ἡ Φ. Ε. τὸν πλέον σημαντικὸ ἐκπρόσωπό της στήν Πελοπόννησο. Φύση στοχαστικὴ καί συνετὴ ἀνησυχοῦσε μὲ τήν ἰδέα ὅτι κάποια ἀστοχὴ ἐνέργεια μέλους τῆς Ἐταιρείας, θά μπορούσε νά ἐξεγείρει τήν καχυποψία τῶν Τούρκων. Τέλος ὁ ἴδιος προσωπικά γίνεται κατηχητής καί ἄλλων Ἀρχιερέων καί ἀρχιαιρέων, καθὼς καί ἄλλων πατριωτῶν. Μά τὸ πλέον σημαντικὸ εἶναι πὼς ἀπὸ ἐκείνη τὴν ὥρα τὸ κόμμα τῆς Ἀχαΐας, τὸ ὁποῖο

είχεν προκύψει από ενέργειες του Γερμανού βάζει επάνω στο έγγραφο αλλά ζωντανό πρόγραμμα του έθνους την επιδίωξη της ελευθερίας του όχι σάν άμεση δραστηριοποίηση προς τόν σκοπόν αυτό, αλλά σάν ελπίδα και δυνατότητα πραγματοποιήσιμον.

Γ

Σέ αυτήν την προεπαναστατική περίοδο κυριαρχούσαν δύο τάσεις μεταξύ των σκλαβωμένων Έλλήνων, εκείνη των τολμηρών και έπειγομένων για τόν ξεσηκωμό και των συντηρητικών, αυτών οι όποιοι τοποθετούσαν την επανάσταση για ευθετώτερο χρόνο και μέ την κατάλληλη προετοιμασία. "Όταν όμως οι πρώτοι προχωρούσαν σέ επαναστατικές ενέργειες ακολουθούσαν και οι συντηρητικοί. Αυτόν τόν καιρό ήταν πίστη γενική στους διανοομένους ότι έπρεπε πρώτα νά φωτισθεί τό γένος και μετά νά δράσει επαναστατικά για άπελευθέρωση.

Τέσσαρα όλόκληρα χρόνια βροντούσε τό ντουφέκι και τό κανόνι στόν Μωριά και ό Γερμανός δέν ήταν άκόμη βέβαιος μέσα του, πώς δέν ήταν υπεύθυνοι ένώπιον του έθνους όσοι έκηρύξαν την επανάσταση για τόν άνεύθυνο και έλαφρό τρόπο, πού τόν οδήγησαν στην μεγάλη αυτή περιπέτεια, χωρίς καμιά σοβαρή προετοιμασία. Τέσσαρα χρόνια μετά την κήρυξη του άγώνα έγραψε τά αξιωματικόνενυτα αυτά λόγια τό έτος 1825.

«Εάν επιτέλους ή επανάστασίς μας επιτύχη και φέρη κέρδος τό έθνος πρέπει τότε νά μάς κρίνη και διά τόν κίνδυνον, εις όν τό έξεθέσαμε και νά μάς καταδικάση εις θάνατον, διά δέ

τήν επιτυχίαν νά βάλη επί της κεφαλής ήμών νεκρών στέφανον εκ χόρτου».

Αντίκρου όμως στίς αποφάσεις της φρονιμάδας και του διπλωματικού διασταγμού του Γερμανού, στέκει ό φλογερός και ριψοκίνδυνος ένθουσιασμός του Παπαφλέσσα. Έχει άνάψει τέτοια φωτιά, πού τούς έχει εκθέσει όλους μέ τέτοιον τρόπο πού οι Τούρκοι δέν μπορούν νά άμφιβάλλουν πλέον. Ό πρώτος τουρκικός στρατός αρχίζει νά εισέρχεται από τόν Ισθμό στόν Μωριά και ό Καϊμακάμης αποφασίζει νά προσκαλέση στην Τρίπολη τούς Έπισκόπους και τούς προεστούς μέ την πρόφαση νά συσκεφθούν για σπουδαίες ύποθέσεις. Πολλοί εξ αυτών άνταποκρίθηκαν στην πρόσκληση αυτήν του Τούρκου αξιωματικού για νά καταστούν όμηροι στα τουρκικά χέρια μετά την έκρηξη της επαναστάσεως. Μεταξύ των προσκληθέντων ήταν και ό Γερμανός, ό όποιος δέν άμφέβαλε για τίς πραγματικές προθέσεις των Τούρκων. Δέν μπορούσε όμως νά την άγνοήσει, χωρίς νά επισύρει την πρόσθετη ύπόνοια αυτών. Μετά άπό μία είκονική προετοιμασία ξεκίνησε μέ την συνοδεία του, στην όποία μετείχαν και Τούρκοι για την Τρίπολη. Στό μέσον της διαδρομής προφασίσθηκε άσθένεια και παρέμεινε σέ ένα άπό τά χωριά της επαρχίας του. Εκεί λαμβάνει πλαστό μεθοδευμένο γράμμα άπό την Τρίπολη, προερχόμενο τάχα άπό τόν εκεί Τούρκο φίλο του. Μέ τό πλαστό αυτό γράμμα τόν πληροφορούν ότι ή πραγματική πρόθεση των Τούρκων είναι ή φυσική του έξόντωση. Τό γράμμα άνεγνώσθη ένώπιον και των Τούρκων οι όποιοι μετείχαν στην συνοδεία. Τοϋ-

το είναι βέβαια «έπαρκής λόγος» να επιστρέψει στην έδρα του.

Στήν συνέχεια τά πράγματα πηγαίνουν μέ ρυθμό πολύ πιό γοργό από ότι μπορούν καί οί ίδιοι νά φαντασθούν. Στήν επιστροφή του στήν Πάτρα πέρασε από τήν μονή τής 'Αγίας Λαύρας στά Καλάβρυτα όπου έτέλεσε τήν θεία Λειτουργία. Στίς 25 Μαρτίου 1821 στήν πλατεία 'Αγίου Γεωργίου στήν Πάτρα τελείται δοξολογία. Τά άρματωμένα παληκάρια άκούν μέ κατάνυξη τόν δεσπότη, άνεμίζοντας τά μπαϊράκια τους, πού άναφωνεί: «'Αναστήτωσαν οί 'Ελληνες!». Λευτεριά ή θάνατος»! 'Αποκρίνονται τά πλήθη. Καί ή αύλαία του πολέμου σηκώνεται τώρα έπίσημα.

Η πρώτη τώρα δουλειά του Γερμανού είναι νά συντάξει τήν έπαναστατική διακήρυξη προς τίς εύρωπαϊκές δυνάμεις, τό γνωστό «manifeste des Helènes aux consules des puissances chrétiennes a Patras», στό όποιο μεταξύ άλλων γράφει: «'Η γέγραμμεν νά λάβωμε τά δίκαιά μας καί είμεθα πεπεισμένοι ότι άπασαι αί χριστιανικά δυνάμεις θά άναγνωρίσουν τήν δικαιοσύνη του άγώνος μας καί όχι μόνον δέν θά παρεμβάλωσι προσκόμματα εις αυτόν, αλλά καί θά μάς βοηθήσουν άναπολοῦσαι όπόσον οί πρόγονοί μας ώφέλησαν τήν άνθρωπότητα». Οί πρόξενοι όλοι —γράφει ό Γερμανός στά απομνημονεύματά του— άπεκρίθησαν ότι θέλει νά κάμουν τό χρέος του. Οί περισσότεροι όμως έξ αυτών άλλα έλεγαν στήν άπόκρισή των καί άλλα έπραξαν».

Ο έπαναστατικός άγώνας παίρνει τόν δρόμο του καί έχομε τήν πρώτη πολιορκία των Τούρκων, οί όποιοι κλει-

σμένοι στό κάστρο τής Πάτρας άντιμετωπίζουν τούς 'Ελληνες πολιορκητές. Έρχονται όμως τουρκικές ένισχύσεις πού άναγκάζουν τούς 'Ελληνες νά λύσουν τήν πολιορκία. Ο Λόντος τράβηξε για τό Αίγιον, ό Κερκίνης στά Καλάβρυτα καί ό Γερμανός μέ τόν 'Ανδρέα Ζαΐμη στά Νελερά. Ο Γερμανός ώστόσο δέν άπελπίσθηκε. Η πρώτη του σκέψη ήτανε νά όργανώσει μία νέα δύναμη για νά ξαναρχίσουν τήν πολιορκία τής Πάτρας, πράγμα πού έγινετο καί ή όποία κράτησε για καιρό.

Ο έπαναστατημένος λαός ώστόσο είχε άνάγκη από μιá κυβέρνηση. Όμως οί προεστοί, οί στρατιωτικοί μέ επικεφαλής τόν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, ό Δημήτριος Ύψηλάντης, οί 'Αρχιερείς, όλοι αυτοί πού είχαν λόγο στόν ιερό αυτόν άγώνα μέ πολλή δυσκολία μπορούσαν νά συνεννοηθούν καί μιá παρατεταμένη διχόνοια μέ έναλλασσόμενες φάσεις έθετε στόν κίνδυνο τής άποτυχίας τό έγχείρημα τής έθνεγερσίας. Τά γεγονότα αυτά άποτελοῦν τήν θλιβερή όψη τής όλης ιστορίας τής έθνεγερσίας.

Ο Γερμανός στό έπίκεντρο αυτών των γεγονότων δέν είναι εύκολο νά άποφύγει όποιαδήποτε άνάμειξη στήν όλη αυτή δυσάρεστη κατάσταση. Προσπαθει μέ τό κῦρος πού διαθέτει νά μεσολαβήσει στήν συμφιλίωση των άντιτιθεμένων μερίδων, χωρίς όμως τίς περισσότερες φορές μέ θετικό άποτέλεσμα. Από μιá άγωνα σύναξη στά Τρίκορφα έφυγε βαθειά θλιμένος καί άπογοητευμένος. Ούτε μέ τίς γονυκλισίες του, τά χειροφιλήματά του, τά δάκρυα καί τούς έξορκισμούς κατάφερε νά εξαλείψει τήν άδιαλαξία των άντιτιθεμένων όμάδων. Κατόπιν τούτων ή επανάσταση έκινδύ-

νευε νά σβήσει. «Τίποτε δέν μᾶς ὠφελοῦν —γράφει στόν Γέρο τοῦ Μωριᾶ αἱ νίκαι, τὰ κάστρα, ἐάν δέν θεμελιώσουμε τὰ ἐπιχειρήματά μας εἰς μίαν νόμιμον καί εὐτακτον κυβέρνησιν τοῦ πολιτικοῦ καί στρατιωτικοῦ καί νά ἀπορρίψουν ὅλοι τὰ ἴδια συμφέροντα καί νά προτιμήσωσι τό κοινόν συμφέρον τῆς πατρίδος καί οὕτως ἐχόντων δέν εἶναι ἀμφίβολον, ὅτι οἱ μονάρχαι οἵτινες, ἐναντιοῦνται εἰς τὰ ἐλεύθερα συστήματα, θέλει συγκατανεύσωσι εἰς τήν ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἔθνους μας. Εἰ δέ καί τό ἐσωτερικόν τρέχῃ ἀκατάστατον καί σπαράττεται ἀπό τοὺς σκοποὺς καί τὰ τέλη ἐνός ἐκάστου ἐξ ἡμῶν, τότε καί ὅλη ἡ Εὐρώπη ἂν μᾶς βοηθεῖ, τίποτε δέν μᾶς ὠφελεῖ».

Δ'

Στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων τὰ ἐπόμενα χρόνια τῆς ἐπαναστάσεως κρίθηκε σκόπιμο νά ζητηθεῖ ἡ ἐπικουρία τοῦ Βατικανοῦ. Ἀναθέτουν λοιπόν στόν Γερμανό νά μεταβεῖ στὴν Ρώμη καί νά ἐπισκεφθεῖ πρὸς τοῦτο τόν Πάπα. Ὑστερα ἀπὸ ἕνα περιπετειῶδες λόγω κακοκαιρίας ταξίδι στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα καταπλέει στὴν Ἀγκῶνα, ὅπου παραμένει γιὰ ἕνα διάστημα, γιὰ νά πληροφορηθεῖ ἀπὸ ἐκπρόσωπο τῆς Ἀγίας Ἐδρας ὅτι: «Ἡ Ἀγιότης του σέ βαθειά πλέον γεράματα δέν εἶναι σέ θέση νά ἀκούσει καμμιὰ ἐσωτερικὴ ἢ ἐξωτερικὴ ὑπόθεση. Ἀπὸ τό ἄλλο μέρος ὁ ἐξοχώτατος καρδινάλιος Κονσάλβο, ἡ ψυχὴ τοῦ Βατικανοῦ, πού θά μπορούσε νά σᾶς ἀκούσει, εἶναι βαρειά ἄρρωστος καί ἡ κατάστασή του εἶναι κρίσιμη. Ἄν θέλετε μορεῖ νά πᾶτε στὴν Ρώμη, μὰ θά μείνετε ἄπρακτος, διότι δέν θά

μπορέσετε νά κάμετα καμμιὰ ἐπίσημη συνομιλία. Ἐπειτα γιὰ ἕνα δάνειο γιὰ τό ὅποιο τόν εἶχαν ἐξουσιοδοτήσῃ νά διαπραγματευθεῖ στὴν Ἰταλία δέν χρειάσθηκε νά ἐνεργήσῃ σέ τίποτε, γιατί ἐν τῷ μεταξύ εἶχε ἐγκριθεῖ ἄλλο δάνειο στό Λονδίνο. Κατόπιν τούτου ἐπέστρεψε χωρὶς ἀποτέλεσμα στὴν Πάτρα.

Ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα τόν συνεπῆρε ἡ θλιβερὴ εἰκόνα τῶν ἐμφυλίων διενέξεων. Παρά τίς μεσολαβητικὲς του προσπάθειες βλέποντας ὅτι δέν φέρει ἀποτελέσματα, ἀπομονώνεται σέ μιά μονή, ἀπὸ ὅπου παρακολουθεῖ μέ σφιγμένη τὴν καρδιά τὰ τεκταινόμενα.

Εἶναι μῆνας Ἰανουάριος τοῦ ἔτους 1826 χειμῶνας βαρὺς, ὅταν ἕνα ἀπόσπασμα σταλμένο ἀπὸ τόν ὀπλαρχηγό Γκούρα χτυπάει τὴν πόρτα τῆς μονῆς ὅπου διαχειμάζει ὁ Γερμανός. Μπαίνουν μέσα, ἀρπάζουν τὰ χρήματα, τὰ πράγματά του καί τὰ ἄμφιά του, ὅτι καί ἂν εἶχε καί τόν ὁδηγοῦν στόν Γκούρα. Οὔτε τό σχῆμα του σέβονται, οὔτε τὴ θέση του, οὔτε τίς ὑπηρεσίες του θυμᾶται κενένας, οὔτε τὴν ἡλικία του καί τὴν κλονισμένη ὑγεία του λογαριάζουν. Τὴν χριστιανικὴ ἐγκαρτέρηση ἔχει γιὰ μοναχὴν τοῦ ἀσπίδα σέ αὐτὴ τὴν μεταχείριση, στίς ἀπειλές, στόν ἐξευτελισμό. Μετὰ ἀπὸ μιά μακρὰν ὁδοπορία φθάνουν στό λημέρι τοῦ Γκούρα. Ἐκεῖ μέ τίς μεσολαβήσεις διαφόρων παλαιῶν γνωριμιῶν του, ἴσως καί νά ἔφθασε καί μιά μυστικὴ προσταγή ἀπὸ τὴν Κυβέρνηση, τόν ἄφησαν ἐλεύθερο. Δέν μνησικάκησε γιὰ ὅλα αὐτά, συγχώρεσε καί ξέχασε τὴν περιπέτεια αὐτὴν.

Ἡ ἀξία του καί ἡ χρησιμότητά του δέν ἄργησε νά ξαναφανεῖ. Ἄμα ἔπεσε

τό Μεσολόγγι καί ὁ Ἱμπραήμ ἀλώνιζε μέσα στά αἵματα καί τίς φλόγες τήν Ἑλλάδα, σάν νά συνετίσθηκαν οἱ Ἑλληνες καί τότε ἐστράφησαν καί πάλι πρὸς αὐτόν.

Ἡ τρίτη συνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου τόν ὀρίζει πρόεδρο τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία θά μεριμνήσει καί θά ἀποφασίσει γιά ὅλα τὰ σχετικά μέ τίς ἐξωτερικές βοήθειες τοῦ ἔθνους καί γιά τήν πρόοδο τῆς νέας συνελεύσεως.

Ἔτσι τόν βρῆκε ὁ θάνατος, ἐπάνω σέ μιὰ περίοδο καινούργιας δράσεως, στήν ὁποία εἶχε δοθεῖ μέ ὅλη του τήν ψυχή. Ἐξαντλημένος ἀπό κόπους καί ἀγρυπνίες, ἔπεσε ἀπό ἑξανθηματικό τύφο, πού θέριζε τότε τό Ναύπλιο. Ἡ κηδεία του ἔγινε στόν καθεδρικό ναόν τοῦ ἐν Ναυπλίῳ Ἀγίου Γεωργίου. Ἡ ἐπίσημη «Γενική ἐφημερίς τῆς Ἑλλάδος» ἔγραφε τήν ἄλλη ἡμέρα: «Κατά τήν 30ήν Μαΐου τήν νύκτα ἐπλήρωσε τό κοινόν χρέος μετά ὀλίγων ἡμερῶν ἀσθενείαν ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός καί τήν 31ην ἐτάφη λαμπρῶς ἐκκλησιαστικῶς καί πολιτικῶς. Ἡ πατρίς ἐστερήθη ἑνός καλοῦ πολίτου καί ἡ ἐπιτροπή τῆς συ-

νελεύσεως ἔχασε τόν πρόεδρόν της. Ὁ καλός οὗτος πολίτης ἐφάνη πολλάκις χρήσιμος εἰς τήν πατρίδα καί διὰ τῆς φρονήσεως τῆς παιδείας καί τῆς ὑπολήψεώς του συνήργησε εἰς πολλῶν καλῶν κατόρθωσιν.

«Ἀγνός στήν ἱερατική του ζωή, πιστός στό ἔθνικό χρέος δίκαιος στήν πολιτική του, μεγαλόκαρδος κατά τόν ἐσωτερικό του κόσμον, μεγαλοπρεπής καί ἐπιβλητικός ἐξωτερικά, ἀλύγιστος καί ὁμως προσηνής, πολὺπειρος καί ὡστόσο ἀδιάφθορος, εὐγλωττος στάθηκε μιὰ μορφή σημαντική στόν μεγάλο ἀγῶνα». Ὁ Ἀνδρέας Ζαῖμης «ἐθρήνησε τόν θάνατό του μέχρι κοπετοῦ». Μά τόν ἔκλαυσαν πρὸ πάντων οἱ ἀναρτίθμητοι εὐεργετημένοι ἀπὸ αὐτόν. Ὅταν οἱ κληρονόμοι του ἀνοιξαν τό κιβώτιο στό ὁποῖο εἶχε τήν κινητή του περιουσία δέν βρῆκαν παρὰ 26 χρεωστικές ὁμολογίες. Εἶχε ξοδεύσει καί τό τελευταῖο του γρόσι σέ ἐθνικούς σκοπούς».^(*)

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

(*) Σπύρου Μελά: «Ματωμένα ράσα» σελ. 413. Ἐκδόσεις Μ. Σαλίβερος ἔτος 1933.

ΕΙΚΟΝΟΣΤΑΣΙ ΗΡΩΩΝ ΧΩΡΙΣ ΚΑΝΤΗΛΙ

Ἄν οἱ ζητιάνοι σάν κι ἐμέ δέν ἔχυναν τό αἷμα,
οἱ καπετάνιοι σάν καί σέ δέν θά φοροῦσαν στέμμα.

Γεώργιος Στρατήγης (Ὁ Ματρώζος)

1. Προοίμιο

Οἱ Ἥρωες τῆς Ἐθνεγεροσίας τοῦ Εἰκοσιένα ἔχουν καί τή σκοτεινή τους πλευρά, ὅπως ὅλ' οἱ ἄνθρωποι τοῦ παρόντος βίου. Εἶν' ἐκείνη ἡ πλευρά, πού δέν φωτίζεται, ἀπό τό καντήλι τῆς Ἀλήθειας καί κάνει μισοσκότεινο τό Εἰκονοστάσι τους.

Εἶν' ἐπιταγή ὄχι μόνο τῆς Ἱστορίας ἀλλά κυρίως τ' Οὐρανοῦ, ν' ἀνάβουμε τό Καντήλι τῆς Ἀλήθειας γιά νά διαλύονται τά σκοτάδια, πού συνθέτουν τήν παρανόηση ἢ τίς ὑπερβολές, μέ συνέπεια νά διαστρεβλώνεται ἡ εἰκόνα τῶν Ἡρώων καί τῆς Ἀλήθειας. «Μάθετε τήν ἀλήθεια καί ἡ ἀλήθεια θά σᾶς ἐλευθερώσει!»!

Ἐρευνώντας τόν πυρῆνα στίς πράξεις κι ἐκδηλώσεις τῶν Ἡρώων, μερικές φορές συναντᾶμε κάποια μαυρισμένα σημεῖα. Ἀπό τίς βασικές αἰτίες τοῦ ἐρέβους, πού σκοτεινιάζει τό νοῦ καί τήν ψυχή τους, εἶν' ὁ φθόνος καί ἡ διχόνοια, ἡ φιλαρχία καί ἡ φιλαργυρία. Ὁ ἐθνικός μας ποιητής, ὁ Διονύσιος Σολωμός, στὸν περίφημο Ὕμνο του γιά τήν Ἐλευθερία, γραμμένο τό 1823, σπηλιτεύει (στήν 144 στροφή) τήν ἐθνοκτόνο διχόνοια:

*Ἡ Διχόνοια πού βαστάει
ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερή·
καθενός χαμογελάει,
πάρτ' το λέγοντας, καί σύ.*

Ὁ Ἐθνικός μας ποιητής, ἂν καί «ἐλληνολάτρης», δέν παραβλέπει τὰ ἐλαττώματα τῆς φυλῆς. Ἀντίθετα, τὰ βλέπει καί τὰ καυτηριάζει, χωρίς νά χαρίζεται στούς ξένους πού δολοπλοκοῦσαν κατά τῆς Πατρίδας:

*«Τί θά κάμετε; θ' ἀφήστε
νά ἀποκτήσωμεν ἐμεῖς
ἐλευθερίαν, ἢ θά τήν λύστε
ἐξ αἰτίας πολιτικῆς».*

Εἶν' ἐξόχως ἐνδιαφέροντα αὐτά πού ἐπισημαίνει ὁ Καθηγητής Α. Ν. Τσιριντάνης στό βιβλίο του «Εμεῖς οἱ Ἕλληνες», γιά τήν ἀνάγκη μιᾶς ἐθνικῆς αὐτοκριτικῆς. Ὅμως «αὐτή σκοντάβει πότε στή μιὰ πότε στήν ἄλλη προκατάληψη, πότε στήν ἄκριτη ἐθνική ὑπεροψία, πότε ἐπίσης στήν ἄκριτη καί καταστρεπτική ἐθνική αὐτοκατάκριση καί... αὐτοπεριφρόνηση». Θεωρεῖ βασική προϋπόθεση τήν αὐτοκριτική, γιά τήν πορεία τοῦ ἔθνους: «Γιά νά κάνωμε σάν ἔθνος μίαν ἀληθινή πορεία μέ ἐπίγνωση χρειαζόμαστε καί σάν ἔθνος τό «γνώθι σαυτόν». Πρέπει λοιπόν, πρῶτα - πρῶ-

τα, νά κάμωμε μιάν ἔθνικὴν αὐτοκριτική, κριτική μὲ ἀπόλυτη ἀντικειμενικότητα πού, χωρὶς συγκάλυψη τῶν ἐλαττωμάτων μας ἀλλὰ καὶ χωρὶς ξέσπασμα θυμοῦ καὶ ἡττοπαθείας, θά μᾶς δώσει μιάν ἀληθινὴ εἰκόνα τοῦ τί ἐλαττώματα καὶ τί προτερήματα ἔχομε σάν ἔθνος» (σελ. 35).

2. Ἀργυρολογία

Φαίνεται, τό προαιώνιο σαράκι τῆς φυλῆς, ἡ διχόνοια, εἶχε φουντώσει ἀπὸ τὸν δεύτερο καὶ ὅλας χρόνους τῆς Ἐθνεγεροσύνης. Κι ἐσπρωχνε τὸν Ἀγώνα στὴν ἀτίμωση. Ὁ ἔθνικός μας ἱστορικός Κ. Παπαρηγόπουλος στὴν «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους» σημειώνει καὶ ταῦτα γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία: «Πολλοὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τό ἱερόν ἔργον (τῆς Ἐταιρείας) ἐπὶ ἀργυρολογίας, ἄλλοι ἐζήτουν ὑπερόγκους χρηματικὰς χορηγίας καὶ ἄλλοι ἐπολιτεύοντο ἐπὶ τοσοῦτον ἀπερισκέπτως ὥστε διεκυνδύνουν τὴν τύχην τοῦ ἐγχειρήματος».

Ἀλλὰ καὶ ὁ Σπυρίδων Τρικούπης στὴν «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης» κατηγορεῖ πολλοὺς ὑπευθύνους «κατηχητές» τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας γι' ἀργυρολογία: «...Καὶ ἐπειδὴ οἱ μυσταγωγούμενοι ὤφειλαν νά παρακαταθέσωσι χρήματα εἰς χεῖρας τοῦ κατηχητοῦ, πολλοὶ ἐλάμβαναν τὸν βαθμὸν τοῦ Ἱερέως ἐπὶ ἀργυρολογία, καὶ ἐντεῦθεν προῆλθεν κυρίως ἡ τόση πλημμύρα κατηχούντων καὶ κατηχουμένων».

3. Ἀντιθέσεις καὶ μικρότητες

Τίς ἀντιθέσεις καὶ τίς μικρότητες στό χωρὶς καντῆλι εἰκονοστάσι τῶν Ἡρώων τῇ βρισκούμε καὶ στ' «Ἀπομνημονεύματα» κάποιων κοτσαμπάσηδων καὶ κά-

ποιων ὀπλαρχηγῶν. Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, γιὰ παράδειγμα, ἀκυρώνει στ' «Ἀπομνημονεύματά» του τὴν προσφορά τῶν Κλεφτῶν στὴν Πελοπόννησο: «...εἰς ποῖαν ἐποχήν, εἰς ποῖον μέρος ἐτόλμηςαν ποτέ οἱ κλέπτει νά προσβάλλουν, νά φονεύσουν ἢ νά βλάψουν ἓνα Τοῦρκο; Οὐδέποτε συνέβη ἢ ἀκούσθη τοιοῦτον τί».

Ὅμως, τὰ δημοτικὰ τραγούδια γιὰ τοὺς Κολοκοτρωναίους, διαψεύδουν κατηγορηματικὰ τὰ ἰσχυριζόμενα ἀπὸ τὸν Κανέλλο Δεληγιάννη. Καθὼς μᾶς λέει τό τραγούδι, «τὴν ἡμέρα τ' Ἀΐ - Γιωργιοῦ» στό πανηγύρι, καλέσανε τοὺς Κολοκοτρωναίους στό τραπέζι. Καὶ πρὶν ἀρχίσῃ ἡ γιορτὴ ἀκούστηκε «ψιλὴ φωνή» νά τοὺς λέει:

«Γι' ἀφῆστε τὰ καλὰ φαγιά καὶ
πᾶρτε τὰ ντουφέκια
τί οἱ Τοῦρκοι σᾶς ἐπλάκωσαν, τί οἱ
Τοῦρκοι σᾶς ἐπῆραν.
Καὶ τὰ ντουφέκια πήρανε καὶ τὰ
σπαθιά τραβῆξαν,
τοὺς Τούρκους ἐκυνήγησαν, τοὺς κά-
μαν ἓνα ἓνα».

Πῶς λοιπόν οἱ κλέφτες τοῦ Μωριά δέν τὰ βάλανε ποτέ μὲ τοὺς Τούρκους, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης; Τό δημοτικὸ τραγούδι εἶναι σαφέστατο. Καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια ἦταν οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς. Ὅποιοι ἀμφιβάλλει, ἄς διαβάσει τό τραγούδι πού μιλάει γιὰ «τ' ἀλαφρά σπαθιά τῶν Κολοκοτρωναίων/πῶχουν τ' ἀσήμια τὰ πολλά, τίς ἀσημένιες πάλες». Ἐκεῖ θά 'δεῖ πῶς σκόρπισε τ' ἀσκέρι τῶν Κολοκοτρωναίων, τὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου κατατρεγμοῦ, καὶ πῶς ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πέρασε στὴ Ζάκυνθο.

Σ' άλλο σημείο τῶν Ἀπομνημονευμάτων του, ὁ Δεληγιάννης, ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, ἰσχυριζόμενος ὅτι «*κανέν ἐξαιρετικόν προσόν δέν ἀπέκτησε εἰς τήν Ἑλλάδα*».

Ἡ ἐμπάθεια τοῦ Κανέλλου φτάνει στό σημείο νά λέγει τόν Γέρο τοῦ Μωριᾶ φυγόμαχο «*καθότι αὐτός ἀπομακρύνεται ἀπ' ἀρχῆς καί πάντοτε ἀπό τό πῦρ τοῦ πολέμου καί ἕως σήμερον δέν παρεβρέθη εἰς οὐδεμίαν μάχην αὐτοπροσώπως νά ὁδηγήσει στρατόν, ἀλλά στέκεται εἰς τάς κορυφάς ὀρέων ὡσάν τόν Προφήτην Ἡλίαν νά φυλάξει τήν πολύτιμον ζωήν του...*».

Ἀντίθετα, ἡ νεοελληνική ποίηση τόν θέλει λεβέντη τοῦ Μωριᾶ, «*τῆς λευτεριᾶς ἀγκρέμιστη κολόνα/κι αἷμα νά νιώθεις στό κορμί σου/μ' αὐτό ποῦχει χυθεῖ στό Μαραθώνα...*». (Νίκος Β. Ροῦτσος). Ὁ Κολοκοτρώνης πίστευε στήν ἐλληνικότητα, γι' αὐτό καί φώναξε στά Δερεβνάκια σέ κάποιους κιοτήδες: «*Ποῦ πᾶτε ὀρέ Ἑλληνες!*». Ὅπως ὅλοι οἱ Ἡρώες πιστεύουνε στίς ἐλληνικές ρίζες τους.

4. Συκοφάντες Ἡρώων καί μικρότητες

Οἱ συκοφάντες τῶν Ἡρώων διαστρέφουν ἀκόμα καί τό ἀφοριστικό τοῦ Πατριάρχη Γρηγορίου Ε' καί τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ἀποσιωποῦν τούς πραγματικούς λόγους πού τό προκάλεσαν (ἦταν στάχτη στά μάτια τοῦ Σουλτάνου) καί τό γεγονός ὅτι ὁ Πατριάρχης καί οἱ Συνοδικοί ἦταν οἱ πρῶτοι πού σφαγίστηκαν. Ἄν ἦταν φιλότουρκοι, θά τούς σφάζανε οἱ Τοῦρκοι;

Μπορεῖ τό πάνθεο τῆς δόξας νά μήν εἶναι πάντοτε «*παλάτι πού κατοικεῖ μέ-*

σα στεφανωμένη ἡ ἀλήθεια», ὅπως γράφει ὁ G. Finley στήν «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», ἀλλά δέν εἶναι καί κατοικητήριο ἐμπάθειας καί συκοφαντίας.

Πολλές φορές οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στούς καπεταναίους, καί γενικά στούς ἡγήτορες, εἶν' ἐκεῖνες πού φτιάχνουν τήν πραγματική τους εἰκόνα, ὅπως ἔγινε μέ τόν Πετρόμπεη καί τόν Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκλεγεῖ Ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου. Ὅπως γράφει στ' «Ἀπομνημονεύματά» του ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, «Ὁ δέ Πετρόμπεης... μαθῶν τήν ἐκλογήν ταύτην τῆς Ἀρχιστρατηγίας, τήν ὁποίαν ἀνέκαθεν ἐξήτει δι' αὐτόν ἐκηρύχθη ἐναντίον του (τοῦ Κολοκοτρώνη) καί σύμφωνος μετά τῶν προκρίτων πολιτικῶν, καί ἀμέσως ἐνήργησε καί ἦλθε μιά ἀναφορά ἀπό τήν Μάνην εἰς τήν Διοίκησιν ἐν ἣ ἐξήτουν νά δοθεῖ ἡ Ἀρχιστρατηγία εἰς τόν Πετρόμπεην καί ὅτι, ἂν δοθεῖ εἰς ἄλλον τινά, ὄχι μόνον δέν θέλουν ὑποταχθοῦν εἰς αὐτόν ἀλλά θέλει κηρυχθοῦν καί πολέμιοι».

Παρά τίς ἀντιθέσεις καί τίς μικρότητες, οἱ Κλέφτες πολεμήσανε γιά τή λευτεριά τῆς Πατρίδας. Τό βεβαιώνουν τά δημοτικά τραγούδια τῆς ἐποχῆς.

5. Ἀλληλοκατηγορίες

Κι ὅμως αὐτοί, πού πολεμοῦσαν σά λιοντάρια, δέν κατόρθωσαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς ἀλληλοκατηγορίες καί ἀλληλοσυκοφαντίες. Ἐνας ξένος συγγραφέας, ὁ Pietro Gamba, γράφει: «...Οἱ Ἑλληνες ἐφρόντιζαν περισσότερο νά συκοφαντοῦν ἀλλήλους, παρά νά ἐξασφαλίζουν τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας των. Τό εὐτύχημα δέ ἦτο ὅτι δέν ἡ-

πειλοῦντο οὐδαμῶθεν σοβαρῶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν των. Περισσότερον ἐπικίνδυνοι ἦσαν δι' αὐτούς οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ των, παρὰ ἢ κατ' αὐτῶν ἐπίθεση τῶν Τούρκων». Ἡ πορεία τῆς Ἐπαναστάσεως τό ἐπιβεβαιώνει. Λίγο ἔλλειψε νά σβήσει ὁλότελα ἡ φλόγα ἀπ' τό φθόνο καί τὰ μίση.

Ὁ Διονύσιος Σολωμός στό «ἀπόσπασμα» τοῦ Ὑμνου στό Μάρκο Μπότσαρη σημειώνει:

*«Ὁ φθόνος τοῦ στέκει ξερβιά
μέ μάτια, μέ χεῖλη πικρά...».*

Καί στό «Προσχεδίασμα» γράφει:

*«Ἡ δόξα τοῦ στέκει δεξιὰ
κι ὁ φθόνος μέ πίκρα ξερβιά».*

Εὐλογημένη λοιπόν ἡ δόξα, καταρμένος ὁ φθόνος. Δεξιὰ καί ξερβιά, ὅπως στή Δευτέρα Παρουσία, πού ὁ Δικαιοκρίτης θά χωρίσει τὰ λογικά πρόβata σταῖ ἐκ δεξιῶν καί σταῖ ἐξ εὐωνύμων.

6. Λαφυραγωγία

Τήν λαφυραγωγία, μιά ἄλλα σκοτεινή καί ἀξιοκατάκριτη πλευρά τοῦ Ἀγώνα, τήν κατακρίνει δημόσια ἡ ἐφημερίδα «Αἰτωλική» στό φύλλο τῆς 3 Αὐγούστου 1821: «Ἄλλ' ὧ ἀνδρεῖοι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων κάθε ἡλικίας, τάξεως καί βαθμοῦ, ἕως πότε δέν θέλετε νά αἰσθανθῆτε τήν φύσιν τοῦ πολέμου τόν ὅποιον ἐπεχειρίσθητε; Τί τρέχετε λαφυραγοῦντες καί δέν ἀποφασίζετε νά ἐξοδεύσετε ὅλας τὰς οὐσίας εἰς προμήθειαν τοῦ πολέμου;».

Νομίζουμε εἶναι ἄδικη στήν κρίση της ἡ ἐφημερίδα. Διότι πολλοί ἀποφασίσανε καί ξοδεύσανε ὅλη τήν περιουσία τους γιά τόν Ἀγώνα. Σέ σημεῖο, πού πολλοί μείνανε πάμπτωχοι, καί

φτάσανε νά ζητιανεύουν γιά νά ζήσουν, ὅπως ὁ ἀναφερόμενος στό ποίημα τοῦ Γ. Στρατήγη, ὁ Ματρώζος. Οἱ καρabo-κύρηδες προσφέρανε τὰ καράβια τους καί τὰ πλούτη τους στόν Ἀγώνα, ὅπως ἡ Μπουμπουλίνα, τήν ὁποῖαν δέν παραλείπει ὁ Finley (στήν Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως) νά κατηγορήσει.

7. Ἐμπάθειες

Ὁ ἴδιος ξένος ἱστορικός δέν δέχεται τοὺς Μανιάτες γι' ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν: «Οἱ σχολαστικοί — γράφει — ὀνόμασαν τοὺς Μανιάτες ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, ἂν καί ἡ σπαρτιατική ράτσα εἶχε σβήσει πρὶν ἀπὸ τῆ ρωμαϊκῆ κατάκτηση». Καί βλέπει δυό πιθανότητες: «Ἦ δηλαδή πρέπει νά κατάγονται ἀπὸ τοὺς εἰλωτες... ἢ ἀπὸ τοὺς περίοικους». Θεωρεῖ ἱστορικά λαθεμένον τόν ἰσχυρισμό «ὅτι ἡ Μάνη δέν ὑποτάχθηκε ποτέ σέ ξένο κατακτητή... Τό γεγονός εἶναι πῶς ἡ Μάνη ὑποτάχθηκε στήν κυριαρχία τῶν Ρωμαίων, τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατορῶν, τῶν Σλάβων, τῶν Φράγκων, τῶν Βενετῶν καί τῶν Ὀθωμανῶν σουλτάνων. Ποτέ ὅμως δέν ἦταν δουλική, σπάνια δέ μιά ὑπάκουη ἐπαρχία». Εὐτυχῶς(!) πού ἀναγνωρίζει πῶς ποτέ δέν ἦταν δουλική καί ὑπάκουη ἐπαρχία.

Τέτοια, ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ἔχουν πεῖ κι ἄλλοι ξένοι ἱστορικοί(!). Κι ἀπὸ κοντά κάποιοι δικοί μας. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ὅμως πού εἶχεν ἐπίγνωση τῆς Ἑλληνικότητος, σέ παραινετικῇ ἐγκύκλιό του, τοὺς ἀποκαλεῖ «γενναίους Σπαρτιάτες... ἐκ προγόνων ἐλεύθεροι καί πολεμικοί».

8. Τό Δάνειο

Δυό λόγια για τό δάνειο πού έλαβε τότε ή Έλλάδα από τήν Άγγλία. Γράφει ό Φ. Φωτάκος στήν «Ίστορία περί τής Έλληνικής Έπαναστάσεως»: «Ό σκοπός τών Άγγλων όταν έδωκαν τό δάνειον είς τήν Έλλάδα ήτο διπλός: Πρώτον μέν έδωκαν αυτό είς μίαν έποχήν, κατά τήν όποίαν ή έλληνική άνεξαρτησία ήτο ζήτημα, τό δέ δάνειον ήτο ασφαλισμένο επί τής γής και τών φθαρτών κτημάτων του Έθνους, ώστε έν άποτυχία τών Έλλήνων, έβαλλον χέρι είς τάς γαίας, και έλάμβανον τό δάνειον μέ τούς τόκους του, έπειτα δέ θά έφάνιντο και ευεργέται τών Έλλήνων είς τό μέλλον, διότι θά έμποδίζετο ή έκτόπιση αυτών». (Πιάνανε πόρτα για τόν χειμώνα, όπως λέει ό λαός).

9. Άλλόδοξοι

Άξίζει νά σημειώσουμε τά ός αναφέρει στά «Ίστορικά Άπομνημονεύματα έκ τής Έλληνικής Έπαναστάσεως» ό Κων/νος Μεταξάς για «τήν απέχθειαν και τό μίσος κατά τής Έλληνικής Έπαναστάσεως τών έν τοίς νήσοις του Αίγαίου κατοίκων τής Δυτικής Εκκλησίας (Καθολικών), οίτινες ου μόνον ουδέν συνεισέφερον... αλλά και είς αυτήν τήν περίστασιν τής νεοσυλλεξίας ουδείς έξ αυτών έλαβε μέρος, και έκτός τούτου άντενήργουν παντί σθένει διασπείροντες άπελπισίαν και φόβον».

Και οι μέν τής Δυτικής Εκκλησίας φέρθηκαν όπως φέρθηκαν από θρησκευτικό φανατισμό και μισαλλοδοξία, οι πρώτοι όμως τών πολιτικών και τών καπεταναίων μοιραστήκανε (ή καλύτερα) άρπάξανε τήν έθνική περιουσία, σπίτια, χωράφια, ύποστατικά κ.ά., αφήνοντας τούς παρακατιανούς στή μοίρα τους.

10. Δυστυχίες Άγωνιστών

Ό Μακρυγιάννης στ' «Άπομνημονεύματα» του δέν κρύβει τήν αλήθεια. Τά λέει καθαρά, χωρίς φτιασιδώματα, έξω από τά δόντια: «Οί άγωνισταί δυστυχοῦν. Τών σκοτωμένων οι φαμελιές όποια είναι νέα τήν θέλει ό τάδε, σά νά λέμε ό Βελήπασας, ό Μουχτάρπασας, ότι δέν έχει ή φτωχιά νά φάγη... Τών άγωνιστών οι άνθρωποι διακονεύουν και γυρεύουν νά πάνε πίσω στους Τούρκους. Τούς είχανε αυτήνοι σκλάβους, τούς ντύνανε, τούς σιγύριζαν και τρώγαν. Άπό όλα αυτά καημένη πατρίδα, δέν θά σωθοῦνε τά δεινά σου, ότι σιδερώνουν τήν άρετή εκείνοι όπου σέ κυβερνοῦσαν και σέ κυβερνοῦν...».

Άπελπισμένους από τούς ανθρώπους πού τήν Πατρίδα «τριγυρίζουν, πολιτικούς, σπιγούνους και τοιούτους άξιωματικούς», ό Μακρυγιάννης ξεσπάει σάν σέ κρίση αλήθειας: «*Άν μάς έλεγε κανένας αυτήνη τήν λευτεριά όπου θά γευόμαστε, θά περικαλούσαμε τό Θεό νά μάς αφήσει είς τούς Τούρκους, άλλα τόσα χρόνια, όσο νά γνωρίσουν οι άνθρωποι τί θά πεί πατρίδα, τί θά πεί τιμότης, τί θά πεί θρησκεία, τί θά πεί φιλοτιμία, τί θά πεί άρετή. Αυτά λείπουν από όλους έμάς, στρατιωτικούς και πολιτικούς*». Και συνεχίζουν νά λείπουν. Γι' αυτό και δέν μπορέσαμε ν' άνάψουμε τό καντήλι στο είκονοστάσι τών ήρώων του Έθνους. Νά τιμήσουμε και νά διδαχθοῦμε από τίς θυσίες τους. Κι από τά σφάλματά τους, για νά τ' αποφεύγουμε.

11. Βασικό προτέρημα

Μ' όλα τά έλαττώματά τους οι Έλληνες είχαν τό βιωτικό προτέρημα πού λέγεται Πίστης. Ό Κολοκοτρώνης ήταν

βέβαιος ότι ο Θεός είχε υπογράψει την ελευθερία της Ελλάδας και δεν μπορούσε να πάρει πίσω την υπογραφή του. Αυτή η ψυχική δύναμη έπαιξε αποφασιστικό ρόλο στην Επανάσταση, υπογραμμίζει ο Τσιριντάνης (σελ. 108). «Και την ψυχική αυτή δύναμη την έδωσαν δύο παράγοντες... Ο Ελληνισμός και ο Χριστιανισμός». Και συνεχίζει: «Ας αρχίσουμε από τον Χριστιανισμό. Η επανάσταση έγινε... γιατί χριστιανοί και όχι άθεοι ή θρησκευτικά αδιάφοροι την έκαναν. 'Απ' αυτή τη Χριστιανική Πίστη παίρνανε δύναμη αλλά και καρτερία, και αυτή η χριστιανική Πίστη, αν δεν έσβηνε τίς μικρότητες, δεν τίς άφηνε όμως να σβήσουν την Επανάσταση.

»Όμως η χριστιανική πίστη έτόνωσε τό δοϋλο, αλλά επαναστατημένο Γένος, συνταιριασμένη με την όνειροπώληση του αρχαίου Ελληνισμού. Ο επαναστατημένος ραγιας ήταν πιά Έλληνας. (...). Ο Χριστιανισμός του έδινε την Πίστη και την δύναμη. Η Αρχαία Ελλάδα του έδινε την φιλοδοξία και τό όνειροπόλημα. Κι όταν η Επανάσταση τελείωσε, ό ραγιας πού δεν ήταν πιά ραγιας, αναπνέοντας τόν άέρα της ελευθερίας πού ήταν «άπ' τά κόκκαλα βγαλμένη των Έλλήνων τά ιερά», ένιωθε την ελευθερία αυτή σάν ελευθερία να είναι χριστιανός και ελευθερία να είναι Έλληνας».

Και σημειώνει, συμπερασματικά, ό Τσιριντάνης: «Έτσι, στην Επανάσταση του 1821 ξαναφάνηκε ή σύνθεση Χριστιανισμού. Τό Γένος πού αγωνίστηκε

ήταν Γένος των Χριστιανών και ήταν Γένος των Έλλήνων. Και τά δυό αυτά ήταν ένωμένα τόσον στέρα, ώστε οι περιπέτειες της Επανάστασης έσφυρηλατούσαν την ένότητα, δεν την πείραξαν καθόλου».

12. Επίλογος

Σωστότερο είναι να κλείσουμε τούτο τό είκονοστάσι με στίχους «Στους Έρωες του 1821» του Λάκη Παπαδήμα:

«Τιμή σέ σās, πού πέσατε
στης Νίκης τόν άγώνα!
Η κάθε μιά άπ' τό αίμα σας,
πού χύθηκε σταγόνα,
τή Λευτεριά θεμέλιωσε
πού τή χαιρόμαστε όλοι.

Ποτέ σας δέ δειλιάσατε
στου βάρβαρου τό βόλι
και στήσατε τά στήθη σας
άτσάλινη άσπίδα,
για να μās δώσετε λεύτερη
σάν πρώτα την Πατρίδα».

Και ν' ανάψουμε τό σβησμένο καντήλι της έθνικης μνήμης, όπως ό Γ. Βερίτης μās λέει:

«Τί κι αν πεθάνανε; Έρωες και πάλι
θα τούς λένε·
κι αν σκοτωμένα κείτωνα τ' άν-
δρεία παληκάρια,
θα μένει έδω ή δόξα τους κι όλοι
γι' αυτούς θα κλαΐνε».

Με την έλπίδα να σβήσουν για πάντα τά επανεμφανιζόμενα κάθε τόσο, άμαρτήματα της φυλής.

ΝΙΚΟΣ Θ. ΑΡΒΑΝΙΤΗΣ

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΞΕΣΗΚΩΜΟΥ

Θά περίμενε κανείς τό Είκοσιένα, αυτό τό μεγάλο όρόσημο στήν ιστορία του νεότερου έλληνισμού, νά στεκόταν παράλληλα κι ένα όδόσημο γιά τήν κατοπινή πορεία του έλευθερωμένου Έθνους. Τί άλλο έκτός από τό Είκοσιένα, πού δέν κλείνει μέσα του μονάχα τούς άγώνες και τίς θυσίες και τό πνευματικό θησαύρισμα τών έξι χρόνων πού κράτησε ή Έπανάσταση, αλλά συνοπτικά περιλαμβάνει και όλη τήν πνευματική παρακαταθήκη και τό μεγαλειό τών κάθε μορφής άγώνων τής Τουρκοκρατίας, τί άλλο έκτός από αυτό, μέ ό,τι συμβολίζει και έκφράζει, θάπρεπε νά αποτελέσει τό ακλόνητο και γερό θεμέλιο γιά τό άναγεννώμενο από τήν τέφρα του νέο έλληνικό έθνος;

Τό Είκοσιένα θά μπορούσε νά αποτελέσει πηγή ζωής έθνικης, σέ όλους τούς τομείς ενός νεοσύστατου κράτους, αλλά και βρυσομάνα πνευματική άσύγκριτη, γιά νά μπορέσει τοϋτο νά σταθεί στά πόδια του και νά βαδίσει μέ σιγουριά κατά τή μεταπελευθερωτική πορεία του. Γιατί τό Είκοσιένα ως θεμέλιο γιά τό μετεπαναστατικό κρατικό οίκοδόμημα, πού άρχισε νά ύψώνεται δειλά και άναιμικά στήν άρχή, περιέκλεινε μέσα του συμπυκνωμένη, όλη τή μεγάλη παρακαταθήκη τής προγονικής κληρονομιάς, πού έρχόταν κατευθείαν από τούς άρχαίους χρόνους, άπ' τό θρύλο του Μεγαλέξανδρου και τό Άνατολικό Ρωμαϊ-

κό Κράτος, κι έφτανε ίσαμε τό έλληνικό και χριστιανικό Βυζάντιο, μέ τό ήθος του, τούς άγώνες του, τόν ύψηλό πολιτισμό του και τό θρύλο του γιά τό Μαρμαρωμένο Βασιλιά, κι ακόμα ίσαμε τήν όδύνη αλλά και τήν πνευματική άλκή τών τεσσάρων αιώνων τής σκλαβιάς, έως τή Μεγάλη Έπανάσταση του Είκοσιένα, πού ήταν ή άδιάσπαστη συνέχεια και ή άδιάκοπη έλληνική διάρκεια.

Ό έλληνικός λαός από τόν Άγώνα είχε συνειδητοποιήσει ότι δέν ήταν μονάχα ένας λαός ένδοξων προγόνων. Γιατί είχε πιά και ό ίδιος δημιουργήσει ένα λαμπρό ιστορικό παρόν, μέ δικούς του άγώνες, μέ άξεπέραστα πολεμικά κατορθώματα, μέ ένα δυναμικό και γνήσιο, έντελώς δικό του, λαϊκό πολιτισμό. Έτσι τό Είκοσιένα κληροδοτούσε στο έλευθερωμένο Γένος τούς ήρωικούς άγώνες τών ραγιαδών, πού σήκωσαν κάποτε τό κεφάλι τους γιά νά έλευθερωθούν, τά όλοκαυτώματα, τήν κλεφτουριά, τό αδάμαστο πνεύμα τής άρετής και τής θυσίας, παράλληλα όμως και μιá πνευματική παράδοση έντελώς ξεχωριστή, πού έφερνε μέσα της και πολλά λόγια στοιχεία, μιá θρησκεία φωτεινή και όδηγητική, βγαλμένη μέσα από τό καμίνι τών έθνικών άγώνων και γιά τοϋτο συνυφασμένη μέ τό Γένος, ένα τραγούδι, τό δημοτικό μας τραγούδι, πού τό θαύμασαν τόσο πολύ

ξένοι ποιητές και διανοούμενοι, όλο ζωή και πνευματική υγεία, μιά όλοζώντανη γλώσσα, πού έρχόταν όλόϊσια από τήν άρχαιότητα, τά 'Ακριτικά έπη και τόν Έρωτόκριτο, λαϊκές παραδόσεις, μουσική, χορό, λαϊκή άρχιτεκτονική, άποτυπωμένη σέ σπίτια και έκκλησιές, μέ μιά γνήσια έλληνική γραμμή, κεντήματα, φορεσιές, και τόσα άλλα.

Κι άν κοντά σέ όλα αυτά προσθέσουμε ένα σωρό έλληνικές κοινότητες πού λειτουργούσαν ύποδειγματικά από τόν καιρό τής Τουρκοκρατίας, μέ άρτια γιά τήν έποχή εκείνη διοικητική όργάνωση, και μέ όνομαστά σχολεία κι άκόμα μέ όργανωμένες συντεχνίες και μέ φημισμένους συνεταιρισμούς (θά άρκοϋσε μονάχα νά φέραμε στό μυαλό μας τά θεσσαλικά 'Αμπελάκια και τή Μοσχόπολη στήν Ήπειρο, κέντρα πραγματικής οίκονομικής και πνευματικής άκτινοβολίας), θά βγάζαμε τό συμπέρασμα ότι οι κοινότητες αυτές έφερναν μαζί τους στό νεοελληνικό κράτος πολύτιμη διοικητική και οίκονομική πείρα ικανή νά ποδηγητήσει τή νέα πολιτεία στά πρώτα βήματά της.

Θά ήταν όμως λειψή ή εικόνα πού δίνουμε, γιά τό τί κληροδότησε τό Είκοσιένα στήν Ελλάδα, πού ξεπεταγόταν μέσα άπ' τίς φλόγες τής Έπανάστασης, άν δέν μνημονεύαμε και τήν πνευματική παράδοση πού έρχόταν από τά 'Ιόνια Νησιά, πού καθώς δέ γνώρισαν σχεδόν καθόλου Τουρκοκρατία, δέν διέκοψαν ούτε στιγμή τήν έπαφή τους μέ τή Δύση, μιά έπαφή πού στάθηκε γόνιμη, γιατί δέν έγινε προγραμματισμένα, αλλά φυσικά και άβίαστα, γι' αυτό και ή δυτική επίδραση πού εκκλίνει μέσα της και

πολλή λογισύνη, άναχωνεύτηκε και ζυμώθηκε δημιουργικά μέ τά πιό ζωντανά και γιά τοϋτο ζωογόνα έλληνικά πολιτιστικά στοιχεία. Από τά 'Ιόνια Νησιά θαμποχάραζε άκόμα και είχε αρχίσει νά καταυγάξει δειλά τό ελληνικό στερέωμα, ως συμπύκνωση τοϋ ήθους και τής πολύτιμης παρακαταθήκης τοϋ Είκοσιένα, τό ύψηλό δίδαγμα πού έβγαινε από τήν ποίηση και τήν ασφαλή πνευματική όξυδέρκεια τοϋ Διον. Σολωμοϋ.

'Αλλά ή πορεία πού άκολουθήσαμε άφοϋ πήρε τέλος ή Έπανάσταση, κατά τή θεμελίωση τής νέας ελληνικής πολιτείας, ήταν έντελώς διαφορετική. Μας θάμπωσε ή Δύση μέ τά φώτα της και τόν πολιτισμό της, μπροστά στόν όποιο τά φώτα τοϋ δικοϋ μας λαϊκοϋ, αλλά τόσο γνήσιου και άληθινοϋ πολιτισμοϋ, όπως ξεπεταγόνταν από τήν πνευματική παρακαταθήκη τοϋ Είκοσιένα, μάς φαίνονταν αδύναμα και ξεθωριασμένα. Έτσι θελήσαμε νά μιμηθοϋμε δουλικά τοϋς ξένους και νά τοϋς πάρουμε γιά παράδειγμα, σέ όλες τίς έκδηλώσεις τής έθνικής μας ζωής. Από τήν άφιξη μάλιστα τοϋ 'Οθωνα στήν Ελλάδα και μετά (άφοϋ δολοφονήσαμε τον 'Ι. Καποδίστρια), όποτε έγκαταστάθηκαν στήν ελληνική πρωτεύουσα πολλές φαναριώτικες οίκογένειες, φορείς ενός στεγνοϋ και ξιπασμένου θά λέγαμε λογιοτατισμοϋ, πού ήρθαν από τή Βλαχία, τή Ρωσία και τήν Κωνσταντινούπολη και άποτέλεσαν ένα είδος άριστοκρατίας, παράλληλα και μέ τήν επίδραση πού άσκησε ό διάχυτος τότε στήν Εϋρώπη ρομαντισμός στοϋς κύκλους τών άναπτυγμένων και μορφωμένων τής έποχής εκείνης, τό πνεϋμα τοϋ Είκοσιένα άρχί-

ζει νά παραμερίζεται και νά περιφρονείται.

Τότε πήρε πιό συγκεκριμένη υπόσταση μέσα στη σκέψη πολλών λογίων μας ή ιδέα ότι μονάχα όταν θά στρεφόμαστε προς τήν αρχαιότητα, προς τό ένδοξο αρχαίο έλληνικό παρελθόν, θά δίναμε και σέ όλους τούς ξένους τήν έντύπωση ότι είμαστε γνήσιοι απόγονοι των αρχαίων Έλλήνων και κατ' αυτόν τόν τρόπο θά πετυχαίναμε τήν αναγέννηση του έθνους μας.

Η κίνηση αυτή, πού βρήκε άμέσως όπαδούς και ένθερμους υποστηρικτές, μέ τή βοήθεια μάλιστα του ρομαντισμού, μεταξύ των νέων τότε έπιστημόνων και λογίων, μετά τήν έπιστροφή τους στην Ελλάδα από τά πνευματικά κέντρα της Εύρώπης, όπου είχαν θαμπωθεί από τίς κατακτήσεις της τέχνης της έπιστημονικής σκέψης και ενός διάχυτου φιλοσοφικού θετικισμού, πήρε εύρύτατες διαστάσεις και έδωσε τόν τόνο σέ όλες τίς έκδηλώσεις της πνευματικής μας ζωής. Η αρχαιολογική αυτή κίνηση πίστευε ακόμη ότι ήταν αναγκαία ή επάνοδος στην αρχαία ελληνική γλώσσα, γιατί έτσι θά μοιάζαμε καλύτερα μέ τούς αρχαίους προγόνους μας (άφου ούτε στη θρησκεία τους μπορούσαμε νά επανέλθουμε, ούτε και στά ήθη και έθιμα της καθημερινής ζωής τους), αλλά και γιατί έτσι μονάχα, όπως πίστευε, θά μπορούσαμε κι έμεις νά δημιουργήσουμε έργα άθάνατα όπως εκείνοι.

Τά στηρίγματα του έθνους τήν περίοδο της δοκιμασίας, οι άκατάλυτες εκείνες πνευματικές δυνάμεις, πού τό θέρμαναν και τό γαλούχησαν πνευματικά

τά δύσκολα χρόνια της σκλαβιάς, ή θρησκεία, τό ήρωικό πνεύμα, τό δημοτικό τραγούδι, ή ζωντανή μας γλώσσα, ό Σολωμός, αλλά και οι άδολες πνευματικές προσπάθειες των λογίων μας, όλα αυτά δέν μās χρειάζονταν πιά κι έπρεπε νά τά άγνοήσουμε, νά τά περιφρονήσουμε και νά τά άρνηθοϋμε. Πόσο γρήγορα, άλίμονο, ό,τι μεγάλο μās είχε κληροδοτήσει ή Τουρκοκρατία και ή Έπανάσταση του 1821 είχε κιόλας παραμεριστεί και σχεδόν λησμονηθεί.

Η πνευματική αυτή κίνηση πού έμπνεόταν από τό αρχαιολογικό ιδανικό, κράτησε πάνω από πενήντα χρόνια και κυριάρχησε στον ιδεολογικόν όρίζοντα του τόπου μας της εποχής εκείνης. Έκδηλώνοντας άπερίφραστα και κατά ένα τρόπο ρομαντικά άφελή τό θαυμασμό της, σέ ό,τι συγκροτούσε και εξέφραζε τήν αρχαία Ελλάδα, ιδίως μέ τήν ιστορία της και τή γλώσσα της, κατ' αντίθεση μάλιστα προς ό,τι έκλεινε μέσα του τό πιό πρόσφατο ιστορικό παρελθόν μας, όπως έκφραζόταν μέ τό Βυζάντιο, πού ή ιστοριογραφία της εποχής εκείνης τό είχε καταδικάσει (τέτοια ήταν ή θέση πού πήρε άπέναντι στο Βυζάντιο ένας όνομαστός ιστορικός του 18ου αιώνα, πού ή γνώμη του και τά ιστορικά του συμπεράσματα βάραιναν τότε πολύ, ό Άγγλος Γκίμπων και ό Γάλλος ιστορικός και φιλόσοφος Μοντεσκιέ, αλλά και ό δικός μας Άδαμάντιος Κοραής), απόθεσε γερά τή σφραγίδα της σέ όλους τούς τομείς της έθνικής και κοινωνικής ζωής, γιά πολλές μετά τήν Έπανάσταση δεκαετίες. Η αντίθεση μάλιστα πού έφτασε νά έκδηλώνει προς τή «χυδαία γλώσσα» των

Ἑλλήνων, ὅπως ἀποκαλοῦσαν τὴν ἐθνική μας γλῶσσα, σ' αὐτὴ πού ἐκφράστηκαν οἱ ἀγωνιστές τοῦ Εἰκοσιένα, πού γράφθηκαν καί τραγουδήθηκαν τὰ δημοτικά μας τραγούδια καί ὁ Ὕμνος στὴν Ἐλευθερία τοῦ Σολωμοῦ, συμπαρέσυρε καί κάθε τι τό γνήσια καί ἀνόθευτα καί παραδοσιακά ἐλληνικό, ὅπως ξεπεταγόταν μέσα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, ἢ ὅποια ἄλλωστε, ὅπως τό τονίσαμε, ἐκλείνε μέσα της ἀναχωνευμένα καί ἀφομοιωμένα καί πολλὰ λόγια στοιχεῖα.

Ἔτσι τό ἀρχαῖστικό ἰδανικό ἀγνόησε κι ἐπιχείρησε σιγά - σιγά νά παραμερίσει ὁλότελα καί τό δημοτικό τραγούδι καί τὴ δημοτικὴ μουσική, καί τὴ λαϊκὴ μας τέχνη καί τόν Σολωμόν καί τόν Κάλβον κι ὁλόκληρη τὴν Ἑπτανησιακὴ πολιτιστικὴ παράδοση κι ἀκόμα νά ἀφαιρέσει, ἀπὸ τὴν ὁλόχρυση ἀλυσίδα τῆς ἱστορικῆς μας συνέχειας, ἕναν πολύτιμο κρίκο, ὅπως ἦταν τό Βυζάντιο, μέ τοὺς χιλιόχρονους ἥρωικούς ἀγῶνες του καί τόν ὑψηλό πνευματικὸ πολιτισμό του.

Ἡ πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα τὰ χρόνια ἐκεῖνα ἀσφυχτιοῦσε μέσα στίς ρομαντικὲς νοσηρότητες καί στίς πεσσιμιστικὲς θρηνωδίες τῶν καθαρολόγων ποιητῶν καί λογογράφων της, ὅπως τοῦ Παναγιώτη Σούτσου, τοῦ Ἀλέξ. Σούτσου, τοῦ Ἰακώβου Νερούλου, τοῦ Θεόδ. Ὁρφανίδη, τοῦ Ἀλέξ. Ραγκαβῆ κ.ἄ. πού εἶχαν κατορθώσει νά ἀπονεκρῶσουν τὴν πνευματικὴ ἱκμάδα τοῦ ἀναγεννώμενου ἔθνους, γιὰ ἕνα ἀνέφικτο καί ἀπραγματοποίητο, ἀλλὰ καί ἱστορικά καί ἠθικά ἀδικαίωτο, ἀρχαῖστικό ἰδανικό. Κι ἂν ἀκουγόταν, ποῦ καί ποῦ, καμμιά ἀντίδραση στὴν ἐμφανέστατα ὀπισθοδρομικὴ αὐτὴ τάση, ἀκουγόταν στό ὄνομα τοῦ γαλανοῦ μας οὐρανοῦ καί τοῦ ωραίου μας κλίματος, πού δέ σηκώνει πεισιθάνατους κλαυθμηρισμούς καί θρηνωδίες καί ὄχι στό ὄνομα τῆς πρόσφατης καί ὁλοζώντανης ἐθνικῆς μας παράδοσης, ὅπως τὴν εἶχε διαμορφώσει καί ἐκφράσει ἡ Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα.

Ε. Ν. ΜΟΣΧΟΣ

*Ἡ ἐγγραφή νέων συνδρομητῶν εἰς τὰς
«Ἀκτῖνας» εἶναι ἕνα πνευματικὸ ἔργον,
τό ὅποιον ἡμποροῦμε νά ἐπιτελέσωμε ὅλοι, μέ μικρὰν προσπάθειαν.*

Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΣΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΑΠΟΦΟΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

Στή γλώσσα της 'Εκκλησίας μας η εξομολόγηση σημαίνει την αναγνώριση των σφαλμάτων (άμαρτιών), την ειλικρινή μεταμέλεια γι' αυτά και την ελεύθερη όμολογία τους στον Ιερέα, ο οποίος, ως αντιπρόσωπος του Θεού, τελεεί τό μυστήριο της εξομολογήσεως και δίδει την άφεση στον εξομολογούμενο.

Τό μυστήριο της εξομολογήσεως τό συνέστησε ο ίδιος ο Θεάνθρωπος και τό παρέδωσε στην 'Εκκλησία για να διαιωνίζεται μέχρι της συντέλειας του κόσμου, μέ τούς λόγους του: «Λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ἃν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἃν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται»⁽¹⁾. Καί «'Αμήν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐάν δέσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καί ὅσα ἐάν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ»⁽²⁾.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τόν μυστηριακό καί λατρευτικό χαρακτήρα της, ἡ εξομολόγηση φέρει καί ἄλλους, ἀνάμεσα στούς ὁποίους καί τόν παιδαγωγικό καί ψυχολογικό, τόν ὁποῖο θά προσπαθήσουμε, στό μέτρο πού μᾶς ἐπιτρέπει ἡ προσέγγιση πού μποροῦμε νά ἔχουμε σ' ἓνα τόσο βαθύ καί ἐξειδικευμένο θέμα, νά διερευνήσουμε.

Ἡ τάση τοῦ ἀνθρώπου νά ἐξομολογεῖται τὰ μύχια τῆς ψυχῆς του ὑπῆρξε σύμφυτος τῆς δημιουργίας του. Ἡ ὁρμή πρὸς ἀνακοίνωση πού παρακολουθεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπό τὴν ἐμφάνισή του, εἶναι ὄχι μόνο γεγονός ἀναμφισβήτητο, ἀλλὰ καί σημαντικότερο καί ἀναγκαῖο γιὰ τόν ἀνθρώπινο βίω. Σέ ὅλους τούς ἀρχαίους λαούς καί φυλετικές ὁμάδες, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό πολιτισμικό τους ἐπίπεδο, τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ βασικά στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἦδη, ὁ Μωϋσῆς 1500 μ.Χ. καθιερῶνει τό θεσμό τῆς εξομολογήσεως καί μάλιστα τῆς δημόσιας εξομολογήσεως, ὡς μέσο ἐπανόρθωσης καί ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τό βάρος τῆς ἁμαρτίας. «Καί ἐξαγορεύσει τὴν ἁμαρτίαν, περὶ ὧν ἡμάρτηκε...»⁽³⁾. Ἀλλὰ καί ὅλοι οἱ μετὰ τό Μωϋσῆ προφῆτες ἐκήρυξαν μέ ἐπιμονή τὴν ἀνάγκη τῆς εξομολογήσεως, ὁ δέ τελευταῖος τῶν προφητῶν καί μέγιστος ὅλων, ὁ Ἰωάννης ὁ Προδρόμος, ἀνέδειξε τὴν εξομολόγηση ὡς τό σπουδαιότερο μέρος τοῦ κηρύγματός του. «Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτόν Ἱεροσόλυμα, καί πᾶσα ἡ Ἰουδαία καί πᾶσα ἡ περὶχωρος τοῦ Ἰορδάνου. Καί ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ

(1) Ἰωάννου κ' 22-23.

(2) Ματθαίου ιη', 18.

(3) Λευιτικό ε', 5.

Ἰορδάνη ὑπ' αὐτοῦ ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν⁽⁴⁾.

Τὴν ἐξομολόγησιν ὡς ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς μέσο ψυχικῆς ἀποφόρτισης καὶ παιδαγωγίας, δέν ἦταν δυνατό νά μὴ συλλάβει ἡ μεγαλοφυΐας διάνοια τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρώτου μεγάλου Ἑλλήνα ποιητῆ τοῦ Ὀμήρου. Σέ μιὰ θαυμάσια σκηνή τῆς Ἰλιάδας πού ὁ Ἀχιλλέας μένει μακριά ἀπὸ τὴ μάχη, γιατί συμβαίνουν γεγονότα φοβερά πού τοῦ ἔχουν φέρει στήν ψυχὴ τέτοια θλίψη καὶ ταραχή, ὥστε τίποτα νά μὴ μπορεῖ νά τόν ἡρεμήσει, νά τόν ἀπαλλάξει ἀπὸ τό βαρὺ φορτίο τῶν θλίψεων καὶ νά ἀποκαταστήσει τὴν ψυχικὴ του ἰσορροπία, ἡ μητέρα του ἡ Θέτιδα, ἀκούγοντας ἀπὸ μακριὰ τοὺς γογγυσμούς του, σπεύδει κοντά του καὶ τό πρῶτο πού κάνει εἶναι νά τοῦ ζητήσῃ νά τῆς ἐξομολογηθεῖ τόν πόνο του, ὅ,τι βαρύνει τὴν ψυχὴ του, γιατί πιστεύει πὼς μόνο μέ τὴν ἐξομολόγησιν θά βρεῖ τὴ λύση σ' αὐτά πού τόν βασανίζουν. «Τέκνον τί κλαίεις; Τί δέ σέ φρένας ἔκετο πένθος; Ἐξαῦδα, μὴ κεῖθε»⁽⁵⁾. (Παιδί μου, γιατί κλαῖς; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού βασανίζει τὴν ψυχὴ σου; Πές μου τα, μὴ κρύβεις τίποτε).

Στοὺς κλασσικοὺς χρόνους τό μεγάλο πρόβλημα τῶν φιλοσόφων εἶναι τό «γνῶθι σαυτόν». Ὡς λύση στό πρόβλημα αὐτό προτείνεται τό «ἐνδον σκάπτειν». Ἡ βαθιὰ καὶ πλήρης ἀνασκαφή τοῦ ἐσωτερικοῦ μας εἶναι, πού θά ἀποκαλύψει ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς μας, ὅλα τὰ κρυπτόμενα στό ὑπέδαφος τῆς συνειδήσεως δυσάρεστα ἢ εὐχάριστα, θά τὰ ἀνασύρει στήν ἐπιφάνεια

καὶ θά τὰ τοποθετήσῃ στήν προθήκη τῆς συνειδήσεώς μας.

Ὁ Σωκράτης προχωρεῖ, πέραν τοῦ «ἐνδον σκάπτειν», στήν ἐξαγόρευση τῶν ὅσων ἀνασύρονται στήν προθήκη τῆς συνειδήσεως, δηλαδή στήν ἐξομολόγησιν γιατί ἔτσι μόνο πιστεύει πὼς θεραπεύονται τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. «Ἐάν δέ γε ἀδικήσῃ... αὐτόν ἐκόντα ἰέναι ἐκεῖσε, ὅπου ὡς τάχιστα δώσει δίκην, παρὰ τόν δικαστήν, ὥστε παρὰ τόν ἱατρόν, σπεύδοντα ὅπως μὴ ἐγχρονισθῇν τό νόσημα τῆς ἀδικίας, ὑποῦλον τὴν ψυχὴν ποιήσῃ καὶ ἀνίατον»⁽⁶⁾. Ἄν ὅμως ἀδικήσῃ (σφάλει) κάποιος, πρέπει νά πάει μέ τὴ θέλησή του ἐκεῖ ὅπου θά δικασθεῖ τό γρηγορότερο, στόν δικαστή, σάν ἀκριβῶς στό γιαντρί, σπεύδοντας ὥστε τό νόσημα τῆς ἀδικίας (σφάλματος) μὴ γίνῃ χρόνιο καὶ κάνει τὴν ψυχὴ φαύλη καὶ ἀγιάτρευτη).

Ἀλλά ἀνάμεσα στόν ἀρχαῖο κόσμο καὶ τό νεώτερο ὑπάρχει τό Εὐαγγέλιο. Ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Εὐαγγελίου δίδει στήν ἐξομολόγησιν χαρακτηριστὰ ὑπερφυσικά, μυστηριακά. Μέ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία ὁ θεσμός τῆς ἐξομολογήσεως ἀνυψώνεται σέ ἐπίπεδο οὐράνιο καὶ περιβάλλεται μέ τὴ θεία χάρι.

Σημειώσαμε, ἤδη, ὅτι ἡ ἐξομολόγησιν ἀποτελεῖ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Ἰκανοποιεῖ τὴν ὁρμὴν του πρὸς ἀνακοίνωση πού εἶναι συνυφασμένη μέ τόν ἀνθρώπινο βίον. Ὁ παιδαγωγικός της χαρακτηρισμός, ἐπομένως, εἶναι προφανής. Μέ τὴν ἐξομολόγησιν τό φορτίο τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν δυσάρεστων ψυχικῶν καταστάσεων πού δημιουργοῦνται ἀπ' αὐτὰ ἀποτίθεται, ἡ συνειδήσή μας ἐλευθερώνεται καὶ ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη καὶ γαλήνη ἐπανερχεται μέσα μας. Ἀποκαθίσταται ἀκόμη ἡ

(4) Ματθαίου γ', 6, Μάρκου α' 5.

(5) Ἰλιάδας Σ' 73-74.

(6) Πλάτωνα Γοργίας, σελ. 166, Ἔκδοσις Κάκτος.

Η ΕΞΟΜΟΛΟΓΗΣΗ ΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΜΕΣΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΑΠΟΦΟΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

Στή γλώσσα της 'Εκκλησίας μας ή εξομολόγηση σημαίνει τήν αναγνώριση τών σφαλμάτων (άμαρτιών), τήν ειλικρινή μεταμέλεια γι' αυτά καί τήν ἐλεύθερη ὁμολογία τους στόν ἱερέα, ὁ ὁποῖος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ, τελεῖ τό μυστήριο τῆς εξομολογήσεως καί δίδει τήν ἄφεση στόν εξομολογούμενο.

Τό μυστήριο τῆς εξομολογήσεως τό συνέστησε ὁ ἴδιος ὁ Θεάνθρωπος καί τό παρέδωσε στήν 'Εκκλησία γιά νά διαιωνίζεται μέχρι τῆς συντέλειας τοῦ κόσμου, μέ τούς λόγους του: «Λάβετε πνεῦμα ἅγιον, ἄν τινων ἀφήτε τās ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινων κρατῆτε, κεκράτηνται»⁽¹⁾. Καί «Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅσα ἐάν δέσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ, καί ὅσα ἐάν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ»⁽²⁾.

Ἐκτός ὅμως ἀπό τόν μυστηριακό καί λατρευτικό χαρακτήρα της, ἡ εξομολόγηση φέρει καί ἄλλους, ἀνάμεσα στους ὁποῖους καί τόν παιδαγωγικό καί ψυχολογικό, τόν ὁποῖο θά προσπαθήσουμε, στό μέτρο πού μᾶς ἐπιτρέπει ἡ προσέγγιση πού μποροῦμε νά ἔχουμε σ' ἓνα τόσο βαθύ καί ἐξειδικευμένο θέμα, νά διερευνήσουμε.

Ἡ τάση τοῦ ἀνθρώπου νά ἐξομολογεῖται τά μύχια τῆς ψυχῆς του ὑπῆρξε σύμφυτος τῆς δημιουργίας του. Ἡ ὁρμή πρὸς ἀνακοίνωση πού παρακολουθεῖ τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν ἐμφάνισή του, εἶναι ὄχι μόνο γεγονός ἀναμφισβήτητο, ἀλλά καί σημαντικότερο καί ἀναγκαῖο γιά τόν ἀνθρώπινο βίο. Σέ ὅλους τούς ἀρχαίους λαούς καί φυλετικές ὁμάδες, ἀνεξάρτητα ἀπό τό πολιτισμικό τους ἐπίπεδο, τό φαινόμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά βασικά στοιχεῖα τῆς ἀτομικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἦδη, ὁ Μωϋσῆς 1500 μ.Χ. καθιερῶνει τό θεσμό τῆς εξομολογήσεως καί μάλιστα τῆς δημόσιας εξομολογήσεως, ὡς μέσο ἐπανόρθωσης καί ἀπαλλαγῆς ἀπό τό βάρος τῆς ἁμαρτίας. «Καί ἐξαγορεύσει τήν ἁμαρτίαν, περί ὧν ἡμέρτηκε...»⁽³⁾. Ἀλλά καί ὅλοι οἱ μετὰ τό Μωϋσῆ προφῆτες ἐκήρυξαν μέ ἐπιμονή τήν ἀνάγκη τῆς εξομολογήσεως, ὁ δέ τελευταῖος τῶν προφητῶν καί μέγιστος ὅλων, ὁ Ἰωάννης ὁ Προδρόμος, ἀνέδειξε τήν εξομολόγηση ὡς τό σπουδαιότερο μέρος τοῦ κηρύγματός του. «Τότε ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτόν Ἱεροσόλυμα, καί πᾶσα ἡ Ἰουδαία καί πᾶσα ἡ περίχωρος τοῦ Ἰορδάνου. Καί ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ

(1) Ἰωάννου κ' 22-23.

(2) Ματθαίου ιη', 18.

(3) Λευιτικό ε', 5.

Ἰορδάνη ὑπ' αὐτοῦ ἐξομολογούμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν⁽⁴⁾.

Τὴν ἐξομολόγησιν ὡς ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς μέσο ψυχικῆς ἀποφόρτισης καὶ παιδαγωγίας, δέν ἦταν δυνατό νά μή συλλάβει ἡ μεγαλοφυΐας διάνοια τοῦ μεγαλύτερου ποιητῆ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρώτου μεγάλου Ἑλλήνα ποιητῆ τοῦ Ὀμήρου. Σέ μιὰ θαυμάσια σκηνή τῆς Ἰλιάδας πού ὁ Ἀχιλλέας μένει μακριά ἀπό τή μάχη, γιατί συμβαίνουν γεγονότα φοβερά πού τοῦ ἔχουν φέρει στήν ψυχὴ τέτοια θλίψη καὶ ταραχή, ὥστε τίποτα νά μή μπορεῖ νά τόν ἡρεμήσει, νά τόν ἀπαλλάξει ἀπό τό βαρὺ φορτίο τῶν θλίψεων καὶ νά ἀποκαταστήσει τήν ψυχικὴ του ἰσορροπία, ἡ μητέρα του ἡ Θέτιδα, ἀκούγοντας ἀπό μακριὰ τοὺς γογγυσμούς του, σπεύδει κοντά του καὶ τό πρώτο πού κάνει εἶναι νά τοῦ ζητήσῃ νά τῆς ἐξομολογηθεῖ τόν πόνο του, ὅ,τι βαρύνει τήν ψυχὴ του, γιατί πιστεύει πῶς μόνο μέ τήν ἐξομολόγησιν θά βρεῖ τή λύση σ' αὐτά πού τόν βασανίζουν. «Τέκνον τί κλαίεις; Τί δέ σέ φρένας ἔκετο πένθος; Ἐξαῦδα, μή κεῦθε»⁽⁵⁾. (Παιδί μου, γιατί κλαῖς; Τί εἶναι ἐκεῖνο πού βασανίζει τήν ψυχὴ σου; Πές μου τα, μή κρύβεις τίποτε).

Στοὺς κλασσικοὺς χρόνους τό μεγάλο πρόβλημα τῶν φιλοσόφων εἶναι τό «γνώθι σαυτόν». Ὡς λύση στό πρόβλημα αὐτό προτείνεται τό «ἐνδον σκάπτειν». Ἡ βαθιὰ καὶ πλήρης ἀνασκαφή τοῦ ἐσωτερικοῦ μας εἶναι, πού θά ἀποκαλύψει ὅλες τίς πτυχές τῆς ζωῆς μας, ὅλα τὰ κρυπτόμενα στό ὑπόδαφος τῆς συνειδήσεως δυσάρεστα ἢ εὐχάριστα, θά τὰ ἀνασύρει στήν ἐπιφάνεια

καί θά τὰ τοποθετήσῃ στήν προθήκη τῆς συνειδήσεώς μας.

Ὁ Σωκράτης προχωρεῖ, πέραν τοῦ «ἐνδον σκάπτειν», στήν ἐξαγόρευση τῶν ὅσων ἀνασύρονται στήν προθήκη τῆς συνειδήσεως, δηλαδή στήν ἐξομολόγησιν γιατί ἔτσι μόνο πιστεύει πῶς θεραπεύονται τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. «Εάν δέ γε ἀδικήσῃ... αὐτόν ἐκόντα ἰέναι ἐκεῖσε, ὅπου ὡς τάχιστα δώσει δίκην, παρὰ τόν δικαστήν, ὥστε παρὰ τόν ἱατρόν, σπεύδοντα ὅπως μή ἐγχρονισθῇ τό νόσημα τῆς ἀδικίας, ὕπουλον τήν ψυχὴν ποιήσῃ καὶ ἀνίατον»⁽⁶⁾. Ἄν ὅμως ἀδικήσῃ (σφάλλῃ) κάποιος, πρέπει νά πάει μέ τή θέλησή του ἐκεῖ ὅπου θά δικασθεῖ τό γρηγορότερο, στόν δικαστή, σάν ἀκριβῶς στό γιαντρί, σπεύδοντας ὥστε τό νόσημα τῆς ἀδικίας (σφάλματος) μή γίνῃ χρόνιο καὶ κάνει τήν ψυχὴ φαύλη καὶ ἀγιάτρευτη).

Ἀλλά ἀνάμεσα στόν ἀρχαῖο κόσμο καὶ τό νεώτερο ὑπάρχει τό Εὐαγγέλιο. Ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ Εὐαγγελίου δίδει στήν ἐξομολόγησιν χαρακτηριστικά ὑπερφυσικά, μυστηριακά. Μέ τή χριστιανικὴ διδασκαλία ὁ θεσμός τῆς ἐξομολογήσεως ἀνυψώνεται σέ ἐπίπεδο οὐράνιο καὶ περιβάλλεται μέ τή θεία χάριν.

Σημειώσαμε, ἤδη, ὅτι ἡ ἐξομολόγησιν ἀποτελεῖ ἐσωτερικὴ ψυχικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου. Ἰκανοποιεῖ τήν ὁρμὴν του πρὸς ἀνακοίνωση πού εἶναι συνυφασμένη μέ τόν ἀνθρώπινο βίον. Ὁ παιδαγωγικός της χαρακτηρισμός, ἐπομένως, εἶναι προφανής. Μέ τήν ἐξομολόγησιν τό φορτίο τῶν σφαλμάτων καὶ τῶν δυσάρεστων ψυχικῶν καταστάσεων πού δημιουργοῦνται ἀπ' αὐτὰ ἀποτίθεται, ἡ συνειδήσή μας ἐλευθερώνεται καὶ ἡ ἐσωτερικὴ εἰρήνη καὶ γαλήνη ἐπανερχεται μέσα μας. Ἀποκαθίσταται ἀκόμη ἡ

(4) Ματθαῖου γ', 6, Μάρκου α' 5.

(5) Ἰλιάδας Σ' 73-74.

(6) Πλάτωνα Γοργίας, σελ. 166, Ἔκδοσις Κάκτος.

πνευματική μας ισορροπία και ή όλη ψυχοπνευματική μας ύπόσταση αναγεννάζεται.

Η εξομολόγηση, έχουσα ως προϋπόθεση τόν έλεγχο του έσω είναι μας, μάς οδηγεί στη γνώση του έαυτού μας που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για μία σωστή πορεία στη ζωή μας. Αντίθετα ή έξωστρέφεια που χαρακτηρίζει τό σημερινό άνθρωπο, του στερεί τή δυνατότητα νά έρθει εις έαυτόν και νά αναρωτηθεί: Πόθεν έρχομαι; πού πηγαίνω; Ποιός είναι ό δρόμος που διήνυσα μέχρι σήμερα και ποιός ύπολείπεται μέχρι τό τέρμα; Ποιά είναι τά μονοπάτια που ακολουθήσα και ποιά όφειλω νά ακολουθήσω στό μέλλον για νά φτάσω μέ ασφάλεια στό ποθητό και εύτυχές τέρμα; Τό πρώτο και σημαντικότερο, έπομένως, που επιτυγχάνεται μέ τήν εξομολόγηση είναι ότι μάς απαλλάσσει από τήν άγνοια του έαυτού μας.

Οι ειδικοί ισχυρίζονται ότι, σέ αντίθεση μέ τά σωματικά νοσήματα που όσο περισσότερο βαρύτερα είναι τόσο περισσότερο τά αισθανόμαστε, τά νοσήματα τής ψυχής όσο βαθύτερα είναι τόσο λιγότερο τά συναισθανόμαστε. Για νά ανασυρθούν, έπομένως, από τά βάθη τής συνειδήσεώς μας και νά έρθουν στην επιφάνεια, χρειάζεται νά σκάσουμε βαθιά τή συνειδήσή μας, χρησιμοποιώντας ως σκαπάνη τό μέγα δώρο που ένστάλαξε μέσα μας ό Θεός, τόν έντός μας ήθικό νόμο, όπως έλεγε ό μεγάλος έρευνητής και φιλόσοφος Κάντιος.

Τά αναφερόμενα παραπάνω δέν σημαίνουν πώς συμμεριζόμεθα τήν άποψη ότι ή εξομολόγηση ταυτίζεται μέ τήν ψυχανάλυση, στό σύνολό της ή έν μέρει, όπως αυτή έχει διαμορφωθεί από τήν ψυχιατρική επιστήμη. Όσοι ισχυρίζονται κάτι τέτοιο άγνοούν τή φύση και τό χαρακτήρα τόσο τής εξομολογή-

σεως όσο και τής ψυχανάλυσεως. Έξ άλλου, όπως διαπιστώνεται από τήν ίδια τήν ψυχιατρική επιστήμη για τήν προφύλαξη ή απαλλαγή από νευρώσεις, καταθλίψεις και μελαγχολίες δέν άρκει ή ψυχανάλυση. Χρειάζεται κάτι πολύ ισχυρότερο. Καί αυτό είναι τό θαύμα που πραγματοποιείται μέ τήν εξομολόγηση. Γιατί μόνο ή χάρις του Θεού απαλλάσσει τόν άνθρωπο από τό βάρος τής άμαρτίας⁽⁷⁾.

Η εξομολόγηση, εκτός από τή γνώση του έαυτού του απαλλάσσει τόν άνθρωπο από τό έπώδυνο και επικίνδυνο συναίσθημα τής αποκαρδίωσης και άπόγνωσης. Η επίγνωση των σφαλμάτων μας και ή εξομολόγησή τους άποτρέπει τή δημιουργία αυτών των συναισθημάτων, μάς όπλίζει μέ θάρρος και τόλμη, άφου τολμούμε νά τά όμολογήσουμε, απομακρύνει κάθε αίσθημα άπογοήτευσης και συμβάλλει στην άποτροπή άπονενομένων ενεργειών και έκδηλώσεων. Έχει λεχθεί ότι ή τάση του νά σφάλει κάποιος, δέν περιορίζεται ούτε χαλιναγώγεται παρά μόνο μέ τήν τόλμη τής εξομολογήσεως. Η εξομολόγηση, έπομένως, λειτουργεί ως άποτρεπτικός παράγοντας στην επανάληψη των ίδιων ή και νέων σφαλμάτων, μάς απαλλάσσει από τόν έφησυχασμό και μάς ώθει προς τή βελτίωση, άνοίγοντας νέους δρόμους και νέες προοπτικές για τή ζωή μας.

Σημαντικός θεωρείται επίσης ό ρόλος που μπορεί νά διαδραματίσει ή εξομολόγηση στη βελτίωση των ανθρώπινων σχέσεων σ' όλόκληρο τό κοινωνικό γίγνεσθαι. Μέ τήν εξομολόγηση άμβλύνονται οι διαφορές και διενέξεις άνάμεσα στους ανθρώπους, δημιουργείται κλίμα άμοιβαίας έμπιστοσύνης και κατανόησης, που βοηθά στην ειρηνική

(7) Περιοδικό Ζωή τ. 4170/2008, σελ. 139.

καί δίκαιη αντιμετώπιση τῶν ὁποιων προβλημάτων δημιουργοῦνται, ἀποφεύγονται οἱ διάφορες συγκρούσεις καί γενικά ἐξανθρωπίζεται ὁ κοινωνικός βίος. Ἀναδεικνύεται ἔτσι ἡ ἐξομολόγηση ὡς ἕνας ἀξιόλογος παράγοντας κοινωνικῆς παιδαγωγικῆς.

Ἡ ἐξομολόγηση ἀπαλλάσσει ἀκόμη τόν ἄνθρωπο ἀπό τό νοσηρό ἐγωισμό καί τήν ὑπερηφάνεια, ἐκρίζώνει τή φιλαυτία καί τόν ἀτομικισμό, τόν ὁδηγεῖ στήν αὐτογνωσία καί τόν αὐτοέλεγχο καί τόν βοηθᾷ νά ἔχει τή σωστή θέση ἀπέναντι τῶν συνανθρώπων του, τῆς κοινωνίας καί τοῦ κόσμου. Μέ τήν ἐξομολόγηση καλλιεργεῖται στόν ἄνθρωπο ἡ μεγάλη ἀρετή τῆς ταπεινοφροσύνης πού εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν ἄλλων ἀρετῶν καί συμβάλλει ἔτσι στήν ἠθική του ἀναγέννηση καί τήν πνευματική του πρόοδο.

Σύμφωνα, τέλος, μέ τή θεία παιδαγωγία ἡ εἰλικρινὴς μετάνοια καί ἐξομολόγηση, ὄχι μόνο ἀπαλλάσσει τόν ἄνθρωπο ἀπό τό βαρὺ φορτίο τῆς ἁμαρτίας ἀλλὰ καί τόν μετουσιώνει σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε νά καθίσταται ἄξιος τῆς θείας χάριτος καί τῆς ἐνώσεώς του μέ τό Χριστό, μέσω τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἐνα ἀπό τά πολλὰ παραδείγματα μιᾶς τέτοιας μετουσίωσης μέσω τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καί ἐξομολογήσεως, ἀποτελεῖ ὁ ἱερός Αὐγουστίνος πού ἡ θεία χάρη τόν μεταμόρφωσε σέ τέτοιο βαθμό ὥστε, ἀνασύροντάς τον ἀπό τήν ἀκόλαστη καί ἁμαρτωλὴ ζωὴ, τόν κατέστησε ἄξιο καί αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἀνωτάτου ἱερατικοῦ λειτουργήματος. Τό περιεχόμενο τῶν «Ἐξομολογήσεών» του παραμένει πάντοτε ἐπίκαιρο καί ἐποικοδομητικό γιὰ τήν πνευματικὴ ζωὴ κάθε ἀνθρώπου.

Τὴν ἀξία τῆς ἐξομολογήσεως καί τῆς σημαντικῆς προσφοράς της στὴ ζωὴ τῶν

ἀνθρώπων ἀναγνωρίζοντας ὁ Ρουσσώ, ἀναφωνεῖ: «ὦ! πόσα ὠφέλη καί πόσες δικαιώσεις φέρνει στοὺς ἀνθρώπους ἡ ἐξομολόγηση»⁽⁸⁾.

Ὁ Ἀρχιμῆδης ζητοῦσε ἓνα σημεῖο ἀπὸ τό ὅποιο θά μπορούσε νά κινήσει τὴ γῆ. («Δὸς μοὶ πᾶ στῶ καί τὰ γὰν κινήσω»). Τό σημεῖο αὐτό τό ἔθεσε ὁ Χριστός καί μέσω αὐτοῦ ἀνακαίνισε τό πρόσωπο τῆς γῆς. Ποιό εἶναι αὐτό τό σημεῖο; Ἡ πίστη, γιὰ τὴν ὁποία εἶπε, ὅτι ἂν ἔχουμε ἀπ' αὐτὴ καί μόνο ἓνα κόκκο σινάπεως μπορούμε καί τὰ ὄρη νά μετακινήσουμε. Ἡ πίστη, λοιπόν, στὴ δύναμη τῆς θείας χάριτος καί μόνο αὐτὴ, ἀποτελεῖ τὴ στέρεη βάση πάνω στὴν ὁποία μπορούμε νά στηρίξουμε τὴν ὁποιαδήποτε προσπάθειά μας γιὰ μιὰ ψυχικὴ κάθαρση καί πνευματικὴ ἀνακαίνιση. Χωρὶς αὐτὴ τὴν πίστη, εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τῆς ἐξομολογήσεως δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὡς ὑπαρκτή.

Ὁ παιδαγωγικὸς χαρακτήρας τῆς ἐξομολογήσεως, ὅπως ἐπιχειρήθηκε νά ἐπισημανθεῖ μέ ὅσα ἀναφέρονται παραπάνω, μόνο τότε διαπιστώνεται, ὅταν ἡ ἐξομολόγηση ἀφ' ἑνὸς πηγάζει ἀπὸ μιὰ πραγματικὴ ἐσωτερικὴ βίωση τῆς ἐσφαλμένης πορείας μας καί τῆς ἀνάγκης διορθώσεώς της καί ἀφ' ἑτέρου ἔχει ὡς ἀναφορά της τὴν Θεία Χάρη, γιατί χωρὶς τὴν συγκατάβαση τοῦ Θεοῦ ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος δέν μπορεῖ ἀπὸ μόνος του νά ἀναγεννηθεῖ ἐσωτερικά καί νά ἀποκτήσει ψυχικὴ καθαρότητα καί ἀγιότητα, ὅπως διδάσκει ἡ χριστιανικὴ μας πίστη.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ,
Ἐπόπτης Ἐκπαίδευσως
τ. Γεν. Δ/ντῆς Ὑπουργείου Παιδείας

(8) Αἰμίλιος, βιβλ. Δ', σελ. 58.

ΟΙ ΟΡΟΙ ΤΟΥ ΗΘΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Λέγομεν ότι η όρθη παιδεία γεννά τό ἥθος. Ἀπόρροια τοῦ ὑψηλοῦ ἥθους εἶναι τό λεγόμενον ἠθικόν. Τό οὐδερον τοῦ ἐπιθέτου ἠθικός μέ τήν οὐσιαστικοποίησίν του δέν παρουσιάζει ἐννοιολογικήν ταύτισιν. Θά εἶναι δυνατόν νά τεθῇ τό ἐρώτημα: Τί εἶναι, τί σημαίνει ἠθικόν;

Ἴσως ἀπαιτεῖ κάποιαν ἀνάλυσιν διότι συχνά χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος αὐτός. Λέγοντες ἠθικόν ἐννοοῦμεν τό ψυχικόν σθένος, πού παροτρύνει τόν φορέα ἀνθρῶπον εἰς ζωντανήν ἐκφρασιν, δρᾶσιν καί ἐνέργειαν. Εἶναι ἡ ψυχική ἰσχὺς, ἡ εὐψυχία, ἡ αὐτοπεποίθησις, τό θάρρος καί τό ἀνδρεῖον φρόνημα, τό κοινῶς λεγόμενον «κουράγιο». Μέσα εἰς τό ἥθος ἐμπεριέχεται τό ἠθικόν. Τό πραγματικόν ἥθος κατακτᾶται μέ μόχθους καί θυσίας χρόνων. Ὅταν τό ἥθος νοηθῇ εἰς τά πλαίσια τοῦ ἔθνους καί τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως αὐτοί οἱ κόποι καί οἱ μόχθοι μέχρι θυσιῶν προϋποθέτουν χρόνους μακροῦς.

Τό τίμημα τοῦ ἡγετικοῦ καί τοῦ πνευματικοῦ ἥθους, ὡς καρποῦ θετικῆς καί ὑψηλῆς παιδείας εἶναι βεβαίως ἡ θυσία, ὁ πόνος καί ἡ προσπάθεια καί ἡ αὐτοπειθαρχία συνάμα συνθέτει καί προσφέρει ὕψος καί αἴγλην, ἀκτινοβολεῖ καί διδάσκει. Τό ἄτομον μέ τό ἀποκρυστάλλωμα τοῦ ἥθους καί τῆς μορφώσεως ἐνσαρκώνει αὐτό, τό ὅποῖον ἀναφέρει ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους

τό «ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν εἰς τά ἔργα εὐψύχω» (Θουκ. Β' 39). Καί σημαίνει, ὅτι ὁ ἔχων ἥθος καί ἠθικόν μέσα εἰς τήν ψυχὴν του ἐμπράκτως, τό ἐκδηλώνει καθ' ὅλην τήν συμπεριφορὰν του, ὅποτε ἀποβαίνει ὁ γενναῖος, ὁ εὐψυχος, ὁ δυνατός.

Τό ἠθικόν νοεῖται ὑπό δύο μορφάς: τήν ἐσωτερικήν καί τήν ἐξωτερικήν. Ἐσωτερικῶς τό ἠθικόν εἶναι μία ψυχική κατάστασις καί ὕστερα ἐκδηλώνεται ὡς ὠρισμένος τρόπος συμπεριφορᾶς διὰ τῆς ἐξωτερικῆς συμπεριφορᾶς καί πολιτείας τοῦ ἀνθρώπου. Ὡς ἐνδότερα καί ἐσωτέρα δυναμική γεμίζει τόν πνευματικόν καί ψυχικόν κόσμον μας, προσφέρει πλήρωμα καί ἀξίαν καί διαπλάσσει ἓνα συναίσθημα ἀσφαλείας, βεβαιότητος καί εὐσταθείας. Τοιουτοτρόπως τό ἠθικόν ἦτοι τό σθένος, τό θάρρος τοῦ προσώπου συνάπτεται πρὸς τήν ἐννοιαν τοῦ σεβασμοῦ καί τῆς ἐκτιμήσεως ὡς πρὸς τήν ἀξίαν μας, ὅχι φυσικά μέ κριτήρια ἐγωιστικά, ἀλλὰ ὑπό τό κράτος τῆς ἐντυπώσεως τῆς ιδέας, ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι αὐταξία καί ὀντότης πλασμένη διὰ χρῆν ἠθικά καί ἀποστολήν ἠθικὴν καί ὑψηλήν.

Τό ἠθικόν διέπεται ἀπὸ τήν πίστιν περὶ τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς δεικνύει σαφῆ καί καταφατικόν τόν λόγον τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου. Δηλ. ὁ ἔχων θάρρος, ὅχι θράσος, καί ἠθικόν καταφράσκει τήν ζωὴν, δέν γογγύζει, δέν δια-

μαρτύρεται διά τὰ δυσάρεστα συμβάντα, ἀλλ' ἀπεναντίας τὰ ὑπομένει καί τὰ ἀντιμετωπίζει μέ καρτερίαν. Ἡ πίστις ἡ ἐκβάλλουσα τήν ἀμφιβολίαν, ἀποτελεῖ τό σταθερόν ἔδαφος ἀνθίσεως γνησίου ἠθικοῦ, γνησίου θάρρους καί ψυχικοῦ σθένους. Καθημερινά παραδείγματα ἐπιβεβαιώνουν συνεχῶς τήν ἀλήθειαν αὐτήν. Πολλοί συνάνθρωποί μας παρὰ τό βάρος τῶν ἀπογοητεύσεων, πού προκαλοῦν οἱ σύγχρονοι καιροί, κρατοῦν τό ἠθικόν των ὑψηλά.

Ἔργαται, ὑπάλληλοι, ἄσημοι ἄνθρωποι, πτωχοί χειρῶνακτες, ἐπιστήμονες, ἄγνωστοι ἐργαζόμενοι, σκαπανεῖς τῆς πέννας, ἄνεργοι ἄνθρωποι ἀκόμη κοσμοῦνται ἀπό ἀκμαῖον ἠθικόν καί ἐμφανίζονται σταθερότητα, συνέπειαν, ἰσορροπίαν χαρακτήρων καί πράξεων, ἁρμονίαν ἠθικῆς συνειδήσεως καί ἐνεργείας.

Βεβαίως ὑπάρχουν καί ἄλλοι συνάνθρωποί μας, πού ἔχουν χάσει τό ἠθικόν των λόγῳ περιπετειῶν, κακουτυχιῶν καί δυσμενῶν περιστάσεων. Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι ἀπαιτοῦν καί χρειάζονται τήν ἠθικὴν ἐνίσχυσίν των, τήν ἐμπνευσίν τοῦ πνευματικοῦ στοιχείου, τήν καλλιέργειαν τοῦ Θεοῦ ἐκ μέρους ἐκείνων, πού διαθέτουν θάρρος, γενναῖον φρόνημα καί εὐρωστον διάθεσιν. Τό ἠθικόν εἶναι θεῶν δῶρημα συνάμα καί ἀγώνισμα διαρκές τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι θέμα πίστεως, πού ἐμφυσᾷ ἡ χριστιανική διδαχή.

Τό ἠθικόν καί τό ἦθος δέν συνάδουν καί δέν συμβαδίζουν μέ τό μῖσος, τήν κακεντρέχειαν, τήν μικρότητα, τήν μικρόνοιαν καί τήν ἐμπαθῆ ἐκδικητικότητα. Εἶναι θεόδοτα προτερήματα ἀποκτώμενον καί συντηρούμενον μέ ἀγῶνα

σταθερότητα. Εἶναι ἄθλημα καί παιδαγωγία ζωῆς. Εἶναι ἔκφρασις ἥθους καί ὀρθῆς παιδείας. Ὁ ὁρος καί ἡ πρακτική τῆς Παιδείας συνδέονται μέ τό ἦθος καί τό ἠθικόν. Ὅταν τό ἠθικόν λογίζεται ὡς πνευματικόν σθένος, ὡς ψυχική αὐτάρκεια, ὡς γόνιμος καί ρεαλιστική αἰσιοδοξία καί αὐτοβουλία πρὸς εὐτυχῇ ἔκβασιν δυσχερῶν καί μὴ ὑποθέσεων τοῦ βίου, πῶς δέν θά λογισθῇ ὅτι ἡ ποιοτικῶς παρεχόμενη παιδεία δίδει καί ἀποδίδει ἦθος καί ἠθικόν; Ὁ παιδευτικός λόγος ὀφείλει νά εἶναι καθαρός, εἰλικρινής, μετρημένος καί ἀποδοτικός. Ἡ παιδεία πρέπει νά παρακολουθῇ τήν ροήν τῶν πραγμάτων καί νά παρακολουθῇ τήν πορείαν τῶν ἐξελίξεων χωρὶς νά χάνεται ἐξ αἰτίας των, ἀλλὰ νά ἴσταται θετική, καθοδηγητική καί δημιουργὸς ἥθους καί ἠθικοῦ μετὰ τῶν νέων κυρίως, οἱ ὅποιοι ἀντιμετωπίζουν πάσης φύσεως προβλήματα ὑπαρξιακά, ἠθικά, κοινωνικά, ἐπαγγελματικά, θέματα ἀνεργίας καί ἄλλα πολλά. Ὁ λόγος τῆς παιδείας εἶναι ἐπὶ καιρὸς πάντοτε, ἀλλὰ καί αἰώνιος. Ἡ παιδεία, προκειμένου νά παρέχῃ διαρκῆ τήν συμβολήν της εἰς τήν πλᾶσιν ἥθους καί ἠθικοῦ εἰς τήν νεολαίαν, ὀφείλει νά βαδίζει πολὺ πιό πέρα ἀπὸ τό βεληνεκές τῆς ὁράσεως καί τῆς ἀκοῆς τοῦ κοινοῦ νοῦ, ἐκείνου, πού συμβαδίζει ὄχι πρὸς τό μέτρον ἀλλὰ μέ τήν ἀμετρίαν καί τήν μετριότητα.

Ἡ ἀληθινὴ παιδεία κεῖται ἔξω ἐγκεντρικῶν ἐπιδιώξεων καί προδιαγραφῶν, ἐκτὸς προκαταλήψεων καί προσωπικῶν φιλοδοξιῶν. Ἡ παιδεία δεόν νά ἔχῃ πνευματικότητα καί ἠθικὴν διαύγειαν.

ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ,
Φιλόλογος τ. Λυκειάρχης

Ο ΑΣΩΤΟΣ ΒΙΟΣ ΩΣ ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ἄσωτος βίος καί ἀσωτία φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ὅτι εἶναι ἔννοιες ταυτόσημες· ἀπό νομική ἄποψη ὄχι. Καί τοῦτο διότι ὁ ἄσωτος βίος εἶναι ἡ προϋπόθεση γιά τήν κήρυξη ἑνός προσώπου στήν νομική κατάσταση τῆς ἀσωτίας, δηλ. στόν ἀπό τόν νόμο προβλεπόμενο διά τοῦ δικαστηρίου περιορισμό τῆς δικαιοπρακτικῆς ἱκανότητάς του. Ἀλλά καί ὁ ἄσωτος βίος δέν εἶναι ταυτόσημος ἀπό ἠθικῆς καί νομικῆς πλευρᾶς. Ὁ νόμος ἐπεμβαίνει ὄχι σέ κάθε περίπτωση κοινῶς ἀνήθικου βίου, ἀλλά ὅταν ὁ βίος αὐτός εἶναι συνδεδεμένος μέ παράλογες δαπάνες, πού ἐνέχουν κίνδυνο στέρξης αὐτοῦ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀσώτου ἢ τῆς οἰκογενείας του ἀπό τά οἰκονομικά μέσα συντήρησής του.

Ἀπό τήν γέννησή του ὁ ἄνθρωπος ἐντάσσεται στό δικαϊκό σύστημα τοῦ τόπου διαμονῆς του, καί ἀπολαμβάνει ἀλλά καί συγχρόνως ὑφίσταται τήν νομική κατάσταση (status) πού τό σύστημα αὐτό τοῦ προσδιορίζει. Αὕτη ἡ νομική κατάσταση ἀναφέρεται σέ γενικά χαρακτηριστικά, δηλαδή χαρακτηριστικά πού ἔχουν ὅλοι ἡ μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι ἡ ἰθαγένεια ἡ ἡλικία, τό φύλο καί πολλά ἄλλα, ἀλλά καί σέ κατά περίπτωση προσδιοριζόμενα χαρακτηριστικά. Στήν τελευταία κατηγορία ἀνάγονται οἱ περιπτώσεις πού ρυθμίζουν τόν περιορισμό τῆς δικαιοπρακτικῆς ἱκανότητος τῶν ἐνηλίκων προσώπων, ἱκανότητος πού κατ' ἀρχήν ἀπο-

λαμβάνουν ὅλοι οἱ ἐνήλικες. Ἐνας τέτοιος περιορισμός ὀφείλει τήν γενεσιουργό αἰτία του στόν τρόπο διαβίωσης, ὁ ὁποῖος κατ' ἀρχήν κρίνεται μέ ἠθικά κριτήρια καί ἄρα κεῖται ἐκτός δικαίου. Ἡ ἠθική, ὡς γνωστόν, δέν ταυτίζεται μέ τό ἐπικρατοῦν δίκαιο, ἀλλά καί δέν εἶναι ἄσχετη μέ αὐτό. Ἐνα ἀπό τά ἀκραῖα σημεῖα συνάντησης ἠθικῆς καί δικαίου εἶναι ὁ ἄσωτος βίος μέ διαφορετική πάντως ἐκτίμησή του, γεγονός πού κατά κάποιον τρόπο προκαλεῖ καί διαφοροποίηση στίς συνέπειες.

Ἡ ἠθική ἀσωτία κρίνεται ἀπό τόν ἐκλυτο βίο, τήν μή χαλιναγώγηση τῶν παθῶν, πού ἐπιφέρει μεταξύ ἄλλων καί χαλάρωση τοῦ κοινωνικοῦ ἴστού. Κρίσιμο στοιχεῖο στήν ἔρευνα τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς ἀσωτίας δέν εἶναι τό καθ' ἑαυτό ἀνήθικο τῶν πράξεων, ἀλλά τό ὑπέρμετρο τῆς σπατάλης περιουσιακῶν στοιχείων πού συνοδεύει τόν μὴ δυνατό νά αὐτοσυγκρατηθεῖ σέ κάποιο, οἰοδήποτε, πάθος του. Ὁ νόμος δέν προσδιορίζει τί εἶναι ἢ τί δέν εἶναι πάθος. Τή σχετική κρίση ἀφήνει στά ἐπικρατοῦντα χρηστά ἥθη καί στήν περί αὐτοῦ κοινή ἀντίληψη. Τά πάθη εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἠθικῶς σέ ἀτομικό ἀλλά καί σέ κοινωνικό ἐπίπεδο ἐπιλήψιμα. Στό σημεῖο αὐτό τῆς ὑπαρξῆς παθῶν καί εἰδικότερα ἑνός συγκεκριμένου σέ ἔξαρση πάθους ἢ ροπῆς ἀνθρώπου πρὸς αὐτό συμπίπτουν ὡς διαπιστούμενες πραγματικές καταστάσεις τόσο ἡ ἠθική

ὅσο καί ἡ νομική ἀσωτία. Ὅπως καί κάθε ἄλλο πάθος ἡ ἀσωτία θεωρεῖται ἐλάττωμα κυρίως τοῦ χαρακτήρα καί ὄχι τοῦ λογικοῦ. Ὡστε ὁ ἐκ τοῦ οἴου-δήποτε πάθους παραλογισμός τῆς σπατάλης δέν ἀπαιτεῖται νά εἶναι προϊόν φρενοβλαβείας ἢ οἰουδήποτε βαθμοῦ μειωμένου καταλογισμοῦ εὐθύνης. Βεβαίως «δέν εἶναι στά καλά του» κάθε ἕνας πού γιά παροδική αἰσθησιακή ἱκανοποίηση δαπανᾷ ἀλόγιστα, ἀδιαφορώντας γιά τήν πιθανή ἀπό τόν παγινούμενο τρόπο ζωῆς κίνδυνο τῆς στέρη-σης τῆς δικῆς του ἢ τῶν οἰκείων του. Ἄλλ' ἡ λαϊκή αὐτή ἔκφραση συνοψίζει ἀπλῶς κοινωνική ἀπαρέσχεια, πού οὔτε ἠθικῶς οὔτε νομικῶς ἀποκλείει τήν ἀπόδοση εὐθύνης στόν ἄσωτο γιά τήν συμπεριφορά του.

Ὑπό τήν ἴδια ἀποψη τοῦ παραλογισμοῦ τῆς σπατάλης, ὁ ἄσωτος τῆς εὐαγγελικῆς παραβολῆς εἶναι ἄσωτος πέρα ἀπό τήν καθιερωμένη ἠθική ἀσωτία καί ὑπό τήν νομική ἔννοια ἄσωτος, ἀφοῦ κατά τήν σχετική διήγηση: *«διδασκόρισε τήν οὐσία αὐτοῦ ζῶν ἄσώτως», καί ἐν συνεχείᾳ «...δαπανήσαντος δέ αὐτοῦ πάντα ἤρξατο ὑστερεῖσθαι»*. Συνεπῶς τό *«ζῶν ἄσώτως»* πού προτάσσεται στήν εὐαγγελική ἀφήγηση, ἀποτελεῖ τήν προ-ὑποθετική ἐπεξήγηση τοῦ ἐπερχομένου ἀποτελέσματος τῆς περιέλευσης τοῦ ἀσώτου σέ οἰκονομική στέρηση, καί μάλιστα σέ βαθμό πού ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ: *«λιμῶ ἀπόλλυμαι»*.

Ἐνα ἐνδιαφέρον σημεῖο στούς διαλόγους τῆς παρπάνω παραβολῆς εἶναι ὅτι τό ἀνήθικον τῆς ἀσωτίας συνδέει ἀμέσως μέ τήν σπατάλη τῆς πατρικῆς περιουσίας ὁ ἀδελφός τοῦ ἀσώτου, πού προφανῶς ἐκφράζει τήν κοινή ἀντίλη-

ψη, ἀφοῦ οἱ ὑπηρέτες τοῦ οἴκου ἔπρεπε μέ ἐντολή πρὸς αὐτούς νά φέρουν καί ἐνδύσουν στόν ἄσωτο *«τὴν στολὴν τὴν πρώτην»*. Αὐτό πού ὁ ἀδελφός τοῦ ἀσώτου κρίνει καί τόν ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ διαίρεση καί μείωση τῆς πατρικῆς περιουσίας καί ὁ ἐνδεχόμενος κίνδυνος γιά τήν ὑπόλοιπη περιουσία ἀπό ἄνθρωπο πού ἱκανοποιεῖ πάθη *«μετὰ πορνῶν»*.

Ἡ περιουσία εἶναι μέν ἀτομικό ἀγαθό ἀλλά καί δευτερευόντως οἰκογενειακό καί κοινωνικό ἀγαθό γι' αὐτό ἡ κατασπατάλησή της δέν ἔμεινε καί δέν μένει ἀπαρτήρητη ἀπό τήν ἔννομη τάξη. Παλαιόθεν τό δίκαιο κινούμενο ἀπό λόγους προνοίας πρὸς τοὺς μειωμένης ἠθικῆς ἢ πνευματικῆς ἀντιστάσεως πολῖτες ἀλλά καί προστασίας τῶν μελῶν των οἰκογενειῶν τους, πρὸς τὰ ὅποια ἐπεβάλετο ἀλληλόχρη ἐποχρέωση διατροφῆς, τοὺς καθιστᾷ ἀνίκανους νά προβαίνουν σέ διαθετικές τῶν περιουσιακῶν τους στοιχείων δικαιοπραξίες. Ἱστορικῶς ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ σχετική νομοθετική ἐπέμβαση διευτυπώθη ἤδη στό ρωμαϊκό δίκαιο, καί ἔκτοτε ἀδιαπτῶτως καί μέ τήν ἴδια αἰτιολογία νομοθέτησης (ratio legis) ἐξακολουθεῖ σέ γενικές γραμμές νά περιλαμβάνεται σέ ὅλα τὰ σύγχρονα δίκαια.

Τό σπουδαῖο γιά τήν ἱστορία τῶν εὐρωπαϊκῶν δικαίων νομοθέτημα Δωδεκάδελτος (Lex XII - Duodecim tabularum) πού ἀπετέλεσε τήν γραπτή κωδικοποίη-ση κατά τό ἔτος 452 π.Χ. του ἐθιμικοῦ δικαίου τῶν ἀρχαίων ρωμαίων, προέβλεπε τήν μέ διαταγή τοῦ Πραιτῶρος μετὰ δικαστική ἔρευνα θέσει σέ κηδεμονία τῶν ἀσώτων (cura prodigi), αὐτῶν

δηλαδή πού σπαταλοῦσαν ἀσκόπως τήν περιουσία τους. Συνέπεια, ἡ ἀφαίρεση τῆς διαχείρισης τῆς περιουσίας μέχρις ἐπανόδου τοῦ ἀσώτου στά χρηστά ἦθη (bonos mores). Οἱ ρυθμίσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου διά τῶν μετέπειτα νομοθετημάτων γιά τοὺς ὑπὸ κηδεμονία ἀσώτους, ἴσχυσαν περίπου οἱ αὐτές καί στό μετέπειτα καί στό μεταγενέστερο βυζαντινὸ δίκαιο, καί δι' αὐτοῦ μεταφυτεύτηκαν στά σύγχρονα δίκαια. Ἀπὸ τὸ δίκαιο αὐτὸ μερικές ὑπομνήσεις στό σχετικὸ θέμα παρουσιάζουν καί σήμερα σημαντικὸ ἐνδιαφέρον ὄχι μόνο γιά τὴν προϊστορία καί τὴν ἔκταση ἐφαρμογῆς τῶν συγχρόνων περὶ ἀσωτίας νομοθετικῶν διατάξεων, ἀλλὰ καί γιά τὸν λόγον ὅτι συνδέονται μέ ἐκκλησιαστικούς κανόνες, οἱ ὁποῖοι δέν παύουν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα νά ἰσχύουν ὡς ἴσχυσαν. Ἀπὸ τίς σπουδαιότερες ρυθμίσεις περὶ ἀσωτίας τοῦ προαναφερθέντος αὐτοῦ δικαίου μποροῦν νά ἀναφερθοῦν οἱ ἀκόλουθες:

Οἱ κηρυσσόμενοι ὑπὸ κηδεμονία ἄσωτοι, μποροῦσαν νά ἀποκτήσουν ἐγκύτως μέ δικαιοπραξία, ὄχι ὁμως νά ὑποχρεωθοῦν. Οἱ δικαιοπραξίες πού ἐπιχειροῦσαν ἦσαν ἔγκυρες μόνο ἐφ' ὅσον εἶχαν ὄφελος ἀπὸ αὐτές. Τοῦναντίον ἄκυρες, ὅσες περιεῖχαν περιουσιακὴ ζημία γιά αὐτούς, ἄσχετα μέ τὸ ἐάν ἦσαν ἐκποιητικές ἢ ὑποσχετικές δικαιοπραξίες. Ὁ περιορισμὸς τῆς δικαιοπρακτικῆς ἱκανότητος τῶν ἀσώτων ἐπεκτείνετο καί στήν ἀπαγόρευση σύνταξης διαθήκης, ἐκτός ἐάν τὴν συνέταξαν πρὶν τεθοῦν σὲ κηδεμονία, ἢ ἐπρόκειτο γιά διαθήκη πού περιελάμβανε ἀφιερώσεις πρὸς σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Ὁ περιορισμὸς τῆς πρὸς δικαιοπραξίαν ἱ-

κανότητος δέν ἐπεκτείνετο καί γιά τὴν ἀδικοπραξία, δηλαδή ἂν προξενοῦσαν ζημία εὐθύνοντο μέ τὴν περιουσία τους γιά ἀποκατάστασή της.

Ὁ ἄσωτος βίος εἶχε ἐπιπτώσεις πέραν τῆς κηρύξεως σὲ περιορισμένη δικαιοπρακτικὴ ἱκανότητα καί, πρὶν τῆς κηρύξεως αὐτῆς, σὲ μερικές ἄλλες βιοτικές σχέσεις, καί συγκεκριμένα δημιουργοῦσε ἀξίωση ἐπιστροφῆς τῆς προϊόντος, παρεῖχε δικαίωμα στὸν ἐγγυητὴ νά ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν ὀφειλέτη τοῦ ἀπαλλαγῇ, καί δικαίωμα στὸν γονέα τοῦ ἀσώτου νά τὸν ἀπκληρώσῃ bona mente, δηλαδή ἐπὶ προνοία, ἀποκλήρωση γιά τὴν ὁποία παρακάτω.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἐθεσμοθετήθη μέ τὸν κανόνα Z (ἐβδομο ἀπὸ 36) τοῦ ἀγίου Νικηφόρου τοῦ ὁμολογητοῦ, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὸ 815 μ.Χ., ὅτι: «ἂν ἴσως τις ἐν ἀσωτία ἐξῆσε μέχρις ἐτῶν εἴκοσι, ἢ καὶ ἐπέκεινα, εἰτα φανῇ ποιῶν ἔργα ἀρετῆς, οὐ χρῆ αὐτόν χειροτονεῖσθαι· τὸ γὰρ ἱερὸν ἀμόλυντον εἶναι δεῖ» (Ράλλη - Ποτλῆ, Σύνταγμα Δ' 427) καί κατ' ἀπόδοση ἀγ. Νικοδήμου ἀγιορεῖται στό Πηδάλιο: «ἂν ἴσως τινάς(;) ἐξῆσε ἐν ἀσωτία εἴκοσι χρόνους ἢ περισσοτέρους, ἔπειτα κάνει ἔργα ἀρετῆς, αὐτὸς δέν πρέπει νά χειροτονεῖται Ἱερεὺς, ἐπειδὴ τὸ ἱερὸν εἶναι καθαρὸν καί ἀμόλυντον». (Ἐκδοσις 1986 σελ. 727). Ὁ αὐτὸς ἀγ. Νικόδημος ἐπεξηγεῖ τὸν ἀνωτέρω κανόνα ὡς ἐξῆς: «τυχὸν ἢ ἀσωτία ἐδῶ ἐννοεῖται ἢ ἐκδοσὴ οὐχί εἰς τὰς σαρκικὰς ἀμαρτίας καὶ τῶν ὑπογαστρίων τὰς ἡδονάς, ἀλλὰ εἰς τὰς τρυφάς καὶ φαγοπότια καὶ εἰς τὰς λεγομένας ἡδονὰς τῶν αἰσθήσεων. Ἐ-

πειδή ἂν ἐννοηθῇ διὰ τὰς σαρκικὰς ἁμαρτίας οὐχί εἴκοσι χρόνοι, ἀλλὰ καὶ μιὰ μόνη ἡμέρα καὶ ὥρα εἶναι ἱκανή νά καταστήσει τόν ἄνθρωπο ἀνάξιον τῆς Ἱερωσύνης, καὶ μέ μιαν μόνην σαρκικὴν ἁμαρτίαν, πορνείαν θετέον, ἢ μοιχείαν ἢ ἀρσενοκοιτίαν». Τὴν ἴδια περίπου περιγραφή τοῦ ἀσώτου βίου ἔχουμε καὶ στὴν πολιτικὴ νομοθεσία, στὰ Βασιλικά τῶν Ἰσαύρων, ὅπως αὐτὴ ἀναγράφεται στὴν Ἑξάβιβλο τοῦ Ἀρμενοπούλου, κατὰ μετάφραση Ἀλεξίου Σπανοῦ σέ ἔκδοση Βενετίας τοῦ 1744, ἔτσι δηλαδή ὅπως ἴσχυε ἡ Ἑξάβιβλος στὸ προγενέστερο τοῦ σημερινοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα δίκαιο, ἄσωτος εἶναι: «ἐκεῖνος ὁποῦ εἶναι δοσμένος εἰς πορνείας καὶ φαγοπότια ζῶν ἀσώτως. Εἰς ἐκεῖνον ὁποῦ ἡ κυβέρνησις τῶν πραγμάτων του δέν εἶναι καλή...» κ.τ.λ., ἀκολουθοῦν οἱ περί συντάξεως διαθήκης ἀπαγορεύσεις.

Στὸ σημερινό δίκαιο τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα ἰσχύουν γιὰ τὴν ἀσωτία περιληπτικά τὰ ἑξῆς: Ἐκτός ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις καὶ «ὅποιος ἀπὸ ἀσωτία ἐκθέτει στὸν κίνδυνο στέρησης τόν ἑαυτό του ἢ τὴν οἰκογένειά του» τίθεται σέ δικαστικὴ ἀντίληψη διὰ τοῦ δικαστηρίου μέ αἴτηση ὁποιουδήποτε συγγενοῦς του. Μέ τὴν ἔκδοση τῆς σχετικῆς ἀπόφασης αὐτός πού τίθεται σέ δικαστικὴ ἀντίληψη δέν μπορεῖ νά ἐνεργεῖ χωρὶς τὴν συναίνεση τοῦ διοριζόμενου μέ τὴν ἴδια ἀπόφαση ἀντιλήπτορά του ὁρισμένες πράξεις πού ὀρίζονται περιοριστικά στὸ ἄρθρο 1707, μεταξύ τῶν ὁποίων: νά εἰσπράττει, νά δανείζεται, νά ἐκποιεῖ ἀκίνητα κ.τ.λ. Ὁ ἄσωτος εἰδικά καὶ ἐπὶ πλέον τῶν ἄλλων περιπτώσεων δικαστικῆς ἀντίληψης, δέν μπορεῖ νά

συντάσει διαθήκη, ἐπιτρέπεται ὅμως νά ἀνακαλεῖ προγενέστερη τῆς κήρυξής του σέ δικαστικὴ ἀντίληψη ἔγκυρη διαθήκη, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀνάκληση τῆς ἀνάκλησης. Τέλος ὁ νόμιμος μεριδιοῦχος, δηλαδή ὁ ἀναγκαῖος κληρονόμος, ὅταν εἶναι κατιῶν καὶ ξεῖ βίῳ ἄσωτο, μπορεῖ νά ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὴν κληρονομία μέ διαθήκη τοῦ πατέρα ἢ παπποῦ του, καὶ τὸ μερίδιο του νά μεταβιβαστεῖ ἀπευθείας στοὺς κληρονόμους τοῦ ἀσώτου. Ὁ ἀποκλεισμός αὐτός, πού λέγεται ἀποκλήρωση γιὰ λόγους πρόνοιας, δέν ἰσχύει ἂν ὁ ἄσωτος παύσει τόν ἄσωτο βίῳ του, ὅπως ἀκριβῶς συνέβαινε στὸ ρωμαϊκό δίκαιο.

Κατὰ τὴν Νομολογία τῶν δικαστηρίων μέ βάση τόν Ἀστικό Κώδικα ὡς ἄσωτος θεωρεῖται αὐτός πού καταναλίσκει ἄσκοπα καὶ παράλογα ποσὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τῆς περιουσίας του, ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τὸ ἠθικῶς ἢ κοινωνικῶς ἀπαράδεκτο τῆς αἰτίας τῆς κατανάλωσης. Κατὰ συνέπεια καὶ ἡ παράλογη διάθεση ποσῶν γιὰ ἀγαθοεργίες ἢ ἄλλο παρεμφερῆ σκοπὸ, μπορεῖ κατὰ περίπτωσιν νά κριθεῖ ὡς νομικὴ ἀσωτία στὰ πλαίσια ἐκδήλωσης κάποιου πάθους αὐταρέσκειας ἐπιδειξιομανίας κ.τ.λ. ἐφ' ὅσον βέβαια δέν πρόκειται γιὰ πράξη καθαρῶς παρανοϊκῆ, ὅποτε κρίνεται μέ ἄλλα κριτήρια ἄκυρη.

Ἡ κριτικὴ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτικῆς τοῦ δικαίου (Rechtspolitik) τῶν πιὸ πάνω ρυθμίσεων ἀναγνωρίζει στὸ σχεδόν ἀμετάβλητό τους διὰ μέσου τῶν αἰώνων τὴν ὀρθότητα καὶ ἀναγκαιότητά τους καὶ ἐμμέσως τὴν παιδαγωγικὴ συνεισφορά τοῦ νομοθέτου.

ΠΕΤΡΟΣ Ι. ΜΑΓΝΑΣ Δ.Ν.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

Ο ΟΡΚΟΣ

Ἡ επέτειος τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ 1821 μᾶς φέρνει στοῦ νου τὰ χρόνια ἐκεῖνα πού τό Γένος ξεσηκώθηκε σύσσωμο γιά νά ἐλευθερωθῇ, ὕστερα ἀπό τετρακόσια χρόνια τουρκικῆς σκλαβιάς! Τόν τιτάνιο ἐκεῖνο ἀγῶνα, ἀλλά καί πρίν ἀπ' αὐτόν, τήν προετοιμασία του. Κι ἔρχεται στοῦ νου μας ἡ Φιλική Ἐταιρεία, πού προετοίμασε τήν Ἐπανάστασι. Δέν ἦταν μεγάλοι πολιτικοί οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι. Δέν εἶχαν σπουδάσει σέ Πανεπιστήμια. Ὁ Σκουφᾶς, ὁ Ξάνθος καί ὁ Τσακάλωφ ἦταν ἔμποροι. Φλόγιζε ὁμως τήν ψυχή τους ἡ ἀγάπη γιά τήν Πατρίδα. Ὁ πόθος νά ἀποτινάξουν τόν Τουρκικό ζυγό. Νά τήν δοῦν ἐλεύθερη.

Ἦταν ὁμως ἄνθρωποι τίμιοι. Ἀγνοί. Τό βλέπουμε ἀπό τόν ὄρκο τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἕνα κείμενο ἀπλό. Πού ὁμως ἀποπνέει ἀγνότητα διαθέσεων. Καθαρότητα ψυχῶν. Ἀγάπη πρὸς τήν Πατρίδα. Καί πρὸ παντός, τό πνεῦμα τῆς θυσίας γιά τό καλό της, ἀλλά καί τήν πίστι τους στόν Θεό.

Οἱ σημερινοί «προοδευτικοί» θά τοὺς ποῦν καθυστερημένους. Ὅμως αὐτοί οἱ «καθυστερημένοι» κατώρθωσαν τό ἀκατόρθωτο. Τόν ξεσηκωμό τοῦ σκλαβωμένου γένους, πού εἶχε ἔπαθλο τήν Λευτεριά.

Ἡ πρώτη φράσις ἐντυπωσιάζει: «Ὁρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ὅτι

θέλω εἶμαι πιστός εἰς τήν Ἐταιρείαν». Πόσοι ἀπό τοὺς σημερινούς, μποροῦμε νά βεβαιώσουμε μιὰ τέτοια πίστι στήν Πατρίδα. Καί παρακάτω: «Ὁρκίζομαι νά δέχωμαι ἄλλον ἀδελφόν Ἑλληνα ἀληθῆ, θερμόν ὑπερασπιστὴν τῆς Πατρίδος, ἄνθρωπον ἐνάρετον καί ἄξιον».

Ἐννοιεῖς ἄγνωστες σήμερα. Στό τρίπτυχο τῶν παλαιῶν ἀξιῶν «Πατρίδα – Θρησκεία – Οἰκογένεια», πού οἱ προοδευτικοί τό ἐξευτέλισαν, πρώτη εἶναι ἡ πατρίδα. Οἱ Φιλικοί ὁμως ὀρκίζονται πίστιν σ' αὐτήν καί σέ κάθε ὑπερασπιστὴν της. Καί συνεχίζεται ὁ ὄρκος: «Ὁρκίζομαι νά μὴν ὠφελοῦμαι κατ' οὐδένα τρόπον ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ἐταιρείας, θεωρῶν αὐτὰ ὡς ἱερὸν πρᾶγμα, ἀνῆκον εἰς ὅλον τό ἔθνος μου». Συγκρίνετε αὐτήν τήν ἀνιδιοτέλειαν καί τόν σεβασμόν πρὸς τὰ χρήματα τοῦ ἔθνους («ἱερὸν πρᾶγμα!») μέ τίς «ἀποζημιώσεις» τῶν σημερινῶν ἐθνοπατέρων καί τὰ λοιπά. «Ὁρκίζομαι νά προσέχω τήν διαγωγὴν μου, νά εἶμαι ἐνάρετος. Νά εὐλαβοῦμαι τήν θρησκείαν μου, χωρὶς νά καταφρονῶ τὰς ξένας». Συγκρίνετε μέ τὰ σημερινά καί τοὺς σημερινούς (καί τοὺς «εὐρωπαίους») καί βγάλτε συμπεράσματα. «Νά δίδω πάντοτε τό καλὸν παράδειγμα». Ποιὸς ἀπὸ ἐμᾶς τό σκέπτεται αὐτό σήμερα! Καί ὁμως! Εἶναι γιά τήν ἀγωγή τῶν νέων (καί ὄχι μόνον) ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ. «Νά συμβουλεύω. Νά συντρέχω τὸν ἀσθενῆ καί τὸν ἀδύνατον». Ὑψιστες χριστιανικὲς ἀρετές, ξεχασμένες σήμερα ἀπὸ τοὺς

πολλούς. 'Αλλά οί καρποί συμβαδίζουν
μέ τό δέντρο. «Τέλος όρκίζομαι εἰς Σέ,
ιερά πλὴν τρισαθλία Πατρίς (πόση ἀγά-
πη καί πόσο πόνο μαρτυροῦν τά λόγια
αὐτά), ὅτι ἀφιερώνομαι ὅλως εἰς Σέ.
Εἰς τό ἐξῆς, Σύ θέλεις εἶσαι ἡ αἰτία
καί ὁ σκοπός τῶν διαλογισμῶν μου.
Τό ὄνομά σου ὁ ὁδηγός τῶν πράξεών
μου καί ἡ εὐτυχία σου ἡ ἀνταμοιβή
τῶν κόπων μου». Καί ἂν αὐτά ὅλα
δέν γίνουν; Τότε «Ἡ θεία δικαιοσύνη
ἄς ἐξαντλήσῃ ἐπάνω στήν κεφαλὴν μου
ὅλους τοὺς κρουνοὺς της, τό ὄνομά μου
νά εἶναι εἰς ἀποστροφὴν καί τό ὑποκεί-
μενόν μου ἀντικείμενον κατάρας καί
τοῦ ἀναθέματος τῶν Ὁμογενῶν μου, ἀ-

νίσως λησμονήσω εἰς μίαν στιγμὴν τὰς
δυστυχίας των καί δέν ἐκπληρώσω τό
χρέος μου». Ἀνατριχιάζει κανεῖς ἀπό
τό βάρος τοῦ ὄρκου ὁ ὁποῖος τελειώνει
μέ τά ἐξῆς: «Τέλος ὁ θάνατός μου ἄς
εἶναι ἡ ἀφευκτος τιμωρία τοῦ ἁμαρτή-
ματός μου, διὰ νά μὴ μολύνω τὴν ἀ-
γνότητα τῆς ἐταιρείας μέ τὴν συμμετο-
χὴν μου». Καί ὅλα αὐτά δέν ἦταν μόνο
λόγια. Πόσοι ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς μπο-
ροῦμε νά τά προσυπογράψουμε;

Ἄς εἶναι αἰώνια ἡ μνήμη τῶν ἀγνῶν
ἐκείνων Ἑλλήνων πατριωτῶν πού μέ
τέτοιο τρόπο ἀγωνίσθηκαν γιὰ νά μᾶς
χαρίσουν τὴν Ἐλευθερία.

ΠΑΝΟΡΜΙΤΗΣ

ΟΙ ΔΟΞΑΣΜΕΝΟΙ ΝΕΚΡΟΙ

*Ἐπαψ' ὁ λόγγος νά λαλῇ τό βρόντο τοῦ πολέμου
ἔφτασ' ἡ νύχτα ὀλόμαυρη, πλάκωσε τό σκοτάδι,
στό ἄγριο τό πέρασμα τοῦ φονικοῦ ἀνέμου
κανένα δέν ἀπόμεινε λάλο ζωῆς σημάδι.*

*Μά ποιὰ εἶν' ἐκείνη ἡ σκιά πού μέσα στό σκοτάδι
συχνοδιαβαίνει ἀμίλητη καί τρέχει πεταχτή,
πού σκύφτει καί σηκώνεται καί τώρα σκύφτει πάλι
καί πού ξανασηκώνεται καί τρέχει παρακεῖ;*

*Εἶναι τῆς δόξας ἡ σκιά ὅπου κρατεῖ τὴ δάφνη
καί γέρνοντας τά πτώματα, σκύφτοντας στά κουφάρια,
τά στεφανώνει μέ κλαδιά τῆς τιμημένης δάφνης.*

*Τί κι ἂν πεθάναν; Ἡρώες καί πάλι θά τοὺς λένε
κι ἂν σκοτωμένα κείτονται τ' ἀνδρεῖα παλικάρια
θὰ μένη ἐδῶ ἡ δόξα τους κι ὅλοι γι' αὐτοὺς θὰ κλαῖνε.*

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΣΧΟΛΙΑ

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΣΤΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ ΜΑΣ

Ἡ Χριστιανική Ἐνωση Ἐπιστημόνων ἐκυκλοφόρησε πρόσφατα ἓνα μικροῦ σχήματος βιβλίον (72 σελίδων) μέ τόν τίτλον: «Ἡ Ἐξέλιξη, ὁ Δαρβίνος, ὁ Ἄνθρωπος» μέ συντάκτη τόν Ἀντιπρόεδρο αὐτῆς ὁμότιμο καθηγητή τοῦ Γεωπονικοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Χρήστο Γιαμβριᾶ.

Τό θέμα αὐτό ἔχει ἀπασχολήσει κατά καιροῦς ἀπό τήν ἐποχή τῆς ιδρύσεώς της (1937) τήν Ε.Ε. καί τό ὄργανον αὐτῆς τό περιοδικόν Ἀκτῖνες πολλάκις, καί γιά τό ὅποιο ἔχουν ἀρθρογραφήσει στίς στήλες αὐτοῦ οἱ: Δημήτριος Κωτσάκης, Ἰωάννης Οἰκονομίδης, Ἰωάννης Κολιτσάρας, Γ. Μαυρικάκης, Ἰωάννης Ξυνόπουλος, Ἀθανάσιος Ἀβραμίδης, Θεόδωρος Γεωργούσης. Ἐπίσης στήν Διακήρυξη τῆς Χ.Ε.Ε. (Δεκέμβριος 1946) σέ δώδεκα καί πλέον σελίδες γίνεται λόγος γιά τήν θεωρία τῆς ἐξελίξεως καί τίς ἐπικρατοῦσες τότε ἀντιλήψεις.

Πρέπει ἐπί πλέον νά σημειωθεῖ ὅτι καί πρό αὐτῶν εἶχε κυκλοφορήσει ἀπό τόν Ἀκαδημαϊκό Κοινωνικό Σύνδεσμο (προκάτοχο τῆς Χ.Φ.Ε.) ἓνα σύντομο πόνημα μέ τόν τίτλον: «Παλαιοντολογικές ἔρευνες καί καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου» μέ πιθανόν συντάκτη τόν Γ. Βερί-

τη. Ἦταν ἡ ἐποχή κατά τήν ὁποία στά χέρια τῶν ἐκλαϊκευτῶν τῆς ἐπιστήμης, ἡ θεωρία αὐτή ἦταν τό βαρὺ πυροβολικό τῆς ἀρνήσεως. Ἐπίσης τά χρόνια ἐκεῖνα στή σειρά τῶν «Ἀπολογητικῶν Μελετῶν» τοῦ Παναγιώτη Τρεμπέλα περιλαμβάνετο καί ἓνα τεῦχος σχετικό μέ τήν θεωρία τῆς ἐξελίξεως.

Στά ἐβδομήντα αὐτά χρόνια πού μεσολάβησαν ἔκτοτε ἡ ἐπιστήμη τῆς βιολογίας, ἡ σχετική μέ τό θέμα τῆς ἐξελίξεως τῶν εἰδῶν ἔχει σημειώσει σημαντικές προόδους καί τά πορίσματα αὐτῆς εἶναι πλέον ἔγκυρα, εἰδικώτερα μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς Μοριακῆς Βιολογίας καί Γενετικῆς, τῆς ἐξελικτικῆς Βιολογίας, Οἰκολογίας, Γεωλογίας, Παλαιοντολογίας καί ἄλλων συναφῶν ἐπιστημῶν. Αὐτές τίς νεώτερες ἐξελίξεις ἔχοντας ὑπ' ὄψην του ὁ κ. Χ. Γιαμβριᾶς περιέλαβε στό τεῦχος αὐτό.

Συμπερασματικά ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ γράφει (σελ. 45): «τὴν ἐξέλιξη αὐτὴν θά πρέπει νά τήν ἐκλαμβάνομε ὡς μιά δημιουργική διεργασία ἡ ὁποία ἐσφαλίζει τήν συνέχεια τῆς ζωῆς καί ἐπιτελεῖται μέ τίς προϋποθέσεις καί τό λογικό σχέδιον τοῦ Δημιουργοῦ, τό ὁποῖο διασφαλίζει μιά τάξη καί ἁρμονία στόν ἔμβιο κόσμον ἐπάνω στή γῆ. Ἡ ἐπιστήμη μελετᾷ καί διερευνᾷ τήν κατανόηση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ τοῦ Δημιουργοῦ ὅσον ἀφορᾷ στήν ἐξέλιξη καί δια-

τυπώνει τά συμπεράσματά της μέ πολλές επιφυλάξεις. Στό θέμα αυτό ό E. Mayr καί Funtwima είναι συνεπείς ώς πρός τήν έκφραση τών συμπερασμάτων τους μέ βάση τά έπιστημονικά δεδομένα, έκφράζοντας σέ πολλά σημεία τίς επιφυλάξεις των καί τήν αδυναμία της έπιστήμης νά δώσει άπαντήσεις σέ άρκετά θέματα πολυπλόκων διαδικασιών καί κυρίως σέ αυτά πού έχουν σχέση μέ τήν Μοριακή Βιολογία. "Ας μή μās διαφεύγει τό γεγονός ότι, ή έπιστήμη αυτή της Μοριακής Βιολογίας είναι σχετικά νέα έπιστήμη συνεχώς εξελισσόμενη, ή όποία μέχρι τώρα μās έχει αποκαλύψει πολλά μυστικά της ζωής, αλλά υπάρχουν ακόμη πλήθος μυστικών θεμάτων, τά όποια ό άνθρωπος σιγά - σιγά αποκαλύπτει».

Η άποψη αυτή συμφωνεί μέ εκείνο τό όποιο στίς πρώτες, δεκαετίες του περασμένου αιώνα είχε διατυπώσει ό διαπρεπής Άγγλος άστρονόμος Sir James Jeans: «ότι πρέπει νά είμεθα επιφυλακτικοί μέ τίς έκάστοτε εξαγγελίες της έπιστήμης, διότι ό ποταμός της γνώσεως έχει στραφεί πολλές φορές πρός τά όπισω».

Η Χριστιανική Ένωση Έπιστημόνων θεωρεί ότι συμβάλλει μέ τήν έκδοση αυτήν στην όρθή έπιστημονική ένημέρωση της κοινής γνώμης επί του θέματος υποδεικνύοντας ένεργώς τήν συμβατότητα τών δεδομένων της σύγχρονης έπιστήμης, μέ τήν διδασκαλία της Χριστιανικής πίστewς.

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ 1821

Τήν Κυριακή 25 Μαρτίου τό έθνος πανηγυρίζει καί πάλι τήν επέτειο του

ξεσηκωμού του για τήν άπόκτηση της έθνικης του ανεξαρτησίας. Είναι μία πατριωτική εξέγερση, ή όποία άποσκοπούσε σέ αυτόν καί μόνον τόν ιερό σκοπό. Πρόκριτοι, ιερός κληρός, καπεταναίοι καί τό άνώνυμο πλήθος τών ύποδούλων Έλλήνων στην μεγάλη τους πλειοψηφία στρατεύθηκαν, παρά τίς διαφορές τους, πού σέ όρισμένες στιγμές έφθασαν καί σέ έμφύλιες συγκρούσεις, στον μεγάλο αυτόν άγώνα.

Μερικοί έκ τών ύστέρων από ιδεολογική ιδιοτέλεια θέλησαν νά συσχετίσουν τήν ελληνική επανάσταση, μέ εκείνην πού είχε σημειωθεί τρεις δεκαετίες πριν στην Γαλλία. "Ομως τά έθνικοαπελευθερωτικά κινήματα τών Έλλήνων χωρίς έπιτυχές αποτέλεσμα είχαν προηγηθεί χρονικά (Ορλωφικά 1770) από τήν πτώση της Βαστίλης. Έτσι δέν μπορούσε παρά νά σημάνει καί ή ώρα του 1821, είτε είχε προηγηθεί ή Γαλλική Έπανάσταση είτε όχι. Είναι δείγμα δουλικής ύπακοης σέ ξένα θεωρητικά κατασκευάσματα ή προσπάθεια αναγωγής του 1821 σέ κοινωνικά αίτια, στην άστική τάξη, σέ ύλιστικές νομοτέλειες. Τό 1821 ήταν καθαρά ελληνικό γεγονός, όπως καί ό Μαραθών. Τριακόσια χρόνια συνέχεια πριν από τήν Γαλλική Έπανάσταση, πού έπηρέασε βέβαια τόν Ρήγα καί άλλους, αλλά μόνον περιστασιακά, δέν είχαν πάψει οι Έλληνες ούτε στιγμή νά προετοιμάζονται για τήν μεγάλη ήμέρα, νά έξεγείρονται ή νά ύπονομεύουν τόν κατακτητή.

Όση σχέση είχε άργότερα τό Άρκάδι μέ κοινωνικά αίτια, άλλη τόση είχε καί τό Μεσολόγγι. Τό 1821 ήταν τό πλήρωμα του Έλληνικού χρόνου. Άλλά τό

έλληνικότατο αυτό γεγονός έγινε —και αυτό είναι επίσης θαυμαστό— γεγονός πανευρωπαϊκό. Τό 1821 ήταν ή πρώτη μεγάλη ρωγή στήν ιερά Συμμαχία. και μέ τήν Έλληνική Έπανάσταση έγκαινιάσθηκε σέ όλόκληρη τήν Εύρώπη, ό αιώνας τών έθνοτήτων. Δέν ύπάρχει στήν ιστορία τών Έλλήνων μεγάλη ώρα πού νά μήν είχε ταυτόχρονα έλληνικό χαρκτηήρα και μεγάλη παγκόσμια σημασία.

ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΛΕΓΟΜΕΝΗ ΚΡΙΣΗ

Τό τελευταίο διάστημα μία λέξη κυκλοφορεί στό Μέσα Μαζικής Ένημερώσεως, στήν κοινή γνώμη, στό κοινόβούλιο, ή λέξη κρίση, ή όποία κυρίως αναφέρεται στήν πολιτική και οικονομική κατάσταση του τόπου, αλλά και έν γένει στους θεσμούς, οι όποιοι διέπουν τόν κοινωνικόν βίο. Καί τήν κρίση αυτήν τήν παράγει κατά κύριον λόγο ή έλλειψη κοινώς αποδεκτών στόχων και στήν συνέχεια και τών μέσων για τήν επίτευξη των. Τό ζήτημα δέν είναι μόνον πολιτικό, τό όποιο νά λαμβάνει χώρα στό πεδίο του πολιτικού ανταγωνισμού, αλλά ανάγεται και στίς επικρατούσες αντίληψεις μεγάλης μερίδας τών πολιτών.

Κανείς δέν άμφισβητεί τήν ύφισταμένη παγκόσμια οικονομική κρίση και τίς συνέπειες πού συνεπάγονται έκ του γεγονότος αυτού και στήν οικονομική ζωή στή χώρα μας, μέ τό δυσάρεστο φαινόμενο νά απολύονται έκ τής εργασίας των οικογενειάρχες μετά από πολυετή άπασχόληση.

Και όμως ύπάρχουν κοινωνικές ομάδες, οι όποίες δέν συμμερίζονται αυτήν

τήν όχι ευχάριστη πραγματικότητα και εξακολουθούν κατά τρόπον έθιμικόν μετά τίς έορτές του δωδεκαημέρου νά εξασκούν πιέσεις για τήν ικανοποίηση οικονομικών απαιτήσεων. Καί θά ένόμιζε κανείς ότι οι πιέσεις αυτές θά προήρχοντο κυρίως από ομάδες ανθρώπων χαμηλών εισοδημάτων και από περιοχές τής πατρίδας μας, οι όποιες θεωρούνται από τίς πλέον πτωχές. Άλλά τά πράγματα δείχνουν ότι τουτο δέν συμβαίνει. Κάτοικοι ευφορων περιοχών μέ ικανοποιητικά εισοδήματα από τήν γεωργική των παραγωγή και τόν τουρισμό πρωτοστατούν σέ έκδηλώσεις πιέσεως για νέες παροχές προς όφελός των.

Τό συμπέρασμα είναι ότι χωρίς νά υπεισέλθει κανείς στήν άνάλυση συγκεκριμένων καταστάσεων, τό κυρίαρχο πνεύμα στίς σύγχρονες κοινωνίες —και γιατί όχι και στήν ελληνική κοινωνία— είναι ή ικανοποίηση μέ μέσα δυναμικά όλο και περισσότερων οικονομικών αιτημάτων για πολυτελέστερες ανάγκες. Βέβαια τουτο δέν είναι κάτι τό όποιο για πρώτη φορά διατυπώνεται, είναι κοινός τόπος έπαναλαμβανόμενος. Ό,τι ό θεωρητικός ύλισμός έκκυοφόρησε τούς τελευταίους δύο αιώνες, τουτο παρήγε ως προϊόν τόν πρακτικό ύλισμό των ήμερών μας μέ τίς αντίστοιχες συνέπειες.

Άλλά ή έπιταγή Κυρίου είναι άλλη: Ούκ έπ' άρτω μόνω ζήσεται άνθρωπος. Αυτή ή ύφισταμένη μονομέρεια άποτελεί μία άναπηρία του ανθρώπου, ή όποία όσο συντηρείται οδηγεί σέ ένα πνευματικό λήθαργο από τόν όποιο πρέπει νά έγερθεί.

ΒΑΣΙΛ. Κ. ΣΤΑΘΑΚΗΣ

ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΑΘΕΪΑ ΜΕΤΑ... ΠΡΟΒΟΛΗΣ!

Ήν γιά τούς περισσότερους έπιστήμονες στόν κόσμo ή άπάντηση στό έρώτημα άν ή χριστιανική πίστη μπορεί νά σχετίζεται άρμονικά μέ τήν έπιστήμη είναι καταφατική, γιά κάποιους, λίγους καί ...θορυβοποιούς, ή άπάντηση είναι άρνητική καί κυρίως άπενοχοποιητική! Άπό τίς άρχές τοῦ 2009 «τρέχει» ή διαφημιστική καμπάνια τών Βρεταννών άθέων μέ κεντρικό σύνθημα «Πιθανόν δέν ύπάχρει Θεός. Σταματεΐστε νά άνησυχεΐτε καί άπολαύστε τή ζωή σας» καί κόστος 170.000,00 ευρώ.

Μέ διαφημιστικές πινακίδες σέ 600 λεωφορεία σέ όλη τή Μέγάλη Βρεταννία (άπό τά όποια 200 στό Λονδίνο) καί σέ άρκετές στάσεις τοῦ μετρό, αλλά καί μέ γιγαντοαφίσσες σέ κεντρικούς δρόμους, ή Βρεταννική Άνθρωπιστική Ένωση καί προσωπικότjτες άπό διάφορους χώρους στοχεύουν νά πείσουν τούς άθέους τής χώρας τους νά βγοῦν άπό τήν ένοχή, ή τήν άπάθεια πού συχνά τούς διακρίνει, καί νά ζήσουν τή ζωή τους ελεύθερα! Παράλληλα, ή δυναμική αὐτή καμπάνια άποσκοπεΐ στόν έπηρεασμό τών άναποφάσιτων γιά τήν ύπαρξη τοῦ Θεοῦ.

No 1 ύποστηρικτjς τής καμπάνιας ό Καθηγητjς Δημόσιας Κατανόησης τής Έπιστjμης τοῦ Πανεπιστημίου τής Όξφόρδης, βιολόγος καί ήθολόγος Ρίτσαρντ Ντόκινς, συγγραφέας τοῦ βιβλίου «Η αὐταπάτη τοῦ Θεοῦ» (μέ πω-

λήσεις πάνω άπό 1,5 έκατομμύρια άντίτυπα στή Βρεταννία καί μεταφρασμένο σέ 31 γλώσσες), πού βρjκε τήν έξαιρετική αὐτή εύκαιρία γιά νά κάνει καί πάλι αίσθητj τήν παρουσία του, άντιστεκόμενος στή «θρησκευτική προπαγάνδα πού άπειλεΐ τούς μή χριστιανούς μέ τήν κόλαση καί τήν αιώνια καταδίκη».

Γνωστός καί ως «Ροτβάιλερ τοῦ Δαρβίνου», ό Ντόκινς δέν χάνει ποτέ εύκαιρία νά «σηκώνει» μαχητικά τό θέμα τής άθεΐας ψηλά στήν άτζέντα τοῦ διεθνoῦς δημοσίου διαλόγου. Σχεδόν βέβαιος ότι δέν ύπάρχει ύπερφυσικός δημιουργός καί ότι ή θρησκευτική πίστη μπορεί νά χαρακτηριστεί ως ψευδαίσθηση καί ως μιá ψευδής έμμονή καί πεποίθηση, ό Ντόκινς καί άλλα δημόσια πρόσωπα τής Βρεταννίας έπιζητοῦν, όπως ύποστηρίζουν μέσα άπό αὐτή τήν καμπάνια, νά υλοποιήσουν τό ιδεώδες τής έλευθερίας τοῦ λόγου σέ μιá δημοκρατική κοινωνία.

Μέ μετριοπάθεια άντέδρασε ή βρεταννική θεολογική «δεξαμενή σκέψης» Theos(Θεός), έκτιμώντας ότι ή καμπάνια αὐτή είναι μιá πρώτης τάξεως εύκαιρία γιά νά άρχίσουν οί άνθρωποι νά σκέφτονται γιά τόν Θεό, καί τελικά, μέσω τής άθεϊστjκής προπαγάνδας, νά άναζωογονηθοῦν τά θρησκευτικά αίσθήματα τών άνθρώπων.

Παράλληλα, έπιστjμονες καί άρθρογράφοι, ύποστηρικτjς τής «Άθρωπιστι-

κῆς Ἀρχῆς», πού ὀρίζει ὅτι τό σύμπαν δέν δημιουργήθηκε τυχαῖα ἀλλά ὑπάρχει τελικά σκοπίμως καί μάλιστα γιά χάρη εἰδικά τοῦ ἀνθρώπου, ἐπεσήμαναν ὅτι, ἀντίθετα μέ λίγους ἐπιστήμονες, γιά τήν ἐπιστήμη σήμερα «ὑπάρχει μεγάλη πιθανότητα νά ὑπάρχει Θεός» καί ὄχι τό ἀντίθετο, ὅπως ὑποστηρίζουν ὁ Ντόκινς καί οἱ συνοδοιπόροι του.

Οἱ νόμοι καί οἱ σταθερές τῆς φύσεως, λένε, εἶναι τόσο ἄψογα «ρυθμισμένες» καί ὑπάρχουν τόσες «συμπώσεις» πού εὐνοοῦν τή δυνατότητα ἀνάπτυξης τῆς ζωῆς, ὥστε τό σύμπαν δέν μπορεῖ παρὰ νά ἔχει δημιουργηθεῖ μέσω σκοπίμου σχεδιασμοῦ ἀπό κάποια νοημοσύνη. Μιά ἐρμηνεία τῶν διαθέσιμων στοιχείων, μέ βάση τήν κοινή λογική, δείχνει ὅτι «ἕνας ἐπόπτης - παρατηρητής «ἔχει παίξει» μέ τούς νόμους τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας καί τῆς βιολογίας, ὥστε νά ὑπάρχουν τυφλές δυνάμεις ἄξιες λόγου στή φύση».

Ἡ ἀθεϊστική διαφημιστική καμπάνια στή Βρεταννία, δευτέρα μετά τήν ἀντίστοιχη πού ἔγινε τό Νοέμβριο τοῦ 2008 στήν Οὐάσιγκτον μέ τά ἴδια μέσα, ἐπαναφέρει, μαζί μέ τόν συγγραφικό καί ἀρθρογραφικό καταιγισμό λίγων καί δυναμικῶν ἀθέων ἐπιστημόνων, τήν ἀνάγκη μιᾶς ἐγκυρῆς, τεκμηριωμένης, μαχητικῆς καί σύγχρονα διαδιδόμενης μαρτυρίας τῶν χριστιανῶν ἐπιστημόνων.

Ἄν ἡ ἀθεΐα τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἀναγκάστηκε νά βάψει μέ τό αἷμα ἑκατομμυρίων ἀθῶν τήν ἰδεολογική της ἥττα, ἡ θορυβώδης καί γραφική καρικατούρα της στόν 21ο αἰῶνα ἀπαιτεῖ μιᾶ σύγχρονη πνευματική ἐπιστημονική ἀπάντηση.

ΜΑΚΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΑΣ

Κατά τούς μήνες Δεκέμβριο καί Ἰανουάριο διωργανώθη στό Ζάππειο Μέγαρο μία ἐνδιαφέρουσα ἑκθεσις μέ τίτλο: «ἐβδομήντα χρόνια ἑλληνική ραδιοφωνία». Ἡ ἑκθεσις ἔγινε μέ ἀφορμή τήν συμπλήρωσι ἐβδομήντα χρόνων ἀπό τήν ἱδρυσί τῆς ραδιοφωνίας (Μάϊος 1938) στήν χώρα μας. Ἡ παρουσίαις τῶν ἐκθεμάτων ἐχωρίζετο σέ ἑνδεκα ἐνότητες: Τό ξεκίνημα τοῦ ραδιοφωνικοῦ σταθμοῦ Ἀθηνῶν, τήν καταγραφή τῆς νεωτέρας ἱστορίας ἀπό τό ραδιόφωνο, τό θέατρο στό ραδιόφωνο, τήν μουσική, τήν τέχνη τοῦ λόγου, τίς παιδικές ἐκπομπές, τό μικρόφωνο στά γήπεδα, τίς ψυχαγωγικές ἐκπομπές, τήν ἱδρυση νέων σταθμῶν, τό ἀνθρώπινο δυναμικό, τό ψηφιακό μέλλον. Ὅλα αὐτά παρουσιάζοντο μέ τήν ἑκθεσι ἐνός ἐκ τῶν πρώτων στούντιο στό Ζάππειο, φωτογραφίες ἀπό τόν πρῶτον σταθμό στά Λιόσια, ἑκθεσι παλαιῶν ραδιοφωνικῶν δεκτῶν καί μηχανημάτων, πληθώρας φωτογραφιῶν, ἡχητικῶν ντοκουμέντων, μέχρι καί συγχρόνων στούντιο ἐντός τῶν ὁποίων μποροῦσαν κάποιες ὁμάδες ἐπισκεπτῶν νά ἡχογραφήσουν τήν δική τους ἐκπομπή.

Ἀπό τά πολύ ἀξιόλογα ἐκθέματα ἐπισημαίνομε τά ἡχητικά ἐμφέ γιά τίς ἡχογραφήσεις θεατρικῶν παραστάσεων στά στούντιο (ἄνοιγμα παραθύρου, πόρτας, τριξίμο σκάλας, κτύπημα κουδουνιοῦ, θόρυβος ἀπό ἄγκυρα πλοίου, κ.ἄ.). Ὅλα αὐτά ἦταν κατασκευάσματα τεχνιτῶν σέ ἐποχές, στίς ὁποῖες δέν ὑπῆρχαν ἀκόμη τά ἔτοιμα ἡχητικά ἐμφέ. Ὑπῆρχαν, ἀκόμη, ἡχητικά ντοκουμέντα, ὅπως τά ἀνακοινωθέντα τό πρῶτῃ τῆς 28ης

Όκτωβρίου 1940 καθώς και τό τελευταίο μήνυμα του ραδιοφωνικού σταθμού 'Αθηνών πριν την είσοδο των Γερμανών στην πόλι. Παρετίθετο πλήθος φωτογραφιών και όπτικού υλικού. Ένδιαφέρουσα ήταν και μία άδεια του 'Υπουργείου Συγκοινωνιών μέ χρονολογία του 1921, ή όποία επέτρεπε σέ συγκεκριμένο κάτοικο τών 'Αθηνών νά έχη τήν κατοχή του ραδιοφωνικό δέκτη «πρός ψυχαγωγίαν και τέρψιν».

Στήν έκθεσι έγινόντο όμαδικές ξεναγήσεις σχολείων, υπήρχε ή δυνατότης άτομικης ξεναγήσεως μέ mp3 και στό πωλητήριο τής έκθέσεως υπήρχαν είδικά λευκώματα, βιβλία, καθώς και cd ή dvd μέ έκπομπές, τηλεοπτικές σειρές, άνθολογίες μουσικής και άφιερώματα τής EPT, μερικά από αυτά πολύ σημαντικά και αξιόλογα.

Η έκθεσις άπετέλεσε ιδανικό τρόπο για γνωριμία μέ τό ραδιόφωνο και τήν ιστορία του στην χώρας μας. Συγχρόνως, όμως, καθίσταται ιδανική ευκαιρία για νά άναρωτηθούμε για τήν ουσιαστική και πνευματική προσφορά του ραδιοφώνου στά έβδομήντα χρόνια τής ώργανωμένης ραδιοφωνίας. Σίγουρα, όλα αυτά τά χρόνια υπήρξαν αξιολογώτατες έκπομπές (παιδικές, πολιτιστικές, θεατρικές, μουσικές, κ.ά.). Πλήθος λογίων και έπιστημόνων έκαναν τά πρώτα βήματά τους πίσω από τά μικρόφωνα του ραδιοφώνου. Αφιέρωσαν χρόνο πολύ για τήν μελέτη και προβολή του έλληνικού πολιτισμού και τής παραδόσεώς μας (π.χ. ή έκπομπή «Αίγαίο, ρίζες και παράδοση»), για τήν παρουσίαση τής έλληνικης μυθολογίας και ιστορίας, για τό «άνέβασμα» ποικίλων θεατρικών παραστάσεων από τό παγκόσμιο

ρεπερτόριο, για τήν δημοσιοποίηση στό ευρύ κοινό τών ζητημάτων και τών έπιτευγμάτων τής έπιστήμης. Από τήν άλλη, όμως, μεριά είχαμε και ραδιοφωνικές σειρές προδρόμους τών σαπουνόπερων τής τηλεοράσεως μέ αισθηματικές και άστυνομικές ιστορίες, οι όποιες καθήλωναν τά πρωινά τόν γυναικείο, κυρίως, πληθυσμό στην κουζίνα («πικρή, μικρή μου άγάπη», «τό σπίτι τών άνέμων», κ.ά.). Φυσικά υπήρξαν και θρησκευτικές έκπομπές στην ιστορία τής έλληνικης ραδιοφωνίας, όπως ή άναμετάδοσις τής θείας Λειτουργίας τίς Κυριακές και τίς έορτές και άλλες έκπομπές θρησκευτικού λόγου κατά διαστήματα.

Βλέποντας κάποιος τήν ιστορία του ραδιοφώνου στην Ελλάδα και γνωρίζοντας τό ήθος και τό ύφος τών παραγωγών τών παλαιότερων έποχών, άρχίζει νά θλίβεται για τό σημερινό κατάντημα, όπου πλήθος ραδιοφωνικών σταθμών έκπέμπουν άκαταπαύστως φλυαρίες και άερολογίες. Μέ άποτελεσμα οι αξιόλογες έκπομπές νά χάνωνται κάτω από τόν όρυμαγδό και τήν πληθώρα του προσφερομένου λόγου. Και για άλλη μία φορά έπιβεβαιώνεται ή ρήσις του 'Αϊνστάιν ότι ή έποχή μας είναι «έποχή τών μεγάλων δυνατοτήτων και τών συγκεχυμένων στόχων». Σήμερα έχομε τίς πολλές τεχνολογικές και ψηφιακές δυνατότητες, αλλά άπουσιάζουν όχι μόνον οι ύψηλοι πνευματικοί στόχοι, αλλά συχνά παντελώς οι στόχοι! «Έτσι, χωρίς πρόγραμμα», όπως έλεγε και ό τίτλος μις έκπομπής παλαιότερα.

Ι. Κ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Ο ΔΑΡΒΙΝΟΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ

Ἀγαπητέ κ. Διευθυντά,

Εἰς τὴν ἐφημερίδα «Καθημερινή» τῆς 11 τ.μ., ἐδημοσιεύθη ἄρθρο τοῦ κ. Ἀντ. Καρκαγιάννη, σχετικὰ μέ τόν Δαρβίνο καί τό ἔργο του «Καταγωγή τῶν Εἰδῶν», πράγματι ἐπικαιρο, ἀφοῦ ἐφέτος, ἐορτάζονται τὰ 200 χρόνια ἀπό τήν γέννηση τοῦ μεγάλου ἐρευνητή.

Ὁ κ. Καρκαγιάννης, ἔχοντας τίς δικές του πηγές καί πληροφορίες - μνημονεύει ἓνα βιβλίον τῆς J. Browne, γράφει στό κείμενό του ὅτι: «Ὁ Δαρβίνος στήν πρώτη ἐκδοση τῆς "Καταγωγῆς τῶν Εἰδῶν" ἀπέβαλε τόν Θεό ἀπό τήν φύση καί τήν Ἱστορία καί μαζί του τήν Ἐβραιοχριστιανική σκέψη καί παράδοση». Καί πιό κάτω: «Ἐδίωξε τόν Θεόν - Δημιουργό ἀπό τή φύση καί τήν Ἱστορία μέ βαθύ σεβασμό στίς πεποιθήσεις τῶν συνανθρώπων του καί δέν εἶναι βέβαιο ἂν δέν τόν κράτησε καί ὁ ἴδιος σέ κάποιες περιοχές τῆς σκέψης καί τῆς ψυχῆς του, στήν πνευματική καί ἠθική του διάσταση». Εἶναι γνωστός αὐτός οἱ ἀπόψεις, πού ὑποστηρίζουν γνωστοί καί ἀγνωστοί ἄθεοι καί ὕλιστές ἐκλαικευτές, γιά νά ἐμφανίσουν τόν μεγάλο ἐρευνητή, ὡς ἄθεο καί ὕλιστή.

«Χάριν τῆς ἀντικειμενικότητος» καί τῆς βασικῆς ἀρχῆς "Audiatur et altera pars" σᾶς ἐκθέτω τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα, ἀφοῦ, γιά τόν Δαρβίνο, ἔχουν γραφεῖ τόσα πολλά καί ἀναμφίβολα θά γραφοῦν καί ἄλλα. Μέχρι σήμερα ἔχουν ἐκδοθεῖ ἐκτός τῶν ἄλλων καί μερικοί τόμοι τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Δαρβίνου, πού εἶχε μέ ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του διανοομένους. Σέ ἓνα τόμο ἀπό αὐτοῦς περιλαμβάνονται ἐπιστολές ἀπό καί

πρός τόν John Fordyce, διανοούμενο καί συγγραφέα τοῦ ἔργου: «Ἀπόψεις γιά τόν Σκεπτικισμό» (1845).

Στήν ἐπιστολή του αὐτή (τῆς 7.5. 1879, τρία χρόνια πρό τοῦ θανάτου του) ὁ Δαρβίνος, ἀπαντώντας σέ σχετική ἐρώτηση τοῦ Fordyce γράφει ἐπὶ λέξει: «**Στίς δικές μου πλέον ἀκραίες διακυμάνσεις, ἐγώ οὐδέποτε ἔχω ὑπάρξει ἀθεϊστής, ὑπό τήν ἐννοια τῆς ἀρνήσεως τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἐγώ νομίζω ὅτι γενικά, ἀλλά ὄχι πάντοτε, ἡ πλέον ὀρθή περιγραφὴ τῆς διανοητικῆς τοποθετήσεώς μου θά ἦταν αὐτή τοῦ ἀγνωστικιστῆ.**»

Οἱ καθηγητές τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἐπιστήμης» τοῦ Παν/μίου τοῦ Cambridge - James Moore καί David Leff, ἔχουν γράψει ἐκτενῆ συγράμματα γιά τόν Δαρβίνο. Ὁ τελευταῖος, μνημονεύοντας καί τό ἔργο τοῦ J. Moore «The Darwin Legend» (1994) καί συμφωνώντας μέ αὐτόν, γράφει στό βιβλίον τοῦ «About Darwin» (2000) τὰ ἐξῆς: «Τώρα φαίνεται νά ὑπάρχει μιὰ κοινὴ παρανόηση, σχετικὰ μέ τίς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις τοῦ Δαρβίνου. Πρῶτα ἀπ' ὅλα ὁ Δαρβίνος οὐδέποτε ὑπῆρξε ἀθεϊστής. Αὐτός ποτέ δέν ἀπέρριψε ἢ ὑποτίμησε τήν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ. Συνήθιζε νά λέει: «**Τό μυστήριο τῆς ἀρχῆς (ὄλων) τῶν ὄντων εἶναι ἄλυτο σέ ἐμᾶς τοὺς ἀνθρώπους.**» Καί ἀναφερόμενος στίς σχέσεις θρησκείας καί ἐπιστήμης ἐτόνιζε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του ὅτι: «**Γι' αὐτόν, οὐδέποτε ὑπῆρξε σύγκρουση θρησκείας καί ἐπιστήμης. Ἐβλεπε τήν θρησκεία σάν ἓνα αὐστηρά προσωπικὸ ζήτημα καί ἐθεωροῦσε ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι πλήρως ξεχωριστὴ ἀπὸ τήν θρησκεία. Ἐπίστευε σταθερά ὅτι τό ζήτημα γιά τήν ὑπαρξὴ ἢ ὄχι τοῦ Θεοῦ ἦταν ἐξω**

από τόν κύκλο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας».

Ἐπίστευε σ' αὐτό πού διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὅλοι οἱ ἀληθινοί σκαπανεῖς τῆς ἐπιστήμης πιστεύουν καί διακηρύσσουν, ἀκολουθώντας τόν Ἀριστοτέλη. Ὅτι δηλαδή: «Ἐπιστήμη εἶναι τό ἐπίστασθαι καί λόγον ἔχειν διδόναι!». Καί δέν δύναται «νά ἐπίσταται» καί νά ἔχει «λόγον διδόναι» γιά ζητήματα πού εἶναι «ἐπέκεινα τοῦ εἶναι καί τοῦ νοεῖν», ὅπως ἐτόνισεν ὁ Πλωτῖνος. Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν φιλοξενία καί διατελῶ ἰδιώκός σας.

Δρ ΦΙΛΟΛΑΟΣ ΔΗΜ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ: ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἀγαπητές μου «Ἀκτίνες»,

Στό τεῦχος τοῦ Δεκεμβρίου 2008 ἐδιάβασα τό γεμάτο ἀγωνία ἄρθρο τοῦ ἀγαπητοῦ μου συστρατιώτη Παναγιώτου Χαρακιᾶδῃ μέ θέμα: «θρησκευτικά: Ἱστορικά καί Νομιμοποιήσις», συγχρόνως ἔλαβα καί ἓνα ἀντίγραφο γράμμα τοῦ πρώτου μου ἐξαδέλφου Ἀθανασίου Τσερέπηλ τό ὁποῖο ἐπισυνάπτω.

Ἐπειδὴ ἀπουσιάζω ἀπό τήν πατρίδα σχεδόν 50 χρόνια δέν εἶμαι ἐνήμερος γιά τήν Παιδεία στά σχολεῖα. Ἐάν θέλουν νά καταργήσουν τήν διδασκαλία τῶν θρησκευτικῶν, τότε δημιουργοῦν μία ζούγκλα πού ὁ ἓνας θά κατασπαράξει τόν ἄλλον. Καί δυστυχῶς ἐκεῖ καταντήσαμε μέ ὅλα αὐτά πού γίνονται στήν πατρίδα μας.

Ἐάν ἐνοχλοῦνται ὠρισμένοι πού ἤλθαν ὡς μετανάστες, πού ἀκολουθοῦν ἄλλη θρησκεία ἢ καί μένουν ἄθεοι δέν πρέπει νά ὑποχρεώσουν τό 98% τῶν πολιτῶν πού ζοῦν σ' αὐτή τή χώρα νά στερηθοῦν τήν ἀξίαν πού μᾶς παρέχει τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν. Δέν εἶναι σωστό τά δικαιώματα τῶν ἐλαχίστων νά καταπατοῦν τά δικαιώματα τῶν πολλῶν. Αὐτό δέν εἶναι Δημοκρατικό πολίτευμα. Δέν θέλομε νά τοῦς ὑποχρεώσωμε νά διδάσκονται τήν ὀρθοδοξίαν, οὔτε ὅμως καί νά στέκονται ἐμπόδιο. Εἶναι δυνατόν νά ἔλθῃ κάποιος ἐπισκέπτης στό σπίτι σου καί νά ἀξιῶνῃ νά ἀλλάξῃ τόν τρόπον μέ τόν ὁποῖον κυβερνᾷς τήν οἰκογένειά σου;

Ἐάν ὑπάρχουν ὠρισμένοι «προοδευτικοί» στό Ὑπουργεῖον Παιδείας καί δέν καταλαβαίνουν πόσο συμβάλλει ἡ θρησκευτική παιδεία στό χαρακτήρα καί τό ἦθος τῶν πολιτῶν, τοῦλάχιστον δέν βλέπουν τό κατάντημα τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας; Ἡ ἠθική νά θεωρῆται βλακεία καί ἡ καπατωσύνη ὡς ἐξυπνάδα; Δέν μπορούμε νά βγάλωμε τά συμπεράσματά μας; Πρίν εἶναι πολύ ἀργά καί πρίν φθάσωμε στό μή ἀναστρέψιμο, σημεῖο ἄς προσπαθήσωμε νά κερδίσωμε τό χρόνο πού χάσαμε. Ἐξέλειπε ὁ σεβασμός, οἱ ἀξίες, ἡ ἠθική καί ἡ τιμιότης ἀπό τόν μικρότερον ὡς τόν μεγαλύτερον. Τόν ἀπλόν πολίτην ὡς τόν κατέχοντα ὑψηλές θέσεις.

**Μετά τιμῆς,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΤΣΙΓΚΑΣ
Πρωτοπρεσβύτερος**

«ΑΚΤΙΝΕΣ». Μηνιαῖον περιοδικόν. Κυκλοφορεῖ τήν 1ην ἐκάστου μηνός. Ἰδιοκτήτης: «Χριστιανική Ἐνωσις Ἀκτίνες», ὁδός Καρύτη 14, 105 61 Ἀθήναι, Τηλ. 210.32.35.023. Ἐκδότης καί Διευθυντής Συντάξεως: Γεώργιος Δ. Ἰατρίδης, Παρθενώνος 26, 117 42 Ἀθήναι. Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου: Μαρία Κ. Τσινταράκη, Γαμβέττα 12, 106 77 Ἀθήναι, Τηλ. 210.38.05.816. Τιμή τεύχους ΕΥΡΩ 1,50. Ἐτησία συνδρομή, Ἐσωτερικοῦ ΕΥΡΩ 15, Ἐξωτερικοῦ ΕΥΡΩ 30. Ἡ Ἐπιτροπή ἐπιφυλάσσει εἰς ἑαυτήν τό δικαίωμα νά μή δημοσιεύῃ ἢ νά συντέμνῃ κατά τήν κρίσιν της οἰονδήποτε χειρόγραφον. Χειρόγραφα δημοσιεύμενα ἢ μή, δέν ἐπιστρέφονται. Ἀναγγελία ἐντύπων ἐν γένει καί βιβλιοκρισίαι δέν δημοσιεύονται. ΚΩΔΙΚΟΣ 1692.

Τόπος ἐκδόσεως Ἀθήναι, Μάρτιος 2009

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΠΡΟΣΟΝΙΑΣ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ
ΣΩΜΑΤΕΙΩΝ «Ο ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»

55
ΧΡΟΝΙΑ
ΣΤΟ ΚΕΛΛΙ
ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΗΣ

Έπιμέλεια: Άνναστας Α. Παπακωνσταντίνου - Μαλάμη

Πρόλογος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν
καί πάσης Ἑλλάδος κ.κ. Χριστοδοῦλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

Έκδόσεις «Ἡ Δαμασκός»

Καρύτση 14 - 105 61 ΑΘΗΝΑ - Τηλ. 210.32.21.283

«ΑΚΤΙΝΕΣ»
ΚΑΡΥΤΣΗ 14, Τ. Τ. 105 61
ΑΘΗΝΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Κ. ΣΤΑΘΑΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ 20όν ΑΙΩΝΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Η ΔΑΜΑΣΚΟΣ»

ΑΘΗΝΑΙ 2008